

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Серія „Ювіляри НАПН України”
Випуск 28

**НІЛА ЙОСИПІВНА
ВОЛОШИНА**

**Біобібліографічний
показчик**

Ніла Йосипівна Волощина

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

**Серія «ЮВІЛЯРИ НАПН УКРАЇНИ»
ВИПУСК 28**

**НІЛА ЙОСИПІВНА
ВОЛОШИНА**

БІОБІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Київ - 2012

УДК 016:929+37(092) Волошина
ББК 91.9:74+74.03(4Укр)я1
В-68

*Рекомендовано до друку вченою радою
Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського
(протокол № 12 від 09.12.2010 р.)*

Видано коштами аспірантів П. Й. Волошиної

Упорядники:

Павленко Т. С., зав. відділу науково-документного забезпечення ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського
Кириї С. В., н. с. ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського
Бондаренко В. В., м. н. с. ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського
Науковий редактор *Рогова П. І.*, канд. іст. наук, заслужений працівник культури України, с. н. с., директор ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського
Науковий рецензент *Логвіненко Н. М.*, канд. пед. наук, с. н. с. лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки НАПН України
Бібліографічний редактор *Пономаренко Л. О.*, зав. відділу наукової бібліографії ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського
Літературний редактор *Зозуля С. М.*, зав. науково-редакційного відділу ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського

В 68 Пiла Йосипiвна Волошина : бiобiблiогр. покажч. / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Павленко Т. С., Кириї С. В., Бондаренко В. В. ; наук. ред. Рогова П. І. ; наук. рец. Логвіненко Н. М. ; бiблiогр. ред. Пономаренко Л. О. ; літ. ред. Зозуля С. М.]. – К. : Задруга, 2010. – 200 с. – (Сер. «Ювіляри НАПН України»; вип. 28).

ISBN 978-966-432-100-3

Біобібліографічний покажчик із серії «Ювіляри НАПН України» вміщує бібліографію, яка висвітлює життя та діяльність П. Й. Волошиної – доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента АПН України, заслуженого діяча науки і техніки України. Представлено науковий доробок ученого за 40 років наукової та науково-педагогічної діяльності (1969–2009 рр.): монографія, державні освітні стандарти з літератури, шкільні навчальні програми, методичні посібники, підручники з української літератури, публікації, наукову школу.

Покажчик адресовано науковцям, аспірантам, викладачам вищих навчальних закладів, педагогам, студентам, а також усім, хто цікавиться методикою викладання літератури в загальноосвітніх школах і вищих навчальних закладах, проблемою естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова.

УДК 016:929+37(092) Волошина
ББК 91.9:74+74.03(4Укр)я1

© Державна науково-педагогічна бібліотека
України імені В. О. Сухомлинського, 2010
© Задруга, 2010

ISBN 978-966-432-100-3

*Світлій пам'яті
Ніли Йосипівни Волошиної
присвячується*

Душа змахнула білими крильми
І за межу одвічну відлетіла,
Та все ж зосталася поміж людьми,
Яким забуть її несила.
Пекучим градом сльози гіркоти
Встелила шлях на цій землі останній,
Їй відчувся раптом присмак самоти,
Коли позаду погляд був прощальний.
Хоч серце краятиметься їй через роки,
Та спомин завжди буде зігрівати,
Заляжуть в пам'ять мудрості рядки,
Що встигла залишити своїм пташатам.
Їй вони нестимуть гордо їх у світ,
Навчаючи прийдешні покоління,
І берегтимуть той безцінний слід,
Який лишила з Божого веління.

Лілія Сушко

Від упорядників

Важливим напрямом діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) є науково-інформаційне забезпечення інноваційного розвитку педагогічної науки, освіти і практики, поширення передового досвіду, сприяння впровадженню наукових розробок для підвищення професійного рівня педагогічних та науково-педагогічних кадрів, навчанню учнівської та студентської молоді. З цією метою в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з 2001 р. започатковано підготовку інформаційних видань про життя та діяльність видатних педагогів світу й України в трьох серіях: «Видатні педагоги світу», «Академіки НАПН України» та «Ювіляри НАПН України», які надсилаються до національних, державних та провідних книгозбірень освітянської мережі.

28-й випуск біобібліографічного покажчика з циклу «Ювіляри НАПН України» присвячений науковій та науково-педагогічній діяльності Ніли Йосипівни Волошиної – доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України, заслуженого діяча науки і техніки України, заступника директора з наукової роботи Інституту педагогіки НАПН України, головного спеціаліста інституту, головного редактора часопису «Українська література в загальноосвітній школі», автора понад 250 наукових праць з методики викладання літератури в загальноосвітніх школах і вищих навчальних закладах, проблем естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова. Це – монографія, автореферати дисертацій, Концепція літературної освіти, державні освітні стандарти з літератури, розроблені за її співучастю, шкільні навчальні програми, методичні посібники, підручники з української літератури, публікації з періодичних видань та видань, що продовжуються, які написані нею за 40 років діяльності (1969–2009 рр.).

Структуру покажчика розроблено з дотриманням чинних рекомендацій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Биобиблиографический указатель: рекомендации по составлению и оформлению» (1988).

Біобібліографічний покажчик складається з чотирьох розділів.

Розділ I «Життєвий і творчий шлях Ніли Йосипівни Волошиної» знайомить з життєвим шляхом, науково-педагогічною та громадською діяльністю вченого і складається з чотирьох частин.

Підрозділ «*Статті про життєвий і творчий шлях Н. Й. Волошиної*» містить відгуки учнів, колег, які характеризують значення наукового доробку, інноваційних розробок, в цілому внесок Н. Й. Волошиної у розвиток та перспективи літературної освіти в національній школі.

У підрозділі «*Основні дати життя та діяльності Н. Й. Волошиної*» дати розміщено за хронологією, після зазначеного року подано короткий запис основної події.

У підрозділі «*Нагороди і відзнаки*» показано нагороди Н. Й. Волошиної за досягнення на ниві освіти.

Підрозділ «*Література про життєвий і творчий шлях вченого*» містить публікації про її життєвий шлях, науково-педагогічну та суспільну діяльність Ніли Йосипівни Волошиної.

Розділ II «*Хронологічний покажчик праць Н. Й. Волошиної*» містить бібліографічні описи праць ученого, зокрема: монографії, навчально-методичні посібники, підручники, програми, статті, вміщені в наукових збірниках, матеріали наукових конференцій та публікації у фахових періодичних виданнях, написані як одноосібно, так і у співавторстві. Їх згруповано та розміщено за нижчезазначеною схемою, матеріали представлено у хронологічному порядку – за прямою хронологією з виокремленням років видання, а в межах року – за видами документів:

- книги та брошури;
- статті та інші матеріали з неперіодичних видань та видань, що продовжуються, у т. ч. з газет (мовний принцип розташування такої самий);
- рецензії (з поміткою «*рец.:»*);
- видання, де Н. В. Волошина є упорядником, укладачем чи одним із укладачів (з поміткою «*упоряд.:»*);
- праці за редакцією вченого (з поміткою «*ред.:»*), у підготовці яких вона брала участь як головний або відповідальний редактор, голова або член редколегії.

Документи одного виду згруповано за зведеним російсько-українським алфавітом.

Розділ III «*Наукова школа вченого*» вміщує два підрозділи: «*Доктори педагогічних наук*» та «*Кандидати педагогічних наук*». Документи розміщено у прямій хронології, а в межах року – за алфавітом.

У розділі IV «*Ювілейні вітання*» вміщено поздоровлення від колег, друзів, учнів.

Допоміжний апарат бібліографічного посібника складається з:

- *передмови від упорядників*;
- *іменного покажчика*, в якому наведено прізвища співавторів, упорядників, редакторів, авторів рецензій та інших осіб, відомості про яких є в бібліографічних записах. У дужках зазначено номери бібліографічних записів, які відображено в підрозділі 1.4. «*Література про життєвий і творчий шлях вченого*»;
- *алфавітного покажчика назв праць Н. Й. Волошиної*, який містить посилання на номери бібліографічних записів другого розділу «*Хронологічний покажчик праць Н. Й. Волошиної*».

Бібліографічний опис та скорочення слів здійснено згідно з чинним державним стандартом України. Джерелами відбору матеріалів є фонди Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та інших державних бібліотек України. Більшість публікацій переглянуто *de visu*, непереглянуті – з позначкою астериском (*).

Показчик адресовано науковцям, аспірантам, викладачам вищих навчальних закладів, учителям, студентам та всім, хто цікавиться методикою викладання літератури в загальноосвітніх школах і вищих навчальних закладах, проблемою естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова.

РОЗДІЛ I

ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ НІЛИ ЙОСИПІВНИ ВОЛОШИНОЇ

Учителю! Перед іменем твоїм¹...

Її ім'я знають учні й учителі загальноосвітніх шкіл, студенти й викладачі ВНЗ, письменники й літературознавці; її пристрасні емоційні виступи про проблеми й перспективи літературної освіти в національній школі з інтересом слухають на зібраннях учителів-словесників, науково-практичних конференціях і семінарах в Україні, Росії, Грузії, Вірменії, Прибалтиці; прочитати її праці про розвиток методичної науки мають змогу спеціалісти Франції, Німеччини, Канади. Багатьом з науково-педагогічної спільноти випала нагода знати її особисто – Волошину Нілу Йосипівну, і як завідувача лабораторії, і як заступника директора інституту з наукової роботи, і як головного наукового співробітника лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки АПН України, доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента АПН України головного редактора часопису «Українська література в загальноосвітній школі», автора не одного покоління підручників з української і російської літератури для початкових та середніх класів.

Чим вимірюються її посади, звання та нагороди? Невтомною працею? Недоспаними ночами над коліскою сина й учнівськими творами; науковими працями – їх у ювілярки близько 300; підручниками – за ними навчаються школярі з 1974 року, посібниками – їх видання з радістю вітають учителі-словесники з 1978 року; над дисертаціями, своїми і своїх аспірантів та докторантів – 42 науковця вийшло з її наукової школи. Невтомним гарячим серцем Людини, її добродійною енергією!

Із щедрості маминої любові й мудрості зародилась душевна краса Ніли Йосипівни. Хоч і народилась серед зимової заметілі, має сонячну душу, що віддзеркалюється у світло-бурштинових очах, дарує людям любов і турботу. «Я пригадую нашу зустріч, нашу першу зустріч. Коли підіймалася на 4-й поверх Інституту педагогіки АПН України, було хвилювання, але переступивши поріг її, Ніли Йосипівни, кабінету, відчула полегкість – кудись усе ділось: і хвилювання, і тремтіння в ногах. Ніла Йосипівна випромінювала материнську доброту і ласку. Слово до слова,

---

¹ Друкується за вид.: Логвіненко, Н. Учителю! Перед іменем твоїм... / Наталія Логвіненко, Світлана Паламар // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 14–15.

і так легко зав'язалась розмова – і ті щирі, і зворушливі почуття залишились понині. Вона переймається проблемами кожного з нас, а учнів у неї дуже багато. І для них, і для своїх колег Ніла Йосипівна завжди була і залишається мудрим наставником, добрим порадником. Доброзичлива і чуйна людина, вона щедро ділиться своїми знаннями й досвідом з кожним, хто спідкується з нею, хто приходить за порадою чи просто за ширим словом. Вона завжди вислухас й підтримас, завжди підкаже і спрямує. І не тільки в наукових пошуках, а й в особистому житті. Ніла Йосипівна приголубить, кожного захистить та прикриє нас, пташенят, своїм ніжним, але міцним крилом. Це добре знають аспіранти, докторанти, колеги, яким не раз ставало у нагоді мудре слово Ніли Йосипівни. Бог наділив її найціннішими рисами справжньої людини. Але я б хотіла мати одну з найважливіших рис характеру Ніли Йосипівни. Ця риса – вміння любити людей і поважати кожного вже за те, що він – людина».

Знаємо, під такими спогадами може поставити свій підпис не одна людина, якій пощастило зустріти на життєвій дорозі Н. Й. Волошину.

Усе своє свідоме життя Волошина Ніла Йосипівна присвятила школі: спочатку як учитель початкових класів, потім як учитель української мови і літератури. Небайдужість до стану літературної освіти в школах України привела її в Науково-дослідний інститут педагогіки. Працюючи в ньому більше 38 років, ніколи не поривала зв'язків з професією учителя. Болями, тривогами людей, що обрали нелегкий подвижницький труд, переймається й дотепер, їхнім успіхам радіє шире, як дитина. Ось чому сердечно вітає у себе вчителя, який захотів поєднати вчительську роботу з науковою. Вона твєрло переконана, що тільки учитель-практик може розвивати й удосконалювати методичну науку. Серед дисертантів Н. Й. Волошиної учителів понад 39 осіб, у тому числі й ми, автори цих рядків.

Найважливішим напрямом своєї наукової діяльності Ніла Йосипівна вважає роботу із забезпечення літературної освіти в школах України. Вона багато працювала й працює над створенням і удосконаленням програм з української літератури. Волошина Н. Й. – співавтор шести підручників з української та російської літератур. Підручники «Українська література» для 5-го та 8-го класів були удостоєні першої премії АПН України. Про один із них учителі відгукувалися так: «Шкільний підручник – книжка особлива; ... навчальна книжка – не роман, і, якщо вона погано складена, то робить школи не менше, ніж чума чи холера». З огляду на це, до підручників, зокрема шкільних, вимоги завжди підвищені.

Ми, вчителі-практики, хочемо, щоб у підручнику з літератури були дібрані гарні: художні тексти відповідно до вікових особливостей школярів, давався певний обсяг наукових знань, біографічні нариси, глибокі статті-розбори, відомості з теорії літератури, ілюстрації та ін.

Перелік вимог можна продовжити, і це тільки ще раз підтвердить думку, що написати хороший підручник з літератури нелегко.

Але ось він уже є. Підручник «Українська література для 8-го класу» створили співробітники НДІП України, кандидати педагогічних наук О. М. Бандура та Н. Й. Волошина (К. : Рад. шк., 1989. – 301 а.). Одразу відзначу, що рецензований підручник досить вдалий, новий не лише за формою, а й за змістом, цікавий за викладом (Українська мова і література в школі. – 1990. – № 9. – 79 с.).

Роки наполегливої праці, самоосвіти й самовдосконалення зробили Волошину Н. Й. висококваліфікованим спеціалістом у галузі підручникотворення. Турбуючись, щоб і нині, на початку третього тисячоліття, зміст підручника з літератури відповідав «сучасному станові української історичної науки, історії нашої культури, останнім досягненням українського та світового літературознавства, естетики, філософії, соціології, етнопедагогіки, етнографії, мистецтвознавства та інших гуманітарних наук» (Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / Інститут педагогіки АПН України. – К. : Педагогічна думка, 2006. – Вип. 6. – 328 с. – С. 3). Н. Й. Волошина активно працює над створенням підручників з української літератури, які б забезпечували реалізацію авторської програми з української літератури для 12-річної школи, розробленої в Інституті педагогіки АПН України під її керівництвом, і відповідали вимогам часу. Навчальні книжки «Українська література» для 5-го та 6-го класів побачили світ завдяки видавництву «Педагогічна думка» у 2007 році. Сьогодні вони успішно проходять апробацію у школах України. В одній із учительських рецензій читаємо: «Відомі як авторитетні вчені, педагоги, автори (Н. Й. Волошина та І. В. Одинець) підручника з української літератури для 6 класу дотримуються національно-патріотичних ідей. На перших сторінках уміщена державна символіка нашої країни. Дібрані художні твори... мають велике значення для виховання в учнів національної свідомості, гідності й гордості за свій рідний край, його минуле, за працюватий і щедрий народ» (Українська література в загальноосвітній школі. – 2009. – № 11. – С. 11). Підручники «Українська література» для 7-го та 8-го класів готові до друку.

Сьогодні особливо хочеться подякувати своєму навчителю – Волошиній Нілі Йосипівні за уроки творчої співпраці над програмами та підручниками, посібниками для вчителів, на яких засвоювалися основи цієї непростой й відповідальної справи, а найцінніше – відкривалися її срудичія, глибокі, енциклопедичні знання з історії української й зарубіжної літератур, життєвих доль українських письменників (багатьох з них, хто жив у другій половині ХХ століття, живе й нині, Ніла Йосипівна знала й знає особисто). Ніла Йосипівна легко виділяє те з їхньої творчості, що

варто засвоїти нашим учням, щоб збагачуватись духовно, розуміти красу мистецтва слова, гармонійно розвиватись.

Літа ідуть, літа минають... Час має надзвичайну властивість швидко рухатися, коли його бігова доріжка веде у світ життєвих перемог. Незабаром відсвяткує свій ювілей добра, щира, мудра Людина – Волошина Ніла Йосипівна.

Ми, її колеги й учні, дисертанти й докторанти, широсердно хочемо привітати зі славним ювілеєм, що своїми магічними числовими символами говорить про досконале поєднання розуму, душі і духу її людської особистості, побажати прихильності долі.

Низький уклін Вам, Ніло Йосипівно, і щира влячність за мудрість, душевну щедрість, самовіддану працю, за все, що Ви робите для своїх учнів і для всієї України. Добра та міцного здоров'я Вам, наснаги, нових творчих злетів на довгі літа!

Хай Ваша неповторність, Ніло Йосипівно, іде в ногу з життям, і хай ясніє Ваша зоря на небосхилі ще багато років, вказуючи молодим шлях у світ добра й краси.

Наталія Логвіненко,
кандидат педагогічних наук
Світлана Паламар,
кандидат педагогічних наук

Світ Ніли Йосипівни Волошиної²

Природа наділила Нілу Йосипівну Волошину красою, доброзичливим характером, до болю чесним і відвертим серцем, творчим розумом, енергією, великою працездатністю і працелюбством. Вона часто любить повторювати, що народилася тоді, коли Бог роздавав роботу. І зізнавалася гірко: на Великдень з Олександрєю Михайлівною Бандурою писали підручник з літератури, бо терміново треба було його здати у видавництво. Ми вражені від того навантаження, яке вона несе завжди, хоч і розуміємо – інакше вона не може... Вона любить роботу, у неї натхненне ставлення до праці. Де б не працювала, Ніла Йосипівна усе робила з любов'ю... до дитини, до вчителя, до аспіранта й докторанта, до України...

Її душа Добра й відкрита до людей і світу: сіє-засіває доокільність педагогічним благословенням.

² Друкується за вид.: Жила, С. Світ Ніли Йосипівни Волошиної / Світлана Жила // Укр. д-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 13.

Її кредо: творити добро ближньому. І має цю налаштованість від своєї мами Марії Миколаївни – Великої Праведниці, яка дала доньці її навчила берегти золото душі – цей найбільший скарб людини.

На таких родинях, з якої вийшла Ніла Йосипівна, завжди світ тримався. Шляхетність душі її – від роду. Тато загинув на війні. О! Яка в неї була шляхетна мама! Це може бути окрема й довга розмова. Скажемо ж лише так: вмiла не тільки поспівчувати, але й прикластись до чужого горя, вмiла порадити чiємусь щастю, вмiла подякувати й привiтати – повiншувати зi святом, вмiла догодити громадi своєю працею, вмiла роздiлити свої статки мiж рiдною донькою й прийомною, вмiла ладити зi всiма, кожному говорити правду у вiчi, вмiла благословляти на високe як родичiв своїх, так i незнайомих людей України (президента, космонавта Каденюка), вмiла вболiвати за долю своєї родини i долю країни, зчитувала «Отче наш» за свого внука Володимира Костецького (у Нілі Йосипівни особливий син: розумний, красивий, вихований, вiчливий, добрий), i правнучку Оленочку, за доньчиних аспiрантiв, докторантiв i «чужих» – як за ту татарочку, керiвником у якiй був Микола Самiйлович Вапуленко.

Ніла Йосипівна вважає, що доля була до неї милостивою і щедрою: педагогічне училище – педагогічний інститут – шкільні колективи (18 років) – Інститут педагогіки АПН України. Учителі – науковий і старший науковий співробітник, завідувач лабораторії літературної освіти, заступник директора Інституту педагогіки, головний науковий співробітник; доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України – наш Науковий і Духовний Материк.

Який він, науковий світ Ніли Волошиної? За якими законами й нормами моральними живе у цьому світі?

Її світ поліфонічний. Коло наукових зацікавлень широкі: література як складник культури народу, її вплив на формування національної самосвідомості, зв'язок літератури з іншими видами мистецтва, методологія і методика аналізу художнього твору, художній текст в інтерпретаційних вимірах, сучасний урок як основна форма вивчення літератури, позакласна та факультативна робота з літератури, методи та прийоми вивчення літератури, сприймання художнього тексту і читання як основний вид сприймання, жанрово-родова специфіка під час вивчення літератури.

В Україні знають: Ніла Йосипівна Волошина творить світ справжньої науки й активного добра, духовної гармонії. Її педагогічна й методична творчість сповнена глибинного відчуття національного духу і внутрішньої краси нашого народу. Монографії, посібники, концепція літературної освіти, державний стандарт освітньої галузі «Література», програми з української літератури для учнів загальноосвітньої школи, підручники з літератури – це своєрідний посил у майбутнє незнищеності української нації й

роду, творчого вираження їхнього духу. Створює такі програми й підручники з літератури, які б вплили в національний організм якнайбільше духовної енергії, щоб зробити наш народ сильним і нескореним.

Наукова школа професора Волошиної велика й потужна, з сильними концептуальними жилами. Нілу Йосипівну оточують добрі люди. Вона сама це пояснює так. У Космосі існує закон магніту: добро притягується до добра, а зло притягується до зла. Справді, Ніла Йосипівна так багато людям несе добра, що воно повертається до неї сторицею: радістю, добрими ділами й добрими думками. Її доброта безмежна всюди й у всьому. Недарма її так скрізь люблять малесенькі діти й тягнуться до неї, як до своєї мами.

Н. Й. Волошину люблять її учні, вчителі України, шанують учені. Рідко можна побачити таку відповідність особистості й педагогічного таланту, її шляхетність, благородність і моральна висота завжди вражають.

Ніла Йосипівна – людина-професіонал, яка нагадує нам айсберг: у неї, як і в айсберга 6/7 знаходиться під водою, а 1/7 – на поверхні – але як сяє!!! На науковому видноколі її далеко видно, до неї ми прислухасмося й вчинимося у неї.

Н. Й. Волошинова у силовому полі методики літератури. Вона центр його!!!

Вітаючи Нілу Йосипівну з сімдесятиліттям, з приємністю ще раз зазначасмо, що доля її щаслива: учений має таку пошану, авторитет і любов в Україні її поза її межами, що дає Боже кожному.

Для нас, її аспірантів і докторантів, вона стала рідною й бажаною, як сонце, вода й пісня.

Вимоліюймо нашому вельмишановному й дорогому професорові здоров'я й довголіття. Нехай Бог і Божа Мати бережуть її. Нехай множитьсся безцінний творчий доробок її й утверджується в духовному просторі України й світу!

Світлана Жила,

доктор педагогічних наук,

професор Чернігівського обласного

інституту післядипломної педагогічної освіти

Грані особистості Ніли Волошиної³

Якщо вдатися до трьох параметрів виміру особистості учителя за Б. Степаншиним, то у проекції на особу Ніли Йосипівни Волошиної

---

³ Друкуються за вид.: Овдійчук, Л. Грані особистості Ніли Волошиної / Лілія Овдійчук // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 17.

з'являються нові грані й виміри. Фахівець, яких мало, щедра на добро людина, як особистість – багатогранна. Тому зустріч з такою непересічною людиною – це подарунок долі.

Моє знайомство з Нілою Йосипівною відбулося у 2002 р. за таких обставин. Я їхала до Києва, до відомого методиста Волошиної порадитися щодо написання кандидатської дисертації з методики викладання літератури. На той час для мене це була класик української методики викладання літератури, автор шкільних підручників і програм. Не знаючи її особисто, багато гарного чула від Бориса Ільковича Степанишина (на жаль, уже покійного) та Мусія Яковича Гона. Коли підійшла до дверей кабінету професора, доктора педагогічних наук, члена-кореспондента АПН України, завідувача лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки і почала читати ці всі регалії, з'явився острах: «Хто я? Звичайна вчителька, хай із певними набутками, а тут така величнна. Як прийме, що скаже?» На стук у двері оглянулася мила гарна жінка з променистими очима, з доброю посмішкою. Ніякого офіціозу, а лише зацікавленість. Розмова наша завершилася тим, що Ніла Йосипівна мене «...взяла і повела в науку». З тих пір для мене вона моя «наукова мама».

Тепер я можу сказати, що маю честь належати до методичної школи Ніли Волошиної. А тоді я тільки ступила на стежку науковця і почувалася як невмілий ковзаяр на льоду. Наші зустрічі з Нілою Йосипівною були імпровізованими консультаціями.

Вона володіє здатністю конденсувати час. У неї в кабінеті завідувача лабораторії літературної освіти, потім заступника директора з наукової роботи ІП АПН України завжди було багато людей і ще більше справ, які треба вирішити негайно. Я й досі дивуюся, як вона всьому і всіоди встигала дати раду. «Сто різних справ кричало на папері» – і з ними справлялася з дивовижною легкістю: своїм розмашистим і крупним почерком писала накази, рекомендації, довідки, упорядковувала нагальні папери. Як вона із тієї гори паперів на робочому столі безпомилково визначала, що треба зробити найперше – для мене загадка. Як і те, що кожному відвідувачу знаходила «часову і просторову нішу», консультувала, радила, вирішувала, переконувала.

Навіть якщо запас часу становив 5 хвилин, я виходила від неї з чітким усвідомленням того, що маю робити найближчим часом. Ніла Йосипівна навчила не тільки мистецтву науки, а й мистецтву спілкування з людьми. У її оточенні, далескому і близькому, так багато людей, що було б не диво забути чиєсь ім'я, по батькові, сплутати прізвища. Такого я не пригадую.

Її щирість, щедрість, людяність і доброта у колі її аспірантів та злобучавців стали легендарними. Проте, коли йдеться про принципові питання,

то це – людина-кремень. Її послідовне відстоювання шкільної програми варте подиву і шонайширшої поваги, бо це відстоювання майбутнього у викладанні літератури в школі.

Не можна оминати ще однієї грані особистості Ніли Йосипівни. «Телефонуйте мені після десятої вечора, бо я на городі», – цю фразу можна почути з квітня по вересень. Людям, які люблять землю і працю на ній, земля сторицею повертає силу, дає здоров'я і одночасно дарує багатотну втому, забирає все, що накопичилося негативного і зайвого в людині. Це про Нілу Йосипівну. Бо її оптимізм, стиль життя і ставлення до навколишніх подиву гідні.

А ще я ніде і ніколи більше не куштувала таких смачних, пухких, справжніх вареників, як у Ніли Йосипівни. Вона любить пригощати, дарувати і робити маленькі присмності людям.

Завдяки цій незвичайній людині я маю стільки добрих друзів у всіх куточках України, бо належність до школи Ніли Волошиної – це як тасмне товариство, основним принципом існування якого є абсолютна вчасмонідтримка.

З роси Вам і води, дорога Ніло Йосипівно, на многая літа.

Лілія Овдійчук,
кандидат педагогічних наук
м. Рівне

Слово про ювіляра⁴

Ніла Йосипівна Волошина – надзвичайно талановита, щира людина, поруч з якою завжди відчуваєш її могутній позитивний вплив на життя.

Професор Волошина – це людина, поруч з якою не можна ані жити, ані працювати не так, як треба.

Вона чарівна, тактовна, дотепна, мудра жінка, яка завжди була та є справжньою Берегинею для усіх, хто зустрічається на її життєвому шляху.

Коли йдеться про Нілу Йосипівну Волошину, мені особисто згадуються найскрутніші часи важкої, цікавої, плідної для мене роботи над докторською дисертацією. Коли, здавалося, все не просто погано, а, можна навіть сказати, «надпогано»: стіна, жодних можливостей її ані здолати, ані оминати, ані зруйнувати... Так воно було. Тоді Ніла Йосипівна,

---

⁴ Друкується за вид.: Гладішев, В. Слова про ювіляра / Володимир Гладішев // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 15.

за що я їй широко вдячний, всіляко підтримувала мене, заспокоювала, налаштовувала на те, що все буде гаразд, що треба триматися, чекати, боротися та – обов'язково – перемагати!

Маю відверто зізнатися: якби у той час не було в моєму житті цієї людської підтримки, цього могутнього джерела справжньої віри, то, мабуть, не зміг би я самотужки здолати цю стіну... Тому те, що дисертацію врешті-решт було захищено, вважаю у першу чергу заслугою цієї дивовижної людини – Ніли Йосипівни.

Добре відомо, що у світі безліч розумних людей, справжніх учених, серед яких є чимало порядних, моральних людей, тому вплив їх на оточення є важливим і плідним. Але, на жаль, не так вже й багато серед них тих, хто поєднує розум і людяність, наукові досягнення і чесноти, мудрості людей. Як не прикро, але людей від природи і Бога варто пошукати.

Дякую Богові, що свого часу мені пощастило зустрітися з Нілою Йосипівною, що ця незвичайна людина й науковець погодилася керувати моєю докторською дисертацією!

У цей славетний ювілей видатного науковця хотів би побажати Нілі Йосипівні лише одного: Хай щастить Вам, Ніло Йосипівно! Хай у Вашому житті буде все для того, щоб Ви були щасливою!

Володимир Гладивев,
доктор педагогічних наук
м. Миколаїв

Називаю Вас своїм Учителем⁵

Згадую себе, молоду викладачку із Херсона, яка приїхала до столиці в Інститут педагогіки ще на вулицю Трьохсвятительську наступного після прийняття Конституції дня. Пам'ятаю, як мого хвилювання змінилось здивуванням і захватом, коли вперше побачила свого майбутнього наукового керівника – надзвичайно гарну, з великими очима і проникливим поглядом жінку. Неодноразово уявляла собі професора Волошину, за підручниками і працями якої вчилася ще у школі та інституті, але не могла навіть і уявити, що Ви така молода та енергійна.

Згадую, як уже аспіранткою приїздила в Інститут педагогіки на Нивках, згодом на Артсма, як зігривала мене Ваша сонячна посмішка, мудра порада та обов'язкова чашка чаю чи кави.

---

⁵ Друкується за вид.: Бондаренко, Л. Називаю Вас своїм Учителем / Лідія Бондаренко // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 16.

Могла подзвонити Вам, шановна Ніло Йосипівно, о 7-й ранку і о 10-й вечора і завжди чула: «Лідочко, я вас слухаю». І сьогодні, хоч уже й минуло майже 10 років із дня мого захисту, Ви відразу вгадуєте мій голос по телефону. Зараз я вже давно доцент і на лекції «Професійні та особистісні якості викладача літератури» бажаю своїм магістрантам такого ж наукового керівника, як у мене. Ви – найкраща!

Дякую Вам, моя дорога Учителько, за щедрість душі, життєву мудрість та невичерпність знань, якими Ви ділитеся зі своїми учнями.

Сердечно вітаю Вас із високим ювілеєм і бажаю міцного здоров'я, щасливого довголіття у колі дітей та онуків.

З любов'ю та вдячністю

Лідія Бондаренко,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри українського літературознавства

Херсонського державного університету

Уроки Ніли Волошиної⁶

Ніла Йосипівна Волошина для мене – образ Мудрої Жінки насамперед.

Досвід спілкування з нею, на жаль, невеликий – близько 10 років, – але неоціненний.

Як справжній Учитель, Ніла Йосипівна давала необхідні й доречні фахові настанови на багатьох етапах мого життєвого шляху: і як ліпше сформулювати тему дисертаційного дослідження, і які останні науково-методичні праці варто опанувати, і як навчитися конструктивно реагувати на зауваження колег по цеху.

Ніла Йосипівна – надзвичайно шляхетна людина. І перша привітається, і легко відгукнеться на будь-яке прохання, і щедро поділиться знаннями, і вибачить твою недосвідченість чи некоректність.

Ніла Йосипівна – добра людина. В моїй особі вона свого часу підтримала не лише фахового філолога з двома вищими освітами, учителя в другому поколінні, а й колишнього вчителя російської мови та літератури, що після 1991 року залишився фактично без роботи, і матір дівчинки – інваліда дитинства. Вона допомогла реабілітуватися мені в улюбленій професії, у новому суспільстві. Для таких, як я, жінок з непростю долею, але зі снагою до творчого пошуку, серце Ніли Йосипівни завжди відкрите.

⁶ Друкується за вид.: Головаченко, Н. Уроки Ніли Волошиної / Ніна Головаченко // Укр. д-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 16.

Ніла Йосипівна Волошина – висококваліфікованій науковець, шляхетна, інтелігентна, добра людина, мудра жінка.

З нагоди чергового ювілею щаслива долучитися до низки привітань і щиро побажати шановній Нілі Йосипівні міцного здоров'я, творчого до-вголіття, невичерпної снаги творити Добро і тим самим зберігати гармонію у Всесвіті.

Ніна Головченко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри видавничої справи
та редагування Університету «Україна»
м. Київ

Яка вона, філософія життя Ніли Волошиної?⁷

Творіть добро, піклуйтеся про інших.

Л. Сліпенко

Аби розгадати тасмницю життєвої філософії жінки-науковця, бажано почути відповідь на ряд думок.

– **Що таке успіх?**

– Невтомна праця.

– **Якою є формула жіночої краси?**

– Доброта плюс любов до людей, помножені на внутрішню красу, яку запалюють чоловіки й від якої сяють очі та іскриться погляд.

– **Щастя – це...**

– ...коли ти успішна, кохана й коли ти любиш взаємно.

– **Як поєднати жіночність і науку?**

– Жінка має приділяти достатньо уваги зовнішності, здоров'ю, професії, сім'ї та захопленню. Все має бути в міру.

– **Що потрібно мати, аби підкорити науковий Олімп?**

– За словами Ігоря Курчатова, в житті потрібно займатися сдиною справою і не відволікатися на дрібниці, тоді й Олімп підкориться. Проте від власної доброти, подарованої людям, не потрібно очікувати миттєвої взаємності, – так міркує Ніла Волошина, член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор, заслужений діяч науки й техні-

---

⁷ Друкується за вид.: Сиверська-Лихошва, В. Яка вона, філософія життя Ніли Волошиної? : [інтерв'ю] / Валентина Сиверська-Лихошва // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 18.

ки України, головний науковий співробітник лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки АПН України.

То ж яка вона, пані Ніла?..

Оригінальне ім'я новонародженій красуні-племінниці дав дядько Пилип. За гороскопом вона – козеріг. Улюблена страва (яка б ви думали?) – мамалига, мабуть тому, що народилась і виросла на Поділлі. Колір – пастельний. Найбільше цінує в людях працьовитість, а роздратовує брехня. Життєвим кредом стало переконання бабусі – робити добро людям.

Весна 2008-го... Столична гімназія в Солом'янському районі... Тут проходила Всеукраїнська науково-практична конференція з компетентнісного підходу до навчально-виховного процесу. Сівши в перших рядах, я уважно стежила за виступами світил педагогічної науки... До трибуни підходять доктор педагогічних наук, професор О. Пометун, кандидат історичних наук І. Єрмаков та багато інших вітчизняних науковців і знаних учителів-новаторів.

Аж ось мій погляд затримався на шляхетній леді, яка, здавалося, завітала до нас із XIX століття і збиралася виступати. Це – Ніла Йосипівна Волошина. Вона відомий в Україні фахівець із методики викладання літератури в загальноосвітніх та вищих навчальних закладах, редактор всеукраїнського науково-методичного часопису «Українська література в загальноосвітній школі», відзначена медалями «Антоня Макаренка» й «Костянтина Ушинського».

Ніла Йосипівна автор понад трьох сотень наукових публікацій із загальних проблем виховання та методики літератури, шкільних підручників і посібників для вчителів. Вона створила школу сподвижників: чотири доктори та тридцять дев'ять кандидатів педагогічних наук.

– То ж аби досягти таких висот і поєднати роль матері, дружини й науковця потрібно, напевне, щоби хтось допомагав, чи не так, пані Ніло?

– Мама жила окремо і завжди молилася за мене. А тому я навчила сина ще з 3-го класу варити суп. Коли перебувала у відрядженні, чоловік смажив картоплю і готував борщ. Але взагалі-то я любила й люблю смачно приготувати, особливо улюблені чоловікові вареники.

– Чи важко бути жінкою-науковцем?

– Так, бо завжди виконувала багато громадських доручень. Лише депутатом міської ради Вишневого була два десятиріччя.

– Як усе ж таки Вам удалося, так би мовити, в чоловічому суспільстві піднятися до наукового Олімпу?

– Скажу прямо: в галузі літератури, яку я вибрала, чоловіки задіяні мало, а тому особливої конкуренції не складали, проте й серед жінок бути на легше...

– То ж якою є життєва філософія Ніли Волошиної?

— Люди з'являються в цьому світі від любові й з добром, а тому мають примножувати добро та передавати його іншим. Лише добро врятує світ.

На підтвердження сказаного наведу думку доктора педагогічних наук Н. Й. Волошиної з посібника для вчителів: «Протягом багатьох віків мистецтво слова служило вихованню людини. Тепер, коли матеріальні цінності витісняють духовні..., найважче вчителю-словеснику. Він мусить нести Богом послану йому місію: посіяти в душах дітей добро, правду, милосердя... Робота ця важка, але в майбутньому вона принесе плоди. Вистраждавши, стане на ноги Україна. А її діти, припавши до цілющого джерела мистецтва слова, понесуть у своєму серці високу духовність, закладену в їхні гени нашими великими пращурами...»

— *Насамкінець, Ви, пані Ніло, красива самодостатня жінка й успішний науковець, до якого тягнуться і якого люблять люди. У чому тасмниця людської любові до Вас? (Ніла Йосипівна молодечо засміялась і жартома відказала)*

— Коли моя бабуся витягала хліб із печі, то, «вмивши» його, завжди примовляла: «Вмийся, дитино, й тебе люди будуть любити, як святий хліб...».

Валентина Сиверська-Лихощва,
заслужений учитель України,
член Національної спілки журналістів
та обласної спілки краснавиць України

Науковий портрет Н. Й. Волошиної⁸

Справжнього вченого (людину, що створює вчення, теорію, концепцію і тим самим визначає подальші шляхи розвитку певної сфери знання, істотно збагативши її плідними ідеями) вирізняє з-поміж цесу науковців (людей причетних до науки як виду діяльності) принаймні два чинники. З одного боку, це покликання до науки як справи всього життя, а з іншого — усвідомлення цієї справи як творчості, неможливої без одержимості, натхнення, розвиненої уяви, продуктивного й нестандартного мислення, зрештою, без творчого процесу, — тобто всього того, що називають психологічними джерелами творення нового. А ще до професіограми справжнього вченого треба неодмінно додати надзвичайну заповзятість і працездатність, чесність стосовно попередників у науці й соціальну відповідальність перед наступниками, професіоналізм і майстерність. Таким у

⁸ Друкується за вид.: Градовський, А. Науковий портрет Н. Й. Волошиної / Анатолій Градовський, Юрій Тимошенко // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. — 2010. — № 1. — С. 5–6.

найзагальніших штрихах постає типовий портрет ученого. Але реальний образ останнього в сприйнятті сучасників значно ширший, яскравіший за його абстрактний конструкт. Адже він збагачений і увиразнений неповторними індивідуальними рисами особистості, яка сумлінно служить науці. Тому-то так непросто вербалізувати в жанрі наукового портрета багатогранність і цілісність цього образу. Тим важче це зробити, коли йдеться про постать ученого, з ім'ям якого асоціюється цілий науковий напрям у сучасній педагогічній галузі, – про Нілу Йосипівну Волошину.

Оглядаючи зроблене цією дослідницею в царині методики навчання зокрема й педагогіки загалом, найперше, що впадає в око, – це надзвичайна її творча продуктивність, помножена на ґрунтовність її на так рідкісний її творчий енциклопедизм наукової думки. Бібліографія доробку Н. Й. Волошиної вражає десятками видань: монографій, методичних посібників, підручників і програм для загальноосвітньої школи, сотнями статей у фахових виданнях і збірниках наукових праць. Однак ще більше вражає широкоформатність проблематики дослідницького поля, промовистим прикладом чого можуть бути вже хоча б самі назви монографій і методичних посібників, як-от: «Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури», 1985; «Вивчення української літератури у 5 класі», «Формування естетичного ставлення до мистецтва», 1991, рос. мовою; «Уроки позакласного читання в старших класах», 1986, у співавт.; «Слово і образ», 1983; «Удосконалення викладання російської літератури в школі», 1985, рос. мовою, у співавт.; «Образи чоловіків і жінок у шкільних підручниках і в дитячій літературі. Проблема стереотипів», 1982, рос. мовою, у співавт.; «Грані творчості», 1990, у співавт.; «Письменники-класики зарубіжної літератури», 1980; «Г. Квітка-Основ'яненко, І. Котляревський», 1989; «Ні! Я жива! Я буду вічно жити». Вивчення творчості Лесі Українки в школі (1–10 класи)»; «Наукові основи методики літератури», 2002, у співавт.

Більшість проблем, порушених у цих книгах, могли б стати єдиною улюбленою темою для всього наукового шляху. Проте, як бачимо, не такий дослідницький темперамент у Н. Й. Волошиної. Правду кажучи, для нас несподіваною в бібліографії дослідниці стала видана ЮНЕСКО 1982 року в Парижі монографія, присвячена гендерним стереотипам – актуальній проблемі західноєвропейського інтелектуального дискурсу. Натомість подібні дослідження, базовані на гендерній методології, з'явилися в українській науці лише наприкінці ХХ століття. Утім, те, що нам сьогодні видається несподіваним, для Н. Й. Волошиної було цілком закономірним і природним. Адже вона володіє надзвичайно важливою для науковця здатністю – інтуїтивно відчувати новаторське й перспективне в науці, яке згодом стане в ній магістральним. Слід зауважити, що ця здатність органічно

поєднується у Волошиній-науковцеві з іншою, не менш значущою її якістю – чуттям на неперербутне, позачасове – те, що при зміні різних «ізмів», ідеологічних парадигм, лишається універсальним у науковій спадщині й демонструє потужні евристичні можливості в сучасній науці. Такою ключовою проблемою для самої Н. Й. Волошиної була й лишається проблема естетичного виховання молоді. Цю проблему потужно репрезентує низка праць: «Естетичне виховання засобами художньої літератури», 1976; «Позакласна робота з літератури й естетичне виховання учнів», 1973; «Виховання почуття прекрасного на уроках читання», 1974; «Літературні екскурсії як засіб естетичного і патріотичного виховання учнів», 1976; «Виховання почуття краси», 1972, співавтор. О. Р. Мазуркевич; «Естетичне виховання в процесі вивчення «Слова о полку Ігоревім», 1986; «Підручник літератури і морально-естетичне виховання учнів», 1983; «Виховна сила слова», 1987, у співавтор. та багато ін. Ці праці разом з одноосібно написаною монографією «Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури» стали основою докторської дисертації Н. Й. Волошиної «Теоретичні й методичні засади естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в середній школі», захищеної в 1995 році за двома спеціальностями: «Теорія та історія педагогіки», «Методика викладання». Про різноаспектне й водночас ґрунтовне дослідження питань естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова свідчать комплексна методологія й блискуче застосування інструментарію інтегративного підходу, понятійно-категоріального апарату міждисциплінарних студій у працях Н. Й. Волошиної. Глибока, усебічна обізнаність із досягненнями суміжних наук – естетикою як теорією мистецтва, психологією мистецтва, психологією творчості, психологією здібностей, етнопсихологією, рецептивною естетикою, історією мистецтва, філософією, культурологією, а крім того, виразно містке письмо, доступність вислову, бездоганне знання досліджуваного предмета, залюбленість у нього – ось далеко не повний перелік прикметних ознак наукового стилю Н. Й. Волошиної. У кінцевому підсумку це вилилося в цілісну систему естетичного виховання, в основу якої покладено виховання естетичною (художньою) реальністю і відтвореннями в ній красою людини, природи, праці, а також загальнолюдськими й національними цінностями.

Тож не випадково, що примат естетичного над ідеологічним став визначальним критерієм у запропонованій Н. Й. Волошиною в 1993 році новій постколоніальній концепції літературної освіти в Україні, де розкрито завдання, зміст і структуру літератури підготовки, починаючи від молодшої школи до ВИЩИХ навчальних закладів. Цією концепцією, як і розробленою відповідно до її основоположних засад Програмою української літератури для 5–11 класів, яка містила імена й твори, незаслужено

вилучені з історії національного письменства, розпочалося кардинальне оновлення всієї системи літературної освіти в загальноосвітній школі, переорієнтація її на загальнолюдські й національні духовні координати.

Та чи не найяскравішою гранню творчості Волошиної-педагога й методиста є створення підручників і читанок. Тут можна лише уточнити: багатьох відомий підручників. Але вважаємо за потрібне назвати їх як для повноти наукового портрета, так і для того, щоб мати уявлення про титанічну багаторічну працю Н. Й. Волошиної над творенням навчальних книг для загальноосвітніх закладів. Це «Українська література: підручник для 4 класу», у співавт.; «Українська література: підручник для 5 класу», 1991; співавт. П. Г. Моренець, Н. С. Ткаченко; «Українська література: підручник для 5 класу», 1992, співавт. О. М. Бандура; «Читанка для 4 класу», 1993, співавт. Н. Ф. Скрипченко, О. Я. Савченко; «Русская литература. Додаток до підручника для 5–6 класів», 1995, у співавт.; «Русская литература. Додаток до підручника для 7–8 класів», 1993, у співавт. В останні роки побачили світ ще три підручники Н. Й. Волошиної з української літератури для п'ятого (2007 рік), шостого (2008 рік, у співавт.) і сьомого (2009 рік, у співавт.) класів.

Практика зарубіжного й українського підручникотворення знайшла у Н. Й. Волошиної й своє теоретичне осмислення. Цю важливу методичну тему розкрито в працях «Поговоримо про тип підручника з літератури», у співавт. «Із досвіду створення підручників з української літератури», «Про жанрові особливості підручників з літератури», у співавт. та ін. Треба зазначити, що в шкільне підручникотворення Н. Й. Волошина впровадила власну методичну систему формування спеціальних читацьких умінь, необхідних для активного засвоєння емоційно-естетичного багатства художнього твору.

Ще один вагомий здобуток Н. Й. Волошиної в галузі підручникотворення – започаткування в Україні й створення навчально-методичних комплектів (програма – підручник – наочний посібник з творами образотворчого мистецтва за сюжетами літературного матеріалу, вміщеного у підручнику, та методичними рекомендаціями тематичного плану, спрямованими на естетичне освоєння художнього образу).

Усе сказане вкотре переконує, що в особі Ніли Йосипівни Волошиної українська наука має талановитого, вдумливого, старанного й невтомного вченого, який майстерно поєднує академічну теорію й шкільну практику, чітко, легко й елегантно розв'язує складні проблеми методики викладання. А найголовніше – як істинний поціновувач і пошанувальник художньої літератури – перейнятий тим, як донести красу слова до юних читачів, виховати в них культуру почуттів, викликати естетичні емоції й переживання (без чого, як відомо, взагалі неможливе спілкування з літературним

твором), сформувати естетичний смак. Словом, підготувати для української літератури українського читача. І нехай у цьому дуже непростому завданні Н. Й. Волошина знайде якнайбільше однодумців, щоб з Господньою благодаттю і за підтримки педагогічної громадськості реалізувати національний гуманітарний проєкт: українська література в школі.

Анатолій Градовський,
доктор педагогічних наук
Юрій Тимошенко,
кандидат філологічних наук
м. Черкаси

Секрет феномена наукового керівника⁹

Яким є і яким має бути науковець? Це питання залишається доволі складним і дискусійним. У динамічному сьогоденні, насиченому нанотехнологіями майбутнього, зростає вага фундаментальної підготовки, постійної копійкої розумової праці, здатності до критичного осмислення і творчого застосування певних концепцій, норм і методів пізнання, прагнення до саморозвитку тощо. Однак відповідь буде неповною, якщо не відповісти й на інше запитання: яким є і яким має бути наставник молодого покоління вчених. Дійсно, на формування названих вище якостей дослідників значною мірою впливають особистісні і професійні риси наукового керівника, його методологічна, культура, гуманістичний стиль наукового мислення, оперативне реагування на виклики і вимоги часу, суспільства, галузі, уміння прилучити молодих пошуковців до спільних наукових пошуків.

Досить оригінально і влучно на поставлене запитання відповідає академік АПН України, член-кореспондент НАН України Дмитро Зербіло: «це пост-дослідник, котрий шукає думки, образи, вивчас події, психологію народу, природу. Бути вченим – це спосіб життя, робота без часу». Сказане повною мірою стосується Ніли Йосипівни Волошиної, члена-кореспондента Академії педагогічних наук України, доктора педагогічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України. 4 доктори і 39 кандидатів педагогічних наук – такою на сьогодні є наукова школа Ніли Волошиної з методики вивчення/викладання літератури.

Науковою школою часто називають напрям у науці, пов'язаний єдністю основних поглядів, спільністю або наступністю принципів і мето-

⁹ Друкується за вид.: Семенов, О. Секрет феномена наукового керівника / Олена Семенов // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 11–12.

дів. Досвід показує, що зміст цього поняття набагато глибинніший. Йдеться насамперед про викладачів, учених, їх відданість обраній справі, ентузіазм і навіть фанатизм. Отже, наукова школа – це, насамперед, колективний пошук нового, взаємопідтримка і пошанування іншої думки, вміння навчатися в інших і щедро ділитися власними ідеями, постійний дух творчості. Такими рисами відзначається науково-педагогічна школа Ніли Волошиної. Фундаментальна, виважена, толерантна, смілива, оптимістична, з власною позицією. Ця наукова школа має майбутнє!

Солідне наукове товариство формувалося впродовж тривалого часу: перший дисертант Г. Воронцов роботу щодо питань із проблем виховання естетично розвинутого читача захистив, здався, ще 1993 року, тридцять дев'ятий (Наталія Білоус) з методики вивчення творів української літератури в 10–11 класах на тлі подій і явищ відповідної історичної епохи – у 2009 році. Продовжуючи себе у своїх учнях, пам'ятаючи всіх по-іменню і за темами дисертацій, Ніла Йосипівна Волошина виокреслює підвалини якісно нових напрямів методичної науки: вивчення української літератури в загальноосвітній школі, школах нового типу, підготовка до викладання української літератури у вищій школі I–II і II–IV рівнів акредитації, вивчення художніх творів у шкільному курсі української і зарубіжної літератури, вивчення української літератури у взаємозв'язках з іншими мистецтвами.

Складові успіху докторських дисертацій Анатолія Градовського, Володимира Гладнишева, Світлани Жили, Анатолія Ситченка і численних кандидатських вбачаємо у наявності «наскрізної» ідеї – виховання особистості школярів, студентської молоді, учителів-словесників, у фундаментальній розробці представлені ідеї, що демонструє якості дослідників як аналітиків, полемістів і принципових шукачів відповідей на складні виклики часу, в «самостійному житті» авторських методик, високо поцінованих освітянською громадою України і зарубіжжя. Глибока обізнаність із працями провідних філософів, культурологів, літературознавців, педагогів, психологів, неабиякі наукові здібності дисертантів у плані добору, систематизації та різноаспектного аналізу практичного матеріалу, рефлексія власної педагогічної діяльності сприяють цілісному розкриттю завдань, досягненню мети і вагомим науковим результатам, виокресленню перспективних напрямів подальших досліджень.

Авторитет наукової школи Ніли Йосипівни і в її потужній широкій географії: Київ, Ніжин, Черкаси, Умань, Переяслав-Хмельницький, Миколаїв, Житомир, Вінниця, Суми, Глухів, Чернігів, Полтава, Запоріжжя, Чернівці, Херсон, Кам'янець-Подільський, Бердичів, Жовті Води, Рівне, Калуш. Її влячні учні-зірочки працюють у багатьох вищих і середніх навчальних закладах України і вже активно створюють свої науково-дослідні лабораторії, наукові осередки і гуртки, продовжуючи наукові традиції мудрого наставника.

У чому ж секрет феномена наукового керівника, який виплекав таку достойну зміну наукових сподвижників?

Насамперед в умінні працювати і власним прикладом ненав'язливо спонукати інших до щоденної важкої, виснажливої, але оптимістичної наукової праці – на позитивний і необхідний дослідницький результат. Часто після захисту кандидатської дисертації Ніла Йосипівна вимагав від своїх вихованців опублікованої наукової розвідки чи монографії. Така вимога наукового керівника дала можливість широкому освітянському загалу вчасно ознайомитися з новими працями А. Градовського, С. Жили, А. Ситченка, В. Гладишева, Н. Лаврусевич, В. Шуляра, О. Скиби та багатьох інших дослідників.

В умінні не пасувати перед труднощами. Ніла Йосипівна завжди впевнено долає їх самотужки і, на першій погляд, оптимістично-легко (з дівочим запалом, гордістю і сільською витримкою), допомагає подолати й іншим, у найскладніші хвилини наукового життя підтримуючи молодих, а іноді й сивочолих учнів.

У життєвій мудрості і позитивній емоційній спрямованості на кожного, хто обирає шлях у методичну науку. Ніла Йосипівна як досвідчений педагог, тонкий психолог, із сердечною, материнською турботою і теплою ставиться до своїх вихованців. Для них у неї завжди є час, коли б вони не приїздили – вранці чи увечері (!): усіх пошанує дружньою порадкою і гарячим чаєм. Хто хоч раз прилучився до консультацій академіка, добре пам'ятає про надзвичайну толерантність і коректність у зауваженнях. Вона «не обрізує» молодим ученим крила, навпаки – підтримує кожну наукову ініціативу, скорегує дослідницькі завдання, мету, підсилить практичне значення виконаної роботи для середньої чи вищої школи, висловить власні міркування щодо сумнівів дисертанта, допоможе викристалізувати наукову ідею. Кожне слово вченого випромінює потужну інтелектуальну та смотивну енергію. Усім, хто чесним шляхом рухається у науково-методичному просторі, Учитель віддає часточку своєї душі.

Відомі учням і високий ступінь самовиховання і самоорганізованості наукового наставника. Повноцінні наукові пошуки, серйозне осмислення нових перспектив, глибокі фахові знання – ось чому вчить Ніла Йосипівна. Для всіх вона залишається генератором нових ідей і нових пошуків. Її очі завжди палають бажанням нового і цікавого пошуку, а без такої мотивації наука «не засвітить» новими знахідками.

Ніла Йосипівна Волошина не була моїм науковим керівником (дисертаційним пошукам з проблем фахової підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури я завдячую відомому мовознавцеві, академіку АПН України Любові Іванівні Мацько). Проте шанована освітянами України, відомий методист подружила мене зі своїми учнями Світлоною Жилою, Наталією Логвінсько, Анатолієм Ситченком, Любов'ю Драчук,

Тамілою Яценко, Василем Шуляром, Валентиною Захаровою, Анатолієм Градовським, Ольгою Скибою, Наталією Білоус, Володимиром Гладисевим, Надією Лаврусевич. Кожному з нас це дало можливість більш ретельно вивчити педагогічний досвід шкіл і філологічних кафедр у різних регіонах, апробувати в навчальному процесі цікаві форми занять, якісно провести власну дослідно-експериментальну роботу.

У Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка, в якому відбувалося моє професійне зростання, на кафедрі української літератури Ніла Йосипівна Волошина теж створила потужний молодий осередок: кандидатські дисертації захистили Володимир Гриневич, Наталія Гоголь, Тетяна Дятленко, до захисту свої дисертації підготували Ганна Гаврилова і Світлана Привалова. Систематичними з 2002 року в університеті стали всеукраїнські науково-практичні конференції з проблем літературної освіти, незмінним спів-організатором яких є керівник потужної наукової школи з методики літератури Ніла Йосипівна Волошина.

Отже, секрет феномена наукового керівника – у відданості Науці, Істині, Духовності, до яких долучатимуться молоді дослідники.

Рідна, незрівнянна і неповторна Ніло Йосипівно, наш щонайвищий авторитет!

У поворічні свята і в День Вашого діамантового ювілею збризнемо Вас свяченою водою, щоб Ви ніколи не зустрілися з бідкою.

Живіть, зорійте прикладом для нас!

Самовіддачі Вам і творчості, й наснаги!

На многії літа, на честь і славу!

Олена Семенов,
доктор педагогічних наук, професор
м. Київ

Наукова школа професора Ніли Волошиної як культурологічно-освітній простір¹⁰

(науково-публіцистичний диттих)

Безліч паростків духовного життя заповнюють всесвіт, але тільки в окремих, поодиноких умах вони знаходять ґрунт для свого розвитку; у них, у творчому діянні оживає ідеал...

Юстус фон Лібіх

---

¹⁰ Друкується за вид.: Шуляр, В. І. Наукова школа професора Ніли Волошиної як культурологічно-освітній простір / Василь Іванович Шуляр // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 2–5. – Бібліогр.: 8 назв.

І. Наукова школа як культурологічно-освітній простір

Поняття «наукова школа» є історичним. Елементи колективної форми творчості, наукової школи зароджувалися ще в античні часи й матеріалізувалися в сучасні назви: «мілетська і піфагорійська школа», «атомісти», «школа Платона», «школа Галілея» тощо. Наукові школи в сучасному розумінні виникли в ХІХ ст. як безліч організованих збори форм наукових установ: від лабораторій до науково-дослідних інститутів і спеціалізованих наукових центрів. Такі організації, об'єднання, товариства виявилися домінуючими й необхідними для подальшого прогресу науки. Продуктивність такого наукового колективу залежатиме від наявності чотириланкового формату «науковий лідер – навчальний заклад (кафедра) – науковий інститут (лабораторія) – колоквіум (семінар)», а головне – особистості наукового лідера [5, с. 261–262].

Деякі інститути людства з'являються спонтанно як неформальний союз дослідників-однодумців, самовідданих, самодостатніх особистостей, які оформлюють свої стосунки в творчому об'єднанні, яке по суті і є науковою школою. Можливим це стає, коли є вчений-лідер, здатний створити дух-ауру співдружності, особливих взаємин – і закритих і відкритих, закономірності розвитку наукової проблеми і свої традиції. Звичайно, щоб це відбулося, масмо прислухатися до думки П. Л. Капиці: «Організації науки не можна давати розвиватися стихійно, необхідно вивчати закономірності розвитку колективної наукової роботи, ми повинні вміти відбирати творчо талановитих людей. І це повинно робитися на основі вивчення досвіду діяльності великих вчених і великих організаторів наукової роботи...» [3].

Теоретичне осмислення загальнодидактичного поняття «наукова школа, система, напрям» допоможуть запропонувати робочу дефініцію, змістове наповнення з позиції предметної методики до: «науково-методична школа», «науковий напрям методики викладання», «методична система навчання предмета». Такий ланцюжок забезпечить методологічну основу з'ясування причин появи і розвитку наукових напрямів, шкіл, систем у методиці викладання літератури, характер їх співвіднесеності один до одного, можливість класифікувати досвід учених відповідно до напрацьованого, виявити можливості його використання, впровадження у практику викладання літератури, методики навчання з проєкцією на сьогодення.

Основою розуміння названих понять стали дослідження як вітчизняних, так і західних вчених. Науковці трактують поняття «наукова школа» по-різному. Послугуючись колективною монографією «Школи в науці» за редакцією С. Микулинського та ін. [6], укладемо відповідний глосарій:

– **наукова школа** – це своєрідний образ мислення і дії в науці, в підході до вирішення будь-яких наукових проблем (Н. Семенов);

– **наукова школа** – структурна комірка сучасної науки, що існує в середині самої науки і дозволяє сконцентрувати зусилля великої кількості порівняно молодих вчених під безпосереднім керівництвом засновника певного наукового напрямку на вирішення визначеної, досить обмеженої сфери актуальних проблем у тій чи іншій галузі науки (Б. Кедров);

– **наукова школа** – співтовариство вчених різних статусів, компетенцій і спеціалізацій, що координують під керівництвом лідера свою дослідну діяльність, зробили вагомий внесок у реалізацію і розвиток дослідницької програми і здатні активно представляти мету і результати досліджень (В. Гасілов).

Науковці-початківці послуговуються визначенням, яке запропоноване Ю. Краснобоким і К. Лемківським: *наукова школа* – неформальна творча співдружність у межах будь-якого наукового напрямку високо-кваліфікованих дослідників, об'єднаних спільністю підходів до вирішення проблеми, стилю роботи, спільного наукового мислення, ідей і методів їх реалізації [4].

П. Анохін наголошує, що у формуванні світогляду вченого велике значення має наукова школа. Лабораторія, науково-дослідний колектив переходять у ранг школи тоді, коли в них є оригінальна концепція, неповторно новий напрямок у науці, тобто наукова школа – це свосвідна традиція мислення, особлива наукова атмосфера. Така школа дуже прискорює становлення вченого [6].

Для нас важливим є робочий інструментарій, який запропонувала в дисертаційному дослідженні на здобуття вченого ступеня доктора педагогічних наук Т. Беньковська [1]. Вивчаючи у свій час спадщину відомих методистів Є. Пасічника й Б. Степанішина, нами був розроблений адаптований варіант визначень «наукова школа в методиці літератури», «науковий напрям у методиці літератури», «методична система вивчення/викладання літератури» [7]. Для зацікавленого читача пропонуємо їх значення:

– **наукова школа в методиці літератури** – специфічна форма організації неперервного процесу навчання й підготовки наукових кадрів за чітко вибудованою концепцією й методологією вивчення шкільного курсу літератури або/ і системою формування визначеного типу вчителя словесника, учня-читача, запропонована лідером дослідження в час соціально-культурних змін. Така школа формує єдиний стиль наукового мислення, розвивається, поглиблюється, теоретично осмислюється й експериментально перевіряється послідовниками (учнями) керівника, витримуючи принцип наступності, послідовності, поступового поглиблення й ускладнення досліджуваних проблем, напрямів на всіх етапах літературної освіти.

У межах наукової школи забезпечується вірність традиціям і новаторству, створюються умови для їх саморозвитку шляхом створен-

ня/відкриття послідовниками власних науково-дослідних лабораторій, які розширюють і поглиблюють започаткований напрям.

Критеріями життєздатності наукової школи з методики літератури, на наш погляд, є:

- концептуально вибудована система літературної освіти школярів або/і підготовки майбутнього вчителя літератури, підвищення кваліфікації вчителя-практика в післядипломний період тощо;

- колективна мотивація наукової співтворчості в середній школі та між школою і лабораторіями;

- конструктивність і перспективність обраних проблем і напрямів;

- гарантованість і прогнозованість результатів дослідно-експериментальної діяльності;

- наступність і послідовність наукових поглядів, поколінь;

- наявність ґрунтовних методик і технологій навчання, підготовки кадрів у системі літературної освіти;

- матеріалізація досліджуваних тем, напрямів у наукові продукти (концепції, моделі, монографії, підручники, посібники, рекомендації, засоби навчання тощо);

- саморозвиток науково-методичної школи шляхом відкриття експериментальних майданчиків, майстер-класів, лабораторій, майстерень тощо;

- ступінь визнання самої школи, її лабораторій, науково-методичних досягнень, здобутків на різних рівнях (регіон–держава–міжнародне співтовариство).

Науковий напрям у методиці літератури – організаційне співтовариство дослідників, яке забезпечує тенденцію розвитку науки в цілому, поєднання теорії і практики викладання літератури в середній і вищій школі. Співучасників наукового напрямку об'єднує спільність поглядів на розширення, поглиблення наукової проблеми, наступність принципів, підходів, методів, стилю наукового мислення. Учасники наукового напрямку сприяють оперативності у пропаганді й поширенні генерованих знань і відкриттів, появі, відкриттю нових наукових шкіл, лабораторій. Кожен із співучасників має право в контексті спільного одного напрямку, відповідно до вибудованої стратегії, цільової настанови пропонувати індивідуальні варіанти втілення ідей в конкретну методичну систему, зберігаючи традиції і виявляючи власну своєрідність, оригінальність і тактичну перспективність.

Методична система вивчення/викладання літератури – складноорганізоване утворення, яке інтегрує теоретично обґрунтований, вироблений і продукований методичний арсенал у системі літературної освіти, вивчення і викладання предмета в цілісну методико-технологічну модель.

Методична система спрямована на досягнення спрогнозованих результатів формування й розвитку креативної, компетентісно зорієнтованої особистості вчителя-словесника й учня-читача, здатних до фасилі-

тативних суб'єкт-суб'єктних стосунків, де посередником є літературно-мистецький твір. Як культурологічне утворення дана система сприяє конструктивній співпраці, толерантному ставленню один до одного, забезпечує формування сталої літературної (методичної) компетентності учня-читача, вчителя літератури, здатних самодостатньо жити й діяти в синергетико-аксіологіко-акмеологічному просторі.

Зважаючи на викладене вище, можемо представити непересічну постать у царині методики літератури, лідера наукової школи – ВОЛОШИ-НУ НІЛУ ЙОСИПІВНУ.

Нею вибудовано концептуальну парадигму літературної освіти школярів в Україні, наукові основи методики вивчення української літератури в загальноосвітніх і вищих навчальних закладах, концептуальні позиції програмо-підручникотворення, історичного досвіду колег-науковців, методистів, учителів-практиків як цілісності в його частковостях, специфіці, унікальності напрацьованого та визнаного різними поколіннями.

II. Наукова школа професора Ніли Волошиної

Лідером у науці може бути лише творча особистість. Особистість не завжди зручна й сприйнята всіма. Це людина зі своїм особливим мисленням, бажанням проникнути в сутність предмета, яка не руйнує традиційне, адекватно сприймає інноваційне, щоб рухатися вперед, сприяти своєму й колег акме-розвиткові. Альбер Камю, розмірковуючи про «абсурдну творчість», постулює концепцію творчості за принципом парадоксальності: «творчість – найефективніша школа терпіння і ясності»; «творчість вимагає щоденних зусиль, бачення самим собою точної оцінки меж істини, потребує міри й сили»; «повнота самоствердження не повинна перейти межу вседозволеності, щоб не втратити шкали, цінностей». І єдиний не-абсурд у творчості та житті за А. Камю з позиції екзистенціалізму – постійна чесність перед самим собою, готовність допомогти будь-якій людині.

Розлогий філософський розмисел допомагає нам зрозуміти Волошину-Особистість і як Лідера, і як Людину.

Формування якостей лідера, які передаються вихованцям під час співпраці, відбувається різними способами. Шляхи появи лідера, які запропоновані Дмитром Зербіно, академіком АМН України, членом-кореспондентом НАН України, подаємо в нашій інтерпретації [2]:

1) виховання і самовиховання здібної молодшої людини в старій, уже відомій науковій школі;

2) утвердження серед слабого наукового середовища молодшої людини з явними творчими здібностями, баченням усього найкращого, що є в кожному з оточуючих;

3) формування лідера не в науковому середовищі, а в оточенні практиків, знавців своєї справи як талановитої від природи людини;

4) лідер-творець, лідер-натхненник, (а не начальник), який має власні наукові ідеї й ними щедро ділиться зі своїми учнями (і не тільки);

5) лідер, який уміє не тільки надихати на пошук, а й спокійно, філософськи сприймає невдачі, цінує помилки як етап загартування, наступного руху вперед.

Проектуючи означені спектри лідера на постать Волошиної Ніли Йосипівни, можемо ствердно сказати: цими шляхами вона пройшла у свій час, тому й має такий багатющий життєвий досвід, професійно-фаховий, управлінський.

Назвемо основні етапи її становлення як науковця-професіонала, мудрого наставника, лідера:

– навчання у Славутському педагогічному училищі, на учительській стежині з 17 років;

– історико-філологічний факультет Кам'янськ-Подільського державного педагогічного інституту й десять років шкелання рідного слова з подоянами-учнями (1957–1967, с. Велике Залісся, Поділля); наступний етап – учительська і громадська діяльність на Київщині (1967–1972, середня школа № 1, м. Вишневе); двадцять років підряд (десять скликань) – депутат Вишнівської міської ради;

– 1977 р. – успішний захист кандидатської дисертації з проблеми естетичного виховання учнів старшої школи засобами мистецтва слова; з 1995 року – доктор педагогічних наук, у 1996 р. отримала атестат професора, з 1999 року – член-кореспондент АПН України; має державне звання – заслужений діяч науки і техніки України (2004);

– з 1972 року – молодший науковий співробітник, старший науковий співробітник (1978) лабораторії методики літератури НДІ педагогіки, завідувач лабораторії літературної освіти (1987–2005), заступник директора з наукової роботи (2006–2008) Інституту педагогіки АПН України, а з 2009 року головний науковий співробітник.

Результатом наукової школи Н. Й. Волошиної є підготовка 39 кандидатів і 4 докторів педагогічних наук. Н. Й. Волошина опублікувала близько 300 наукових праць із загальних проблем виховання та методики літератури. Серед них монографії «Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури», «Наукові основи методики літератури» (у співавторстві), методичні посібники «Уроки позакласного читання в старших класах», «Вивчення української літератури в 5 класі», «Ми є. Були. І будемо ми! (Виховання національної самосвідомості учнів засобами художньої літератури)» (у співавторстві). Вона – автор серії методичних посібників з проблеми взаємозв'язків літератури з образотворчим мис-

тством: «Слово і образ», «Людина і труд» (два випуски)», «Ні! Я жива. Я буду вічно жити!» (Леся Українка), «І. Котляревський і Г. Квітка-Основ'яненко», «Писателі-класики зарубешної літератури». Н. Й. Волошина – автор і співавтор 9 підручників з української літератури кількох поколінь, за що удостоєна першої премії АПН України в галузі підручникотворення. Н. Й. Волошина є однією із зачинателів та організаторів Всеукраїнських учнівських олімпіад юних філологів. Вона – заступник голови спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій з теорії і методики навчання української мови і літератури, головний редактор журналу «Українська література в загальноосвітній школі», член редколегії часопису «Зарубіжна література в навчальних закладах», «Відродження», «Історія, філософія, релігієзнавство» тощо [8].

Д. Зербіно ствердно й переконливо наполягає, що в будь-якому з інститутів НАН України чи інших академій за появи неординарної особистості – наукового лідера, екстраверта або інтроверта, а також мінімальних сприятливих умов може сформуватися наукова школа. Перший тип лідера здатний генерувати перспективні ідеї, вибудовувати систему продуктивних проблем, організовувати дослідно-експериментальну співпрацю між суб'єктами/об'єктами, бути оберегом для своїх учнів. Якщо установа має співгварство здібних, талановитих, підготовлених людей, а не має мудрого наставника-керівника, то поява наукової школи малоймовірна. А якщо її є видатний учений, але він інтроверт, то на появу чи розвиток наукової школи годі сподіватися. Другий тип лідера не означає його ущербність, він просто одинак-творець, який може продукувати особисто ідеї, розв'язувати перспективні проблеми, досягати визначних успіхів, але виконати роль дослідника-вчителя він не зможе. Шлях наукової школи за наявності будь-якого типу вченого-лідера є, звичайно, непростим, повільним, поступальним, але якщо є здібні учні, актуальний об'єкт і перспективний предмет дослідження, матеріальні можливості та ще й лідер-екстраверт, то – це можливо. Такий збіг умов відбувся, на нашу думку, в житті Н. Й. Волошиної. Свідченням цього є вище викладені факти, а також узагальнювально-аналітичний матеріал за науковими напрямками дослідження:

– **виховання естетично-розвинутого читача** (Воронцов Г. А., к. п. н., м. Жовті Води, 1993 рік захисту; Бабенко К. П., к. п. н., м. Запоріжжя, 2001 р. з.);

– **формування особистості школярів** (Шульженко В. Г., к. п. н., м. Ніжин, 1994 р. з.; Коваль В. О., к. п. н., м. Умань, 1999 р. з.; Драчук Л. І., к. п. н., м. Ніжин 2000 р. з.; Фасоля А. М., к. п. н., м. Київ, 2000 р. з.; Захарова В. А., к. п. н., м. Суми, 2002 р. з.; Яценко Т. О.,

к. п. н., м. Київ, 2003 р. з.; Бійчук Г. Л., к. п. н., м. Київ 2003 р. з.; Черпий В. С., к. п. н., м. Чернівці, 2003 р. з.);

– **вивчення української літератури у взаємозв'язках з іншими мистецтвами** (Грабовський А. В., к. п. н., м. Черкаси, 1994 р. з.; Жила С. О., к. п. н., м. Чернігів, 1994 р. з.; Бондаренко Л. Г., к. п. н., м. Херсон, 2001 р. з.; Градовський А. В., д. п. н., м. Черкаси, 2004 р. з.; Овдійчук Л. М., к. п. н., м. Рівне, 2005 р. з.; Жила С. О., д. п. н., м. Чернігів, 2005 р. з.; Гордієнко О. А., к. п. н., м. Житомир, 2006 р. з.);

– **вивчення її аналіз художнього твору** (Федоренко Т. М., к. п. н., м. Полтава, 1995 р. з.; Гриневич В. Й., к. п. н., м. Глухів, 2001 р. з.; Сисгирьова В. В., к. п. н., м. Київ, 2001 р. з.; Лановик Т. А., к. п. н., м. Умань, 2002 р. з.; Гоголь Н. В., к. п. н., м. Глухів, 2004 р. з.; Ситченко А. Л., д. п. н., м. Миколаїв, 2005 р. з.; Паламар С. П., к. п. н., м. Київ, 2007 р. з.; Гладішев В. В., д. п. н., м. Миколаїв, 2007 р. з.; Привалова С. П., к. п. н., 2010 р. з.; Соловйова Н. М., м. Кам'янець-Подільський, підготовлено до захисту);

– **особливості вивчення української літератури** (Лаврусевич Н. О., к. п. н., м. Кам'янець Подільський, 2000 р. з.; Петриненко Н. Г., к. п. н., м. Умань, 2003 р. з.; Дига Н. В., к. п. н., м. Переяслав-Хмельницький, 2006 р. з.; Прокопова О. П., к. п. н., м. Кам'янець-Подільський, 2007 р. з.; Логвіненко Н. М., к. п. н., м. Київ, 2009 р. з.; Білоус Н. В., к. п. н., м. Вінниця, 2009 р. з.; Васюта С. Д., м. Рівне, підготовлено до захисту; Чеховська Л. Й., підготовлено до захисту);

– **підготовка до викладання української літератури** (Білоус Н. М., к. п. н., м. Житомир, 1998 р. з.; Горда М. С., к. п. н., м. Чернівці, 1999 р. з.; Лисенко А. В., к. п. н., м. Полтава, 2002 р. з.; Шуляр В. І., к. п. н., м. Миколаїв, 2004 р. з.; Халін В. В., к. п. н., м. Житомир, 2006 р. з.; Бабійчук Т. В., к. п. н., м. Бердичів, 2007 р. з.);

– **вивчення літератури в школах нового типу** (Скиба О. В., к. п. н., м. Луганськ, 2000 р. з.; Машталер Г. В., к. п. н., м. Калуш, 2000 р. з.; Коваленко В. М., к. п. н., Черкаси, 2005 р. з.).

Потужний обсяг напрямків дослідження послідовників свого наставника є очевидним їх перспективність не викликає сумніву, наукова значимість і практична спрямованість – факт, географія однодумців Ніли Йосипівни широка: Київ, Черкаси, Глухів, Житомир, Вінниця, Миколаїв, Суми, Чернігів, Чернівці, Херсон, Кам'янець-Подільський, Переяслав-Хмельницький, Бердичів, Жовті Води, Ніжин, Умань, Рівне, Полтава, Калуш, Запоріжжя – як кажуть, «учнівського цвіту по всьому світу» ... Ці паростки заповнюють науковий український простір під турботливим керівництвом мудрого наставника, лідера-екстраверта, чуйної людини, турботливої, принципової, патріотично зорієнтованої до української ме-

тодичної спадщини толерантної до зарубіжних технологій навчання. Здобувачі професора Н. Волошиної за таких умов знаходять свій шлях ученого, дослідника-творця для досягнення наукових вершин. У здобутках учнів, одностудентів і прихильників члена-кореспондента Академії педагогічних наук України, доктора педагогічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Ніли Йосипівни Волошиної, у творчому діянні її послідовників «оживає ідеал» лідера наукової школи.

Волошина Ніла Йосипівна – фахівець високого гатунку в галузі методики викладання літератури в школі і вищих навчальних закладах. Фундаментально досліджує зі своїми учнями проблеми вивчення художньої літератури у взаємозв'язках з образотворчим мистецтвом. Уперше розробила з колегами наукові засади підручникотворення, виховання шкільної молоді засобами мистецтва слова. Під керівництвом Н. Й. Волошиної розроблено Концепцію літературної освіти, Державні освітні стандарти з літератури. Вона – автор концепції навчальної програми з української літератури, керівник авторського колективу, який створив нову, оригінальну програму з цього навчального предмета. Нині Н. Й. Волошина з учнями працює над проблемою викладання спеціальних курсів у профільній школі, методикою підготовки бакалаврів у ВНЗ. Нагороджена медалями «А. С. Макаренка», «К. Д. Ушинський», «Ветеран труда», «В пам'ять 1500-ліття Києва», нагрудним знаком «Відмінник народної освіти України».

Описане вище дає право нам сформулювати дефініцію до поняття: *наукова школа професора Ніли Йосипівни Волошиної – культурологічно-освітній простір, в якому культивуються особистісне і професійно-фахове зростання науковців, забезпечуються умови для акме-розвитку кожного як Я-особистості, яка здатна логічно, послідовно розвивати ідеї свого Учителя-Лідера в ім'я Учня української науки й освіти.*

Література

1. *Беньковская Т. Е.* Научные школы и направления в методике преподавания литературы XX века [Текст]: автореф. Дис. ... д. п. н.: 13.00.02 / Беньковская Татьяна Екимовна: Российский педагогический университет им. А. И. Герцена. – СПб, 2007. – 41 с.
2. *Зербіно Д.* Наукова школа як феномен // Дзеркало тижня. – № 15 (490), 17–23 квітня 2004. – Електронний ресурс. – <http://www.dt.ua/3000/3100/46209/>. – Назва з екрана.
3. *Капица П. Л.* Эксперимент. Теория. Практика / П. Л. Капица. – М.: Наука, 1974. – 246 с.
4. *Краснобокий Ю. М.* Словник-довідник науковця-початківця. 2-е вид., випр. і доп. / Ю. М. Краснобокий, К. М. Лемківський. – К.: НМЦВО, 2001. – 72 с.
5. *Українська Радянська енциклопедія.* – Том 7. Вид. 2. – К., 1982. – С. 261–262.
6. *Школы в науке* / под ред. С. Миклулинского, М. Ярошевского, Г. Кребера, Г. Штейнера. – М.: Наука, 1977. – 510 с.

7. Шуляр В. І. Ідеї Бориса Степанишина, Євгена Пасічника в методиці викладання літератури ХХІ століття // Українська література в загальноосвітній школі. – 2009. – № 9. – С. 17–19.

8. Шуляр В. І. Ніла Йосипівна Волошина / Миколаївський державний університет. Історичний нарис (1913–2003) / укладачі: Я. І. Журецький, І. С. Павлік, Л. В. Старовойт. – К.: Златограф-дизайн, 2003. – 256 с. – С. 129–130.

Василь Іванович Шуляр,
вдячний учень,
заслужений учитель України,
кандидат педагогічних наук,
доцент Чорноморського державного університету
імені Петра Могили

Роль особистості вченого у формуванні літературознавчої компетентності словесника¹¹

В умовах реформування вітчизняної освітньої парадигми значна увага приділяється пошуку оптимальних засобів навчання, ефективних методів і прийомів викладання навчальних курсів. Освітні заклади, спрямовані на профілізацію, потребують таких учителів, які мають високий рівень естетичної культури і літературознавчої компетентності, сприймають кожне художнє слово як частинку світу мистецтва, глибоко аналізують індивідуальність кожного майстра художньої літератури, формують адекватні літературознавчі оцінки, слідкують за рухом твору в часі, мають розвинені творчі здібності до інтерпретації художніх творів. Потрібен педагог, який уміє не тільки виокремити у потужній площині художньої літератури необхідні для створення духовно здорової нації високоморальні цінності й загальнолюдські установки, а й виробити у школярів громадянський світогляд, високі етико-естетичні ідеали, розвинути їх особистісні якості і властивості, тобто сформувати покоління патріотів своєї Батьківщини, здатних на високому рівні презентувати вітчизняні традиції і здобутки у світовому просторі.

Значну роль у підготовці фахівців нової генерації має відіграти глибоке осмислення творчого потенціалу вчених-педагогів, які є сталомом учителя літератури, мають справжнє високе мистецьке чуття до осмислення художніх творів, уміють за словами тексту «побачити» духовний світ письменника. Грунтовне вивчення методичного досвіду таких май-

¹¹ Друкується зав вид.: Базиль, Л. Роль особистості вченого у формуванні літературознавчої компетентності словесника / Людмила Базиль // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 7–10. – Бібліогр.: 7 назв.

стрів педагогічної справи і використання концептуальних положень їхніх наукових праць у фаховій підготовці майбутніх учителів української літератури має непересічне значення для розвитку їх літературознавчої компетентності. Відтак уважаємо за доцільне в межах статті зупинитися на з'ясуванні ролі особистості Ніли Йосипівни Волошиної й зокрема її науково-методичного доробку у фаховій підготовці майбутніх учителів української мови і літератури.

Логіка дослідження зумовлює з'ясування сутності і змістового наповнення категорії «літературознавча компетентність», що введена до понятійного апарату науки на початку ХХІ ст. Названа дефініція у наукових дослідженнях вживається рідко, активніше у сучасній інформаційній площині дослідники використовують термін «літературознавча компетенція». Коротко охарактеризуємо відмінності між поняттями.

У трактуваннях більшості дослідників (І. А. Зязюн, А. К. Маркова, І. А. Зимня, Н. В. Кузьміна, Л. Ф. Мірошниченко, О. М. Семеног, І. В. Соколова, А. В. Хугорський та ін.) переважає тлумачення семантики значення компетентності у контексті гуманістичної парадигми та особистісно орієнтованого навчання, а до її структури відносять низку фахових компетенцій. Беручи до уваги теоретичні положення наукових праць, сформулюємо робоче визначення дефініції «літературознавча компетентність». На нашу думку **літературознавча компетентність** – це цілісний комплекс властивостей особистості, що забезпечують ефективне, раціональне і творче використання літературознавчих знань і філологічних умінь із метою розв'язання завдань у міжособистісних стосунках в умовах професійних ситуацій. Під **літературознавчою компетенцією** також розуміємо систему знань про окремі явища і літературний процес у цілому в його історичному розвої, вмінь здійснювати філологічний аналіз, усвідомлюючи закономірності літературного розвитку, навичок адекватно оцінювати художню своєрідність творів і творчу манеру письменника загалом з точки зору не тільки національної культури, але й міжкультурної значущості. Відтак, ураховуючи вимоги сьогодення, вважаємо, що розвиток літературознавчої компетентності учителя-словесника на сучасному етапі реформування педагогічної освіти видається особливо важливим.

Оскільки поняття компетенція трактуємо як складне структурне утворення, засноване на знаннях, вміннях, навичках і досвіді особистості загалом, то доцільним вважатимемо визначення шляхів формування і розвитку літературознавчої компетенції. Відомо, що аналіз художнього твору включає аналітичні, синтетичні, критичні, комунікативні операції мислення, а також відповідні практичні вміння, то важливим аспектом у філологічній підготовці майбутніх учителів української мови і літерату-

ри є осмислення науково-методичного підходу до вивчення художньої літератури як мистецтва слова.

Саме таку концепцію шкільної літературної освіти в Україні запропонувала Ніла Йосипівна Волошина – Учитель, Майстер педагогічної науки, член-кореспондент Академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України. Обравши у 1957 р. фах учителя української мови і літератури, Ніла Йосипівна твердо і впевнено торувала шлях наукового зростання. Сьогодні це знаній в усьому світі вчений у галузі методики викладання літератури в середній і вищій школі, керівник групи авторів Концепції літературної освіти, Державних освітніх стандартів, автор концепції навчальної програми та керівник авторського колективу шкільної програми з української літератури. Нею вбудовано наукові основи методики вивчення української літератури в загальноосвітніх і вищих навчальних закладах, концептуальні позиції програмотворення, підготовлено низку підручників для загальноосвітньої і вищої школи.

Ніла Йосипівна Волошина активно досліджує проблеми вивчення художньої літератури у взаємозв'язках із образотворчим мистецтвом, наукові засади підручникотворення, виховання шкільної молоді засобами мистецтва слова. Головною позицією своїх праць Ніла Волошина обрала орієнтацію на задоволення потреб і культурних запитів суспільства в цілому й особистості зокрема, що безпосередньо пов'язані з практичною діяльністю кожної людини, її комунікативними інтересами, духовним життям людства. Підтвердженням такого принципу наукової діяльності є молоді дослідники, яким Ніла Йосипівна допомогла визначити правильний шлях до наукового зростання, розвинула їх літературознавчу компетентність до рівня ефективних дисертаційних досліджень. Серед них назвемо В. Й. Гриневича («Формування у майбутніх учителів-словесників умінь аналізувати образи-персонажі літературних творів історичної тематики»), Н. В. Гоголь («Формування у молодших школярів естетичної оцінки художнього твору на уроках читання»), Т. І. Дятленко («Формування у молодших школярів естетичної оцінки художнього твору на уроках читання»), С. П. Привалової («Вивчення мови художнього твору на уроках української літератури в старших класах»).

Вдячні вихованці – співробітники кафедри української літератури Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка активно впроваджують здобутки власних досліджень у навчально-виховний процес філологічного факультету. Зокрема В. Й. Гриневич продовжує експериментальну роботу щодо осмислення специфіки аналізу історичних образів-персонажів студентами філологічного факультету, досліджує вплив художніх творів історичної тематики

на формування національних якостей студентства. Такий аспект фахової підготовки майбутніх учителів-словесників особливо важливий у розвитку їх літературознавчої компетенції. Адже осмислювати художні полотна історичної тематики вихованці повинні навчитися у діалозі з відповідною історичною добою, її культурою, умовами й громадсько-політичним устроєм. Н. В. Гоголь продовжує роботу над формуванням естетичної культури студентів, бо сучасним загальноосвітнім профільним школам потрібен педагог зі сформованими естетичними ідеалами, які використовуються як еталон літературно-критичної оцінки художнього твору. Т. І. Дятленко у контексті власного дослідження осмислює проблему формування етнокультурної компетенції в учнів старших класів (у профільних філологічних класах). У ракурсі свого наукового пошуку дослідниця розвиває літературознавчу компетенцію студентів шляхом осмислення специфіки аналізу пейзажів літературних і фольклорних творів. С. П. Привалова розробляє і впроваджує в навчально-виховний процес експериментальну методику дослідження мови художніх творів.

Як бачимо, традиції формування літературознавчої компетенції, закладені Волошиною Нілою Йосипівною у серця своїх вихованців, активно реалізуються в освітньому процесі вищої школи.

Осмислюючи творчий потенціал наукової спадщини вченого, який захоплюється кожним словом художнього твору, глибоко розуміє мовостиль і творчу манеру майстрів словесного мистецтва, вважаємо доцільним навести окремі концептуальні положення з праць, які мають безпосереднє відношення до розвитку літературознавчої компетентності у майбутніх учителів української мови і літератури. Адже в умовах сьогодення розвиток нової освітньої парадигми й реформування всієї системи освіти з урахуванням соціально-економічних і національно-культурних перетворень неможливе без глибокого осмислення теоретико-методичних аспектів національної системи навчання та виховання. До того ж, у Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)» наголошується, що «головна увага має бути зосереджена на підготовці нового покоління педагогічних працівників, підвищенні загальної культури, професійної кваліфікації та соціального статусу педагога до рівня, що відповідає його ролі в суспільстві». Тому нині потрібен глибокий аналіз сучасної теорії і практики педагогічної майстерності вчителя.

Науковий доробок Ніли Йосипівни Волошиної нараховує понад 300 праць. Серед них – монографії: «Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури», «Наукові основи методики літератури» (у співавторстві), методичні посібники: «Уроки позакласного читання в старших класах», «Вивчення української літератури в 5 класі», «Ми є. Були. І будемо ми! (Виховання національної самосвідомості учнів засобами ху-

дожньої літератури») (у співавторстві), «Слово і образ», «Людина і труд» (два випуски), «Ні! Я жива. Я буду вічно жити!» (Леся Українка), «І. Котляревський і Г. Квітка-Основ'яненко», «Писателі-класики зарубіжної літератури», програми і підручники з української літератури, наукові праці і статті про загальні проблеми виховання та методики літератури.

Самобутні дослідження Н. Й. Волошиної – багатогранні і масштабні. Вони синтезують складні питання шкільної літературної освіти, методичної підготовки майбутніх педагогів філологічного напрямку. Осмислюючи науково-методичну спадщину вченого, ми розуміємо, що Н. Й. Волошина – це передусім яскрава особистість, віртуозний професіонал-методист. Вона уособлює в собі ідеал Учителя, котрий має високо розвинену літературознавчу срудницю, мовне чуття, на високому фаховому рівні оперує теоретико-літературним науково-понятійним апаратом, методичними тенденціями шкільної літературної освіти, завжди вміє знайти необхідне і влучне слово-образ. Працям Н. Й. Волошиної притаманні глибина, науковість, образність, багатоаспектність, масштабність, комплексність, системність досліджуваних явищ, відкритість до нових ідей.

Науковий інтерес для розвитку літературознавчої компетенції майбутніх учителів української мови і літератури становлять дослідження Н. Й. Волошиної, пов'язані з вивченням художньої літератури у взаємозв'язках із образотворчим мистецтвом, естетичним вихованням шкільної молоді засобами мистецтва слова. Концептуальною основою наукового доробку Ніли Йосипівни є формування особистості, здатної розуміти сутність художньої творчості, насолоджуватися естетикою словесного мистецтва, виховувати власну душу і душі оточуючих високохудожніми образами.

Ніла Волошина – то високоморальна особистість, для якої визначальне світоглядне значення мають основні національні моральні концепти українців. Дослідниця справедливо стверджує, що *«художня література приносить радість людині, підносить її духовно... засобами мистецтва слова виховується любов до Батьківщини, повага до її мови, історії, звичаїв, традицій. Неоціненним є значення української літератури в естетичному, моральному вихованні юних громадян України»* [6].

Н. Й. Волошина переймається актуальними проблемами сьогодення, вона пропагує виховувати «людину в людині», тобто формувати особистість зі стійким характером, сильною волею, добрим серцем, чистою совістю. Основний акцент при цьому дослідниця робить на формуванні творчої особистості. Як бачимо, Ніла Йосипівна орієнтує педагогічну громадськість на виконання соціальних запитів людства, на задоволення

мотиваційних потреб і формування базових компетенцій громадян України. *«Жити й творити в нашому суспільстві, бути повноцінним громадянином України неможливо, якщо не усвідомлювати себе спадкоємцем, продовжувачем і примножувачем національної культури і не знати перлин зарубіжної літератури»* [5]. Н. Й. Волошина у своїх працях наголошує на відповідальності кожного громадянина України перед українською культурою, освітою і наукою. Дослідниця переймається проблемами сьогодення, в її словах відчутне прагнення до побудови України як висококультурної держави. *«Тепер, – наголошує Н. Й. Волошина, – коли Україна будує свою державність, її громадяни мають вивчати рідну літературу не лише як явище національного, а й світового мистецтва»* [5].

«Завдання школи і вчителя-словесника – відкрити перед молоддю світ прекрасного, ввести в нього учнів, виховуючи потребу в читанні художніх творів, розвиваючи творчі здібності та формуючи в учнів національні та загальнолюдські цінності» [5].

Будучи непересічною особистістю в царині методики викладання української літератури, Ніла Волошина акцентує увагу на формуванні літературознавчої компетенції творчо обдарованих учнів як однієї із актуальних проблем у методиці викладання літератури в школі. Дослідниця зазначає, що творчо обдаровані учні – це особистості з високим рівнем знань, які прагнуть до чогось нового, оригінального, необхідною умовою їх існування є власна творча діяльність, їм властиві творчі здібності. Творчі особистості найбільш виявляють себе під час читання й аналізу художнього твору, бо «мислять нестандартно, бачать те, чого не бачать інші» [6]. Серед факторів, які активно впливають на цей процес, важливе місце займають індивідуальні здібності, інтелектуальні можливості, нахили та інтереси учнів, тому необхідно вчасно їх розпізнати і розвинути.

Формуючи у студентів поняття актуальності розвитку їх літературознавчої компетентності, доцільно звернути увагу на концептуальні позиції програмо- і підручникотворення Н. Й. Волошиної. Дослідниця акцентує увагу на необхідності формування інформаційного потенціалу випускників загальноосвітніх шкіл про визначних діячів рідної культури, науки і мистецтва зокрема. Ніла Волошина пропагує осмислення виховання ролі таких славетних постатей, як Степан Васильченко, Борис Грінченко, Іван Огієнко, Дмитро Яворницький: *«їх подвижницька праця має бути представлена в підручниках цікаво, захоплююче...»* Зміст, структуру і методичний апарат підручників, як справедливо зазначає Ніла Йосипівна, слід спрямовувати на формування національної самосвідомості громадянина України [4].

Концептуальним у розвитку літературознавчої «компетентності» майбутніх учителів вважаємо аналіз мовного стилю науковця. Особливо-го забарвлення набувають лексеми, пов'язані з ключовим словом – література: художня література, мистецтво слова, літературні взірці, літературна творчість, літературна освіта, літературна технологія, художнє слово, фактор формування особистості, засіб виховання гармонійно розвиненої особи.

Н. Й. Волошиній вдається сконцентрувати увагу читачів на певному об'єкті, зосереджено проаналізувати факти, досконало, виважено сформулювати кожен думку. *«Під час аналізу художнього твору, – наголошує дослідниця, – слід досягнути його естетичне багатство, посилити виховний вплив на формування в учнів національних та загальнолюдських вартостей; збагатити знання учнів морально-етичними поняттями, загальнолюдським змістом; формувати в учнів-духовний світ, національну самосвідомість, виховувати високі патріотичні почуття, поповнювати історико- і теоретико-літературні знання учнів новими відомостями; виробляти в учнів вміння самостійно оцінювати художні твори, вчинки героїв, задум автора тощо; зіставляти твори рідної і зарубіжної літератур; розвивати логічне й художнє мислення школярів, розширювати їхній літературно-мистецький кругозір»* [2].

Одним із наукових інтересів Ніли Йосипівни є захоплення барвами поезії рідного слова. У центрі уваги дослідниці постійно перебувають мистецькі збірки. *«Філософська і громадянська лірика Тетяни Домашенко пульсує у серці, не дає їй спокою, бо прагне поетеса у світ новий через місточок правди і добра перевести свою страждену Україну... Любовна лірика поетеси йде від душі, від трепетного серця, яке полюбило раз і назавжди. За таку любов вона готова віддати життя... В її слові – духовна сила пісень Марусі Чурай, яка надихає, викрешує із серця іскру...»* [1].

У наукових працях Н. Й. Волошиної чітко прослідковується системний, інтегративний і цілісний підхід до літературної освіти, пошук нових форм і методів організації навчально-виховної діяльності школярів. *«Особливість уроку літератури визначається тим, що змістом його є, з одного боку, твори мистецтва слова, з другого – наука, що включає в себе елементи історії, теорії словесності»* [6].

«На уроках літератури домінуючою формою навчання, здійснення контролю за досягнутими результатами є діалог, який присутній на всіх етапах навчальної діяльності й до якого учнів залучає вчитель, спонукаючи розмірковувати, робити узагальнення та висновки, висловлювати власні думки й оцінки...» [3].

Науково-методична спадщина вченого-методиста характеризується функціональною настановою на адекватне інтелектуальне сприйняття: Ознайомлюючись із сучасними шкільними підручниками з української літератури, навчально-методичними посібниками, переймаємося від того, що спілкуємося дійсно зі своєрідним сталоном срудованості в площині багатьох гуманітарних наук і основних мистецтв, якому притаманні такі риси, як закоханість у свій фах, відданість рідному народові, глибока людяність, висока інтелегентність і толерантність, внутрішня культура, моральна чистота, осмислена віра в Бога, почуття національної та людської гідності, естетичне чуття. Професійна сумлінність і скрупульозність, наукова принциповість і водночас щедрість, людяність і високоморальність – ключові риси характеру Ніли Волошиної. Вона – взірць вченого, методиста, керівника, ідеал Учителя, Людини, Матері, а її життя – то постійний науковий пошук, наполеглива праця, яка полегшує долю наступників.

Отже, особистісні і професійні риси характеру вченого, його методологічна культура, самобутній стиль мислення, швидке реагування на запити сьогодення і потреби людства, вміння побачити різнокольорову палітру поетичних барв мистецьких зразків і спонукати молодих дослідників до спільних наукових пошуків є одним із пріоритетних напрямів формування літературознавчої компетентності студентів.

Література

1. *Волошина Н. Й.* «Словом диво зросло...» / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2005. – № 5. – С. 55–56.
2. *Волошина Н. Й.* Вивчення української літератури в новому навчальному році / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2002. – № 4. – С. 2–4.
3. *Волошина Н. Й.* Критерії оцінювання і система обліку знань, умінь і навичок школярів / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. – № 9. – С. 43–45.
4. *Волошина Н. Й.* Про Державні стандарти базової і повної середньої освіти учнів з української та зарубіжної літератури / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 3. – С. 2–5.
5. *Волошина Н. Й.* «Словом диво зросло...» / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2004. – № 4. – С. 2–3.
6. Наукові основи методики літератури: [навч.-метод. посіб.] / За ред. М. М. Солдатенка, О. М. Семенов. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2008. – 284 с.

Людмила Базиль,
кандидат педагогічних наук, доцент
м. Глухів

Основні дати життя та діяльності Н. Й. Волошиної

- 2 січня 1940 р. – народилась у с. Думанові Кам'янець-Подільського району Хмельницької області
- 1957 р. – закінчила Славутське педучилище
- 1957–1967 рр. – працювала вчителькою у Великозалиській восьмирічній денній і середній вечірній школі на Кам'яничині
- 1966 р. – закінчила історико-філологічний факультет Кам'янець-Подільського педагогічного інституту
- 1967–1978 рр. – викладала українську мову і літературу в ЗОШ № 1 м. Вишневого Київської області
- 1972 р. – розпочала наукову діяльність в Науково-дослідному інституті педагогіки: молодший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії методики літератури
- 1975 р. – закінчила аспірантуру в Київському державному педагогічному інституті ім. О. М. Горького
- 1977 р. – присуджено вчене звання кандидата педагогічних наук
- 1987–2005 рр. – завідувач лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки АПН України
- 1995 р. – присуджено вчене звання доктора педагогічних наук
- 1996 р. – присуджено звання професора
- 16 грудня 1999 р. – присуджено звання члена-кореспондента АПН України
- 2006–2008 рр. – заступник директора з наукової роботи Інституту педагогіки АПН України
- 2009 р. – головний науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України
- 2010 р. – Н. Й. Волошина померла

Нагороди і відзнаки

- 1970 р. – нагороджена медаллю «За доблестный труд»
- 1982 р. – нагороджена медаллю «В память 1500-летия Кисва»
- 1989 р. – нагороджена медаллю А. С. Макаренка
- 1996 р. – нагороджена нагрудним знаком «Відмінник народної освіти»
- 2004 р. – присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України»
- 2007 р. – нагороджена медаллю НАПН України «Ушинський К. Д.»
- 2010 р. – нагороджена грамотою Верховної Ради України

Література про життєвий і творчий шлях вченого

1994

1. **Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 1993 рік** : проєкт / АПН України. – К. : [б. в.], 1994. – 85 с.

Про навчальну програму з російської літератури для 5–11 кл., де вперше російська література розглядається у зв'язку із світовим літературним процесом (керівник к. пед. н. Н. Й. Волошина). – С. 16.

Про нові підручники з української літератури для 5-го і 8-го класів (к. пед. н. Н. Й. Волошина, О. М. Бандура). – С. 17.

Відомості про публікації Н. Й. Волошиної. – С. 73, 75.

1996

2. **Інститут педагогіки АПН України, 70 : нарис історії / АПН України, Ін-т педагогіки** ; [відп. ред. М. Д. Ярмаченко]. – К. : Пед. думка, 1996. – 177, [5] с.

Відомості про публікації Н. Й. Волошиної. – С. 146, 165.

2000

3. **Вітасмо ювілярку!** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2000. – № 1. – С. 2.

4. **Волошина Ніла Йосипівна // Хто є хто в Україні / Київ. наук. т-во П. Могили.** – К. : К.І.С., 2000. – С. 80. – Назва на обкл.: *Хто є хто в Україні, 2000 : політики, парламентарі, урядовці, судді, дипломати, підприємці, науковці, письменники, митці, журналісти, спортсмени : 5000 біографій.*

5. **Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 1999 рік / АПН України.** – К. : Видавн. центр Київ. держ. торг.-екон. ун-ту, 2000. – 191 с.

Про обрання Н. Й. Волошиної членом-кореспондентом АПН України. – С. 38.

Відомості про публікації Н. Й. Волошиної. – С. 147, 149.

2001

6. **Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 2000 рік / АПН України** ; [упоряд.: Вашуленко М. С., Полонська Т. К.]. – К. : Видавн. центр КДТЕУ, 2001. – 221 с.

Про журнал «Українська література в загальноосвітній школі», головний редактор якого Н. Й. Волошина. – С. 140.

Відомості про публікації Н. Й. Волошиної. – С. 168, 173.

7. **Інституту педагогіки АПН України – 75 // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі.** – 2001. – № 5. – С. 2–6.

Відомості про наукову діяльність співробітників лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки та її керівника Н. Й. Волошину. – С. 3–4.

2002

8. **Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 2001 рік / АПН України ; [упоряд.: Вашуленко М. С., Полонська Т. К.]**. – К. : [б. в.], 2002. – 255 с.

Про оновлення і удосконалення концепції шкільної літературної освіти (наук. кер. – чл.-кор. АПН України Н. Й. Волошина). – С. 44.

Про журнал «Українська література в загальноосвітній школі», головний редактор якого Н. Й. Волошина. – С. 166.

Відомості про публікації Н. Й. Волошиної. – С. 194, 198, 201.

9. **Інститут педагогіки: погляд через роки...**: (до 75-річчя від дня заснування Укр. НДІ педагогіки) / АПН України, Ін-т педагогіки ; [редкол.: Бібік Н. М., Бугайов О. І., Бурда М. І. та ін.]. – К. : Пед. думка, 2002. – 215 с. : фотогр. – Бібліогр.: с. 206–214 (171 назва).

Біографія Волошиної Н. Й. – С. 155–156.

На фотогр.: Лабораторія літературної освіти. Перший ряд (зліва направо): В. О. Братко, З. О. Шевченко, Н. Й. Волошина та ін. – С. 50.

2003

10. **Березівська, Л. Д.** Волошина Ніла Йосипівна : [біогр. довідка] / Л. Д. Березівська // *Енциклопедія Сучасної України / НАН України, Наук. т-во ім. Шевченка, Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України*. – К., 2003. – Т. 5 : Вод.–Гн. – С. 126.

11. **Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 2002 рік / АПН України ; [упоряд.: Ляшенко О. І., Полонська Т. К.]**. – К. : [б. в.], 2003. – 275 с.

Про включення тематики, що ґрунтується на загальнолюдських і національних цінностях, сприяє вихованню патріотизму, національної свідомості і моральності до змісту навчального посібника «Українська література» для 11-х класів (Волошина Н. Й.). – С. 10.

Про монографічне видання «Наукові основи методики літератури» (наук. кер. – чл.-кор. АПН України Н. Й. Волошина). – С. 47.

Про проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції «Зміст і структура літературної освіти у 12-річній загальноосвітній школі», м. Глухів, 29 квітня 2002 р. (чл.-кор. АПН України Н. Й. Волошина, співробітники лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки). – С. 51.

Про журнал «Українська література в загальноосвітній школі», головний редактор якого Н. Й. Волошина. – С. 154.

Відомості про публікації Н. Й. Волошиної. – С. 188, 189, 192, 196.

Про Н. Й. Волошину як наукового керівника дисертаційних досліджень: «Збагачення словникового запасу учнів 5–7 класів у процесі роботи над текстом художнього твору» Т. А. Лановик, «Методика використання літературного краєзнавства в системі підвищення кваліфікації вчителів-словесників» А. В. Лисенко, «Формування моральних якостей

старишокласників у процесі вивчення життєвого і творчого шляху письменника» В. А. Захарової. – С. 262.

12. Філінюк, А. Г. Волошина Ніла Йосипівна / А. Філінюк, Н. Логвіненко // Кам'янець-Подільський державний університет в особах / [творч. задум та заг. ред. О. М. Завальнюка]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – Т. 1, [розд.] : Випускники. – С. 674–680 : фотогр. – Авт. зазначено у змісті.

13. Шуляр, В. І. Волошина Ніла Йосипівна / В. І. Шуляр // Миколаївський державний університет : істор. нарис, 1913–2003 / [уклад.: Я. І. Журецький, І. С. Павлік, Л. В. Старовойт ; голов. ред. В. Д. Будак]. – К. : Златограф-дизайн, 2003. – С. 129–130 : фотогр.

2004

14. **Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 2003 рік / АПН України** ; [упоряд.: Ляшенко О. І., Полонська Т. К.]. – К. : [б. в.], 2004. – 357 с.

Про навчально-методичний посібник «Ми є. Були. І будемо ми» (за ред. Н. Й. Волошиної). – С. 13.

Про дослідження змісту і методів формування національної самосвідомості школярів у процесі вивчення української літератури та видання відповідного науково-методичного посібника (наук. кер. – чл.-кор. АПН України Волошина Н. Й.). – С. 63.

Про журнал «Українська література в загальноосвітній школі», головний редактор якого Н. Й. Волошина. – С. 168.

Про Н. Й. Волошину як наукового керівника дисертаційних досліджень «Формування позитивних рис українського національного характеру старишокласників засобами художньої літератури» Г. Л. Бійчук, «Методика використання епістолярних матеріалів у процесі вивчення української літератури» Н. Г. Петриченко, «Родинне виховання учнів 5–8 класів у процесі вивчення української літератури» Т. О. Яценко. – С. 342–343.

2005

15. **Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 2004 рік / АПН України** ; [відп. за вип.: Савченко О. Я., Ляшенко О. І. ; упоряд.: Полонська Т. К.]. – К. : [б. в.], 2005. – 245 с.

Про журнал «Українська література в загальноосвітній школі», головний редактор якого Н. Й. Волошина. – С. 172.

Відомості про Н. Й. Волошину як наукового керівника дисертаційного дослідження «Формування у молодших школярів естетичної оцінки художнього твору на уроках читання» Н. В. Гоголь. – С. 219.

2006

16. **Інститут педагогіки, 80 : [1926–2006]** / АПН України, Ін-т педагогіки ; [голов. ред. В. М. Мадзигон ; редкол.: Ярмаченко М. Д., Бібік Н. М. ... Волошина Н. Й. та ін.]. – К. : Пед. думка, 2006. – 457 с.

Про Н. Й. Волошину, д-ра пед. н., заст. дир. з наук. роботи Ін-ту педагогіки АПН України, чл.-кор. АПН України. – С. 98, 103–104.

Відомості про публікації Н. Й. Волошиної. – С. 109–112.

На фотогр.: Волошина Н. Й. – Кол. вклейка № 3 між с. 38–39; Лабораторія навчання української мови і літератури. Перший ряд (зліва направо): Л. О. Варзацька, В. О. Братко ... Н. Й. Волошина та ін. – Кол. вклейка № 8 між с. 204–205.

2007

17. **Волошина Ніла Йосипівна**; [біогр. довідка] // Київ : іст.-біогр. енциклопед. довід. / Г. Ю. Івакін, М. Б. Кальницький, Ю. В. Павліснюк [та ін.]; відп. ред. Ю. О. Храмов; [Ін-т гуманіт. дослідж. Укр. АН]. – К. : Фенікс, 2007. – С. 627.

18. **Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 2006 рік / АПН України**; [відп. за вип.: Савченко О. Я., Ляшенко О. І.]. – К. : АПН України, 2007. – С. 259 с.

Про дослідження можливостей посилення морально-естетичного впливу на учнів літератури в поєднанні з іншими видами мистецтв, визначення місця і функції інтерактивних методів навчання на уроках літератури в основній школі (керівник – чл.-кор. Волошина Н. Й.). – С. 29.

Про журнал «Українська література в загальноосвітній школі», головний редактор якого Н. Й. Волошина. – С. 132.

Про Н. Й. Волошину як наукового керівника дисертаційних досліджень «Розвиток пізнавальної активності учнів 5–8 класів на уроках української літератури в процесі вивчення художніх творів історичної тематики» Н. В. Диги та «Розвиток художнього сприймання епічного твору студентами філологічного факультету в процесі вивчення української літератури» В. В. Халіна. – С. 238.

2008

19. **Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 2007 рік / АПН України**; [відп. за вип.: Луговий В. І., Бурда М. І.]. – К. : Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2008. – С. 288 с.

Про створення експериментальних підручників, у яких реалізовано авторські методичні системи, серед них підручники з української літератури для 5 і 6 класів (чл. кор. Волошина Н. Й., Одинець І. В.). – С. 152.

Про журнал «Українська література в загальноосвітній школі», головний редактор якого Н. Й. Волошина. – С. 152.

Про Н. Й. Волошину як наукового керівника дисертаційних досліджень: «Методика створення і використання відеофрагментів художніх творів у процесі вивчення української літератури в педагогічному коледжі» Т. В. Бабійчук, «Формування умінь аналізу художньої деталі художнього твору в учнів 5–7 класів» С. П. Паламар, «Методика вивчення

української казки з опорою на розкриття її космогонічного походження»
О. П. Прокопівой. – С. 265.

2009

20. Вітасмо з ювілеєм досвідченого педагога й науковця, члена-кореспондента АПН України, доктора педагогічних наук, професора Волошину Нілу Йосипівну // Укр. мова і д-ра в школі. – 2009. – № 8. – С. 56–57.

У статті аналізується науковий досвід доктора педагогічних наук, професора Волошиної Ніли Йосипівни, який відіграв важливу роль у становленні і професійному зростанні багатьох педагогів.

21. Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 2008 рік / АПН України ; [випи. за вип.: Луговий В. І., Бурда М. І.]. – К. : Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 329 с.

Про вирішення ряду методичних проблем вивчення української літератури в основній школі: розроблення методики розвитку читачької компетентності, використання електронних програмно-методичних та мультимедійних засобів у навчанні літератури, вдосконалення змісту авторської навчальної програми, створення нової моделі підручників з української літератури для 6–8 класів (керівник – чл.-кор. Волошина Н. Й.). – С. 55.

Про журнал «Українська література в загальноосвітній школі», головний редактор якого Н. Й. Волошина. – С. 172.

Відомості про публікації Н. Й. Волошиної. – С. 244, 246, 255.

22. Людина-науковець від Бога: [про ювілярку д-ра пед. наук, проф. Волошину Н. Й.] // Укр. мова і д-ра в школі. – 2009. – № 8. – С. 57.

У статті здійснено аналіз творчості професора Волошиної Н. Й., підготовлений викладачами кафедри літератури та методики навчання Інституту мови та літератури Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди.

23. Можарівська, В. Експериментальна перевірка підручника «Українська література» для 5 класу (автор Н. Й. Волошина) / В. Можарівська // Укр. д-ра в загальноосвіт. школі. – 2009. – № 12. – С. 10–11.

24. 70 років від дня народження Ніли Йосипівни Волошиної // Календар знаменних і пам'ятних дат Кам'янець-Подільського національного університету ім. Ісана Огієнка на 2010 рік: довідк.-бібліогр. вид. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка ; [упоряд.: Т. М. Опря, Д. П. Савченко ; відп. за вип. В. С. Прокопчук]. – Кам'янець-Подільськ, 2009. – Вип. 5. – С. 14–15.

2010

25. Базиль, Л. Роль свідомості вченого у формуванні літературознавчої компетентності словесника / Людмила Базиль // Укр. д-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 7–10. – Бібліогр.: 7 назв.

Біографія Волошиної Н. Й.

26. **Бондаренко, Л.** Називаю Вас своїм Учителем / Лідія Бондаренко // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 16.

27. **Вітасмо з ювілеєм!** // Всесвіт. л-ра та культура в навч. закладах України. – 2010. – № 1. – 2-га с. обкл.

28. **Вічна пам'ять талановитому педагогу і прекрасній людині!** // Укр. мова й л-ра в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2010. – № 7/8. – С. 122.

29. **[Волошина Н. Й. : некролог]** // Всесвіт. л-ра та культура в навч. закладах України. – 2010. – № 7/8. – 2-га с. обкл.

30. **Гладншев, В.** Слова про ювіляра / Володимир Гладншев // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 15.

31. **Голобородько, Я.** Життя, залишене в нас : есе про Нілу Йосипівну Волошину / Ярослав Голобородько // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 10. – С. 2.

32. **Головченко, Н.** Уроки Ніли Волошиної / Ніна Головченко // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 16.

33. **Градовський, А.** Науковий портрет Н. Й. Волошиної / Анатолій Градовський, Юрій Тимошенко // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 5–6.

34. **Дорога Ніло Йосипівно!** : [вітання відомого педагога] // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі – 2010. – № 1. – 2-га с. обкл.

35. **Жила, С.** Світ Ніли Йосипівни Волошиної / Світлана Жила // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 13.

36. **Звіт про роботу** Національної академії педагогічних наук України за 2009 рік / НАПН України ; [відп. за вип.: Луговий В. І., Бурда М. І.]. – К. : НАПН України, 2010. – 342 с.

Про рукописи експериментальних підручників з української літератури для 7 і 8-го класів Н. Й. Волошиної. – С. 56.

Відомості про публікації Н. Й. Волошиної. – С. 286.

Про Н. Й. Волошину як наукового керівника дисертаційних досліджень «Методика вивчення творів української літератури на тлі явищ і подій відповідної історичної епохи» Н. В. Білоус, «Вивчення фольклорних джерел творчості українських письменників на уроках української літератури» Н. М. Логвіненко. – С. 323.

37. **Логвіненко, Н.** Учителю! Перед іменем твоїм... / Наталія Логвіненко, Світлана Паламар // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 14–15.

38. **Ми працю** славимо, що в творчість перейшла // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі – 2010. – № 1. – 3-тя с. обкл.

39. **Овдійчук, Л.** Грані особистості Ніли Волошиної / Лілія Овдійчук // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 17.

40. **Пам'яті Ніли Волошиної** // Укр. мова й л-ра в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2010. – № 7/8. – С. 120–121.

41. **Півроку віддано школі і педагогіці** : [некролог Н. Й. Волошиної] / Президія НАПН України, Від-ня заг. серед. освіти НАПН України, Ін-т педагогіки НАПН України // Пед. газета. – 2010. – Лип. (№ 7). – С. 7.

42. **Світлій пам'яті людини і методиста** // Укр. мова й л-ра в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2010. – № 7/8. – С. 121–122.

43. **Світлій пам'яті Ніли Йосипівни Волошиної** // Укр. мова і л-ра в школі. – 2010. – № 4. – С. 64.

44. **Семенов, О.** Секрет феномена наукового керівника / Олена Семенов // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 11–12.

45. **Сиверська-Лихошва, В.** Яка вона, філософія життя Ніли Волошиної? : [інтерв'ю] / Валентина Сиверська-Лихошва // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 18.

46. **Служіння нації, школі, Батьківщині** / наукові співробітники лабораторії літературної освіти Ін-ту педагогіки АПН України // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 10–11.

47. **Україна наукова** = Science in Ukraine : довідково-іміджеве вид. Т. 2 : Національна академія педагогічних наук України / [авт.-упоряд. Болгов В. В.]. – К. : Укр. акад. геральдики, товар. знаку та логотипу, 2010. – 159 с. : фотогр.

Про Відділення загальної середньої освіти НАПН України, в складі якого зазначено члена-кореспондента НАПН України Н. Й. Волошину. – С. 19.

Волошина Ніла Йосипівна, член-кореспондент НАПН України : [біогр. довідка]. – С. 26.

48. **Шуляр, В. І.** Наукова школа професора Ніли Волошиної як культурологічно-освітній простір / Василь Іванович Шуляр // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2010. – № 1. – С. 2–5. – Бібліогр.: 8 назв.

РОЗДІЛ II

ХРОНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ПРАЦЬ Н. Й. ВОЛОШИНОЇ

1969

49. **Чарівне джерело поезії** // Рад. освіта. – 1969. – 8 жовт. (№ 80). – С. 4.

1971

50. **Опыт организации школьных выставок в целях воспитания учащихся** // Биология в школе. – 1971. – № 4. – С. 81–82.

1972

51. **Підносити якість навчання і виховання учнів** : [аналіз якості знань, умінь і навичок учнів з укр. та рос. л-р й мов] / Відділ методики л-ри та методики мови НДІП УРСР // Укр. мова і л-ра в школі. – 1972. – № 8. – С. 39–44. – Авт. не зазначено.

52. **Рец.: Воспитание чувства красоты** / Н. Й. Волошина, А. Р. Мазуркевич // Школа и жизнь. – 1972. – № 9. – С. 92–95. – Рец. на кн.: Принцип эстетического воспитания / Георги Джигадзе. – Тбилиси, 1971. – Груз. яз.

1973

53. **Головне – висока якість знань, формування комуністичного світогляду учнів** : до серп. нарад учителів / Відділи методики л-ри та методики мови НДІП УРСР // Укр. мова і л-ра в школі. – 1973. – № 8. – С. 1–7. – Авт. не зазначено.

54. **За новими програмами** : [аналіз роботи вчителів л-ри за новими прог.] / Л. Н. Попова, Г. М. Іваницька, Н. Й. Волошина // Рад. школа. – 1973. – № 6. – С. 42–46.

55. **Позакласна робота з літератури й естетичне виховання учнів** // Укр. мова і л-ра в школі. – 1973. – № 4. – С. 41–44.

1974

56. **Підсумки вивчення якості знань і формування комуністичного світогляду учнів в процесі викладання української і російської літератур** / Н. Й. Волошина, О. Р. Мазуркевич, Н. І. Падалка. – К. : [б. в.], 1974. – 12 с.

57. **Виховання почуття прекрасного на уроках читання** // Почат. школа. – 1974. – № 3. – С. 11–17.

58. **Ідейна спрямованість естетичного виховання в позакласній роботі з літератури** // Методика викладання української мови і літератури : республік. наук.-метод. зб. – К. : Рад. школа, 1974. – Вип. 6. – С. 34–42.

1975

59. **Виховання естетичного ставлення до праці на уроках читання** // Почат. школа. – 1975. – № 9. – С. 13–20.

60. Виховання красою праці // Укр. мова і л-ра в школі. – 1975. – № 10. – С. 41–48.

61. Комуністична ідейність – джерело творчої праці вчителя літератури / О. Р. Мазуркевич, Н. І. Падалка, О. М. Бандура, Н. Й. Волошина // Укр. мова і л-ра в школі. – 1975. – № 8. – С. 3–12.

62. Підвищувати виховну роль літератури / Н. І. Падалка, Н. Й. Волошина // Укр. мова і л-ра в школі. – 1974. – № 8. – С. 14–20.

1976

63. Естетичне виховання засобами художньої літератури // Методика викладання української мови і літератури : республік. наук.-метод. зб. – К. : Рад. школа, 1976. – Вип. 7. – С. 27–34.

64. Вивченню літератури в школі – високу якість і ефективність / Н. Й. Волошина, О. Р. Мазуркевич, Н. І. Падалка // Укр. мова і л-ра в школі. – 1976. – № 8. – С. 3–13.

65. Літературні екскурсії як засіб патріотичного й естетичного виховання // Укр. мова і л-ра в школі. – 1976. – № 7. – С. 54–59.

66. IV Всесоюзні педагогічні читання // Укр. мова і л-ра в школі. – 1976. – № 6. – С. 96.

1977

67. Українська література : підруч. для 4 кл. / П. Г. Морсонець, Н. С. Ткаченко, Н. Й. Волошина. – Вид. 8-ме, доопрац. – К. : Рад. школа, 1977. – 285. [2] с., [8] с. іл. : іл.

68. Эстетическое воспитание учащихся в процессе изучения украинской литературы (на примерах трудового и боевых подвигов советских людей) : автореф. дис. на соис. учен. степени канд. пед. наук (13.00.02) / Киев. гос. пед. ин-т им. А. М. Горького. – К., 1977. – 26 с.

69. Завжди по-партійному / О. Мазуркевич, Н. Падалка, О. Бандура, Н. Волошина // Рад. освіта. – 1977. – 13 квіт. (№ 30). – С. 3. – Бібліогр. : 11 назв.

70. Литературно-творческое развитие учащихся в процессе изучения украинской литературы // Взаимосвязь теории и практики эстетического воспитания школьников : тез. докл. Всесоюзной науч.-практ. конф., 17–21 окт. 1977 года. – М., 1977. – С. 119–123.

1978

71. Українська література : підруч. для 4 кл. / П. Г. Морсонець, Н. С. Ткаченко, Н. Й. Волошина. – Вид. 9-те. – К. : Рад. школа, 1978. – 288 с.

72. Вивчення літератури і мови в школі – на рівень вимог сучасності / Сектор методики л-ри, сектор методики мови НДІП УРСР // Укр. мова і л-ра в школі. – 1978. – № 8. – С. 11–22. – Авт. не зазначено.

73. Литературное образование и воспитание на рубежах десятой пятилетки / Сектор методики лит. ННШ педагогики УССР // Рус. яз. и лит. в шк. УССР. – 1978. – № 5. – С. 19–22. – Авт. не указано.

1979

74. **Українська література** : підруч. для 4 кл. / П. Г. Моренць, Н. С. Ткаченко, Н. Й. Волошина. – Вид. 10-те. – К. : Рад. школа, 1979. – 287 с.

75. **За високу якість знань, глибокі комуністичні переконання** / Сектор методики л-ри, сектор методики мови НДІ педагогіки УРСР // Укр. мова і л-ра в школі. – 1979. – № 8. – С. 3–13. – Авт. не зазначено.

76. **На урвень нових вимог життя** : [аналіз викладання рус. лит.] / Сектор методики лит. НДІ педагогіки // Рус. яз. и лит. в шк. УССР. – 1979. – № 4. – С. 10–14. – Авт. не указано.

1980

77. **Довідка про рівень і якість знань, умінь та навичок з української мови учнів шкіл Української РСР за підсумками 1979/80 навчального року** / [Сектор методики укр. мови НДІ педагогіки УРСР]. – [Б. м. : б. в.], 1980. – 10 с. – Авт. не зазначено. – (До серпневих конференцій працівників народної освіти).

78. **Класики зарубіжної літератури** [Изоматериал] : к-т портретов / худож. В. И. Сокол ; авт.-составитель Н. И. Волошина ; ред. Б. Б. Буннич-Ремизов. – К. : Мистецтво, 1980. – 1 папка (47 окрем. арк. : офсет ; 30x21 см).

79. **Українська література** : підруч. для 4 кл. / П. Г. Моренць, Н. С. Ткаченко, Н. Й. Волошина. – Вид. 11-те, перероб. – К. : Рад. шк., 1980. – 200 с.

80. **З новими успіхами – назустріч XXVI з'їзду КПРС** : [аналіз стану викладання української літератури в загальноосвітніх школах республіки] // Укр. мова і л-ра в школі. – 1980. – № 8. – С. 3–8. – Авт. не зазначено.

81. **Робота за картинною в IV класі** // Укр. мова і л-ра в школі. – 1980. – № 10. – С. 50–56.

82. **Робота за картинами «Тарас-пастух» та «Партизани у засідці» І. С. Іжакевича, «Перед грозою» М. К. Пимоненка, «Біля дверей школи» М. П. Богданова-Бельського.**

83. **Ред.: Українська мова і література в школі** : щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти УРСР / голов. ред.: О. Н. Аврамчук ; редкол.: О. М. Беляєв, Н. Й. Волошина, Олесь Гончар [та ін.]. – 1951, берез. – . – К. : Рад. школа, 1980. – № 1–12. – Члн редкол.

1981

84. **Українська література** : підруч. для 4 кл. школи слабозорих / П. Г. Моренць, Н. С. Ткаченко, Н. Й. Волошина. – К. : Рад. школа, 1981. – 263, [10] с. : іл.

85. **Могутнє джерело ідейного гарту** / О. М. Бандура, Н. Й. Волошина // Укр. мова і л-ра в школі. – 1981. – № 7. – С. 3–9.

86. **На рівень програмних накреслень партії** / О. Р. Мазуркевич, О. М. Бандура, Н. Й. Волошина, З. О. Шевченко // Укр. мова і л-ра в школі. – 1981. – № 8. – С. 3–10.

87. **Поговоримо про тип підручника** / О. Бандура, Н. Волошина // Рад. освіта. – 1981. – 1 квіт. (№ 26). – С. 4.

88. **Робота за картиними пейзажного жанру в IV класі** // Укр. мова і л-ра в школі. – 1981. – № 10. – С. 39–45.

89. **Ред.: Українська мова і література в школі: щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти УРСР** / голов. ред.: О. Н. Аврамчук; редкол.: О. М. Беляєв, Н. Й. Волошина, Олесь Гончар [та ін.]. – 1951, берез.– . – К.: Рад. школа, 1981. – № 1–12. – Член редкол.

1982

90. **Українська література: підруч. для 4 кл.** / П. Г. Моренєць, Н. С. Ткаченко, Н. Й. Волошина. – Вид. 13-те. – К.: Рад. школа, 1982. – 203 с.: іл.

91. **О жанровых особенностях учебника по литературе** / А. М. Бандура, Н. И. Волошина // Художественная литература в идейно-нравственном и эстетическом воспитании школьников: (материалы Всесоюз. науч.-практ. конф., дек. 1981 г., Калининград) / АПН СССР. – М., 1982. – С. 51–53.

92. **Роботу словесників – на рівень вимог ювілейного року** / О. Р. Мазуркевич, О. М. Бандура, Н. Й. Волошина, З. О. Шевченко // Укр. мова і л-ра в школі. – 1982. – № 7. – С. 24–29.

93. **Рец.: [Рецензія]** / О. М. Бандура, Н. Й. Волошина // Укр. мова і л-ра в шк. – 1982. – № 3. – С. 78–80. – Рец. на кн.: Калмановський Б. М. Завдання з української радянської літератури для учнів вечірніх і заочних шкіл / Б. М. Калмановський. – К.: Рад. школа, 1981. – 129 с.

94. **Ред.: Українська мова і література в школі: щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти УРСР** / голов. ред.: О. Н. Аврамчук; редкол.: О. М. Беляєв, Н. Й. Волошина, Олесь Гончар [та ін.]. – 1951, берез.– . – К.: Рад. школа, 1982. – № 1–12. – Член редкол.

1983

95. ***Образ чоловіка і жінки у підручниках і в дитячій літературі: [монографія].** – Женева, 1983. – Нім. та фр. мовами.

96. **Програма спрямовує, вирішує учитель** / О. Р. Мазуркевич, О. М. Бандура, З. О. Шевченко, Н. Й. Волошина // Укр. мова і л-ра в школі. – 1983. – № 7. – С. 3–8.

97. **Розвиток читачьких інтересів у процесі вивчення художньої літератури** // Методика викладання укр. мови і л-ри: республік. наук.-метод. зб. – К.: Рад. школа, 1983. – Вип. 9. – С. 30–35.

98. ***Українська література: підруч. для 4 кл.** / П. Г. Моренєць, Н. С. Ткаченко, Н. Й. Волошина. – Вид. 14-те. – К.: Рад. школа, 1983. – 200 с.

99. **Уроки позакласного читання** // Укр. мова і л-ра в школі. – 1983. – № 2. – С. 17–23.

100. **Упоряд.: Слово і образ** [Образотворчий матеріал]: к-т картин: (за підруч. «Українська література» для 4-го кл.) / худож. Ю. П. Воевода, В. С. Крюков. – К.: Мистецтво, 1983. – 1 папка (36 окрем. арк.: кол. офсет; 44x29 см).

101. **Ред.: Українська мова і література в школі: щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти УРСР** / голов. ред.: О. Н. Аврамчук; редкол.: О. М. Беляєв, Н. Й. Волошина, Олесь Гончар [та ін.]. – 1951, берез. – . – К.: Рад. школа, 1983. – № 1–12. – Член редкол.

1984

102. **Програми середньої загальноосвітньої школи. Українська література для шкіл з українською і російською мовами навчання: 4–10 кл.** – К., 1984. – 105 с. – Авт. не зазначено.

103. **Українська література: підруч. для 4 кл.** / П. Г. Моренєць, Н. С. Ткаченко, Н. Й. Волошина; худож. А. Б. Жуковський. – Вид. 15-те, змінене і доповн. – К.: Рад. школа, 1984. – 223, [1] с.

104. **Читанка: підруч. для 3 кл.** / Н. Ф. Скрипченко, О. Я. Савченко, Н. Й. Волошина. – К.: Рад. школа, 1984. – 208 с.: іл.

105. **Літературу в школі – на якісно новий рівень!**: (метод. рек. щодо викладання укр. л-ри у 1984/85 навч. році) / Упр. шкіл. М-ва освіти УРСР, НДІ педагогіки УРСР // Укр. мова і л-ра в школі. – 1984. – № 7. – С. 19–24. – Авт. не зазначено.

106. **Удосконалювати процес навчання української мови: (метод. рек. щодо викладання української мови у 1984/85 навч. році)** // Укр. мова і л-ра в школі. – 1984. – № 7. – С. 25–35. – Авт. не зазначено.

107. **Рец.: [Рецензія]** / Н. Й. Волошина, О. Р. Мазурквич // Укр. мова і л-ра в школі. – 1984. – № 10. – С. 70–72. – Рец. на кн.: Квятковський Е. В. Формирование коммунистического мировоззрения учащихся на уроках литературы / Е. В. Квятковский. – М.: Просвещение, 1984. – 157 с.

108. **Рец.: [Рецензія]** / Н. Й. Волошина, О. Р. Мазурквич // Укр. мова і л-ра в школі. – 1984. – № 7. – С. 77–79. – Рец. на кн.: Система эстетического воспитания школьников / под ред. С. А. Герасимова. – М.: Педагогика, 1983. – 264 с.

109. **Рец.: [Рецензія]** / Б. С. Кобзар, Н. Й. Волошина // Почат. школа. – 1984. – № 10. – С. 75–77. – Рец. на кн.: Лихачев Б. Т. Простые истины воспитания / Б. Т. Лихачев. – М.: Педагогика, 1983. – 190 с.

110. **Ред.: Українська мова і література в школі: щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти УРСР** / голов. ред.: О. Н. Аврамчук; редкол.: О. М. Беляєв, Н. Й. Волошина, Олесь Гончар [та ін.]. – 1951, берез. – . – К.: Рад. школа, 1984. – № 1–12. – Член редкол.

111. **Естетичне виховання** учнів у процесі вивчення літератури : посіб. для вчителів. – К. : Рад. школа, 1985. – 102, [2] с.

112. **Виховання естетичного ставлення до праці на уроках позакласного читання** // Методика викладання української мови і літератури : республік. наук.-метод. зб. – К. : Рад. школа, 1985. – Вип. 10. – С. 27–37.

113. **Посилити комуністичне виховання учнів засобами літератури** / О. Р. Мазуркевич, О. М. Бандура, Н. Й. Волошина, З. О. Шевченко // Укр. мова і л-ра в школі. – 1985. – № 7. – С. 3–9.

114. **Уроки внеклассного чтения по советской литературе** // Совершенствование изучения русской литературы : пособ. для учителя / под ред. А. Р. Мазуркевича и В. С. Гречинской. – К. : Рад. школа, 1985. – С. 182–204. – Авт. не указан.

115. **Уклад. : «Образу хліба вклонімося. Сиріч – людині...»** : [літ.-муз. композиція] // Укр. мова і л-ра в школі. – 1985. – № 7. – С. 71–76.

У композиції використані твори П. Тичини, М. Коцюбинського, О. Довженка, Д. Павличка, Б. Олійника та ін.

116. **Ред. : Українська мова і література в школі : щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти УРСР / голов. ред. : О. Н. Аврамчук ; редкол. : О. М. Беляєв, Н. Й. Волошина, Олесь Гончар [та ін.]. – 1951, берез. – . – К. : Рад. школа, 1985. – № 1–12. – Член редкол.**

1986

117. **Українська література** : підруч. для 4 кл. / П. Г. Моренць, Н. С. Ткаченко, Н. Й. Волошина. – 16-те вид. – К. : Рад. школа, 1986. – 224 с.

118. **Методичні рекомендації до роботи за програмою з української літератури в 4 класі на 1986/87 навчальний рік** Голов. упр. шкіл М-ва освіти УРСР, НДІ педагогіки УРСР // Укр. мова і л-ра в школі. – 1986. – № 6. – С. 15–27. – Бібліогр. : с. 26–27. – Авт. не зазначено.

119. **Орієнтовний календарно-тематичний план з української літератури для 4 класу загальноосвітньої середньої школи на 1986/87 навчальний рік (для шкіл з російською мовою навчання)** / О. М. Бандура, Н. Й. Волошина // Укр. мова і л-ра в школі. – 1986. – № 8. – С. 40–50.

120. **Орієнтовний календарно-тематичний план з української літератури для 4 класу на 1986/87 навчальний рік (для шкіл з українською мовою навчання)** / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура // Укр. мова і л-ра в школі. – 1986. – № 8. – С. 20–31.

121. **Програма з української літератури для 4 класу на 1986/87 навчальний рік (85/68 год)** / Голов. упр. шкіл М-ва освіти УРСР // Укр. мова і л-ра в школі. – 1986. – № 6. – С. 27–35. – Авт. не зазначено.

122. **Ред. : Українська мова і література в школі : щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти УРСР / голов. ред. : О. Н. Аврамчук ; редкол. :**

О. М. Беляєв, Н. Й. Волошина, Олесь Гончар [та ін.]. – 1951, берез. – . – К. : Рад. школа, 1986. – № 1–12. – Член редкол.

1987

123. **З вірою в дитину** / Н. Шинкарук, Н. Волошина // Рад. освіта. – 1987. – 24 квіт. (№ 33). – С. 1–3.

124. **Завжди в строю** // Рад. освіта. – 1987. – 10 листоп. (№ 90). – С. 3.

125. **Орієнтовний календарно-тематичний план з української літератури для 5 класу на 1987/88 навчальний рік (для шкіл з російською мовою навчання)** / О. М. Бандура, Н. Й. Волошина // Укр. мова і л-ра в школі. – 1987. – № 8. – С. 30–39.

126. **Орієнтовний календарно-тематичний план з української літератури для 5 класу на 1987/88 навчальний рік (для шкіл з українською мовою навчання)** / О. М. Бандура, Н. Й. Волошина // Укр. мова і л-ра в школі. – 1987. – № 7. – С. 32–43.

127. **Сила слова** / Н. Волошина, О. Гальонка // Рад. освіта. – 1987. – 22 верес. (№ 76). – С. 1–3.

128. **Уроки виразного читання у 5 класі** / О. М. Бандура, Н. Й. Волошина // Укр. мова і л-ра в школі. – 1987. – № 7. – С. 22–31.

129. **Ред.: Українська мова і література в школі: щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти УРСР / голов. ред.: О. Н. Аврамчук ; редкол.: О. М. Беляєв, Н. Й. Волошина, Олесь Гончар [та ін.]. – 1951, берез.– . – К. : Рад. школа, 1987. – № 1–12. – Член редкол.**

1988

130. **Посібник до комплекту картин «Людина і труд» (за творами української літератури, які навчаються у 4–7-х класах середніх шкіл).** Вип. 1. – К. : Мистецтво, 1988. – 11, [1] с.

131. **Українська література** : підруч. для 4 кл. / П. Г. Моренць, Н. С. Ткаченко, Н. Й. Волошина. – 17-те вид. – К. : Рад. школа, 1988. – 235 с.

132. **Уроки позакласного читання у старших класах : посіб. для вчителя.** – К. : Рад. школа, 1988. – 172, [2] с. – Бібліогр.: с. 172–173.

133. **Бандура Олександра Михайлівна** // Українська літературна енциклопедія : в 5 т. / [редкол.: І. О. Дзєверін (відп. ред.) та ін.]. – К. : Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1988. – Т. 1 : А–С. – С. 123.

134. **Вивчення фольклорних творів у середніх класах** / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура // Укр. мова і л-ра в школі. – 1988. – № 9. – С. 38–46.

135. **Літературна освіта в період перебудови** // Укр. мова і л-ра в школі. – 1988. – № 7. – С. 13–19.

136. **Чотири програми на вибір** // Рад. освіта. – 1988. – 19 серп. (№ 67). – С. 3.

137. **Упоряд.**: Людина і труд [Образотворчий матеріал] : наоч. посіб. Вип. 1 / худож.: П. О. Басанець, Л. І. Вітковський ; авт.-упоряд. Н. Й. Волошина. – К. : Мистецтво, 1988. – 1 папка (32 окрем. арк. : кол. офсет ; 40x30 см). – Дод. : Посібник до комплекту картин «Людина і труд» : (за творами української літератури, які вивчаються у 4–7-х класах середніх шкіл). Вип. 1. – Див. № 130.

138. **Ред.**: Українська мова і література в школі : щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти УРСР / голов. ред.: О. Н. Аврамчук ; редкол.: О. М. Бсляєв, Н. Й. Волошина, Олесь Гончар [та ін.] – 1951, берез. – . – К. : Рад. школа, 1988. – № 1–12. – Член редкол.

1989

139. **Програма з української мови для шкіл (класів) з поглибленим вивченням української мови.** 8–11 класи. – К. : Рад. школа, 1989. – 33 с. – Авт. не зазначено.

140. **Проект програм для шкіл і класів з поглибленим вивченням української літератури.** 8–11 класи / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура, З. О. Шевченко. – К. : Рад. школа, 1989. – 95 с.

141. **Проект програм середньої загальноосвітньої школи.** Українська література (5–11 кл.) / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура. – К. : Рад. школа, 1989. – 157 с.

142. **Читанка** : підруч. для 4-го кл. чотириріч. почат. шк. / Н. Ф. Скрипченко, О. Я. Савченко, Н. Й. Волошина. – К. : Рад. школа, 1989. – 350 с.

143. **Читання в 4 класі чотирирічної початкової школи** : посіб. для вчителя / Н. Ф. Скрипченко, О. Я. Савченко, Н. Й. Волошина. – К. : Рад. шк., 1989. – 128 с.

144. **На шляхах апробації проекту програми з літератури** // Укр. мова і л-ра в школі. – 1989. – № 7. – С. 28–31.

145. **Три проекти програми** / Н. Волошина, Н. Шинкарук // Рад. освіта. – 1989. – 1 верес. (№ 70). – С. 3.

146. **Ред.**: Українська мова і література в школі : щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти УРСР / голов. ред.: О. Н. Аврамчук ; редкол.: О. М. Бсляєв, Н. Й. Волошина, Олесь Гончар [та ін.] – 1951, берез. – . – К. : Рад. школа, 1989. – № 1–12. – Член редкол.

1990

147. **Українська література** : підруч. для 5 кл. : пробний / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура ; передм. О. І. Іваненко. – К. : Рад. школа, 1990. – 239 с.

148. **Українська література** : підруч. для 5 кл. / П. Г. Моренець, Н. С. Ткаченко, Н. Й. Волошина. – 18-те вид. – К. : Рад. школа, 1990. – 224 с. : іл.

149. **Українська література** : проб. підруч. для 8 кл. / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура. – К. : Рад. школа, 1990. – 301 с.

150. **Читанка** : підруч. для 4-го кл. шк. слабозорих / Н. Ф. Скрипченко, О. Я. Савченко, Н. Й. Волошина. – К. : Рад. школа, 1990. – 447 с.

151. **Літературне образование** // Школа-лицей. Концепция, педагогическое и техническое задание на проектирование учебно-воспитательного комплекса научно-производственного объединения «Ротор» / рук. авт. колектива: А. И. Чабанов, В. Н. Мадзигон, А. И. Никитенко. – К., 1990. – С. 58–60.

152. **О курсе «Литературы народов СССР»** в школах Украины // Рус. яз. и л-ра в сред. учеб. завед. – 1990. – № 4. – С. 8–10.

153. **Організація творчої діяльності учнів на уроках літератури** // Педагогічна наука – перебудові школи : матеріали наук. конф. НДІ педагогіки Української РСР / редкол.: М. Д. Ярмаченко, М. П. Легкий, Н. Й. Волошина [та ін.]. – К., 1990. – С. 51–53.

154. **Систематизація і узагальнення знань – надійний резерв інтенсифікації процесу навчання математиці** / Н. Й. Волошина // Грані творчості : кн. для вчителя / відп. ред. М. Д. Ярмаченко ; упоряд. В. Ф. Паламарчук. – К. : Рад. школа, 1990. – С. 111–117.

155. **Творча діяльність учнів на уроці літератури** // Методика викладання української мови і літератури : республік. наук.-метод. зб. / редкол.: О. Р. Мазуркевич (відп. ред.) [та ін.]. – 1965. – К. : Рад. школа, 1990. – Вип. 11. – С. 16–21.

156. **Уроки духовного оновлення** / Н. Й. Волошина // Грані творчості : кн. для вчителя / відп. ред. М. Д. Ярмаченко ; упоряд. В. Ф. Паламарчук. – К. : Рад. школа, 1990. – С. 111–117.

157. **Учні – творці уроку** / Н. Й. Волошина // Грані творчості : кн. для вчителя / відп. ред. М. Д. Ярмаченко ; упоряд. В. Ф. Паламарчук. – К. : Рад. школа, 1990. – С. 65–74.

158. **Ред.: Педагогічна наука – перебудові школи** : матеріали наук. конф. НДІ педагогіки Української РСР / редкол.: М. Д. Ярмаченко, М. П. Легкий, Н. Й. Волошина [та ін.]. – К., 1990. – 280 с.

159. **Ред.: Грані творчості** : кн. для вчителя / відп. ред. М. Д. Ярмаченко ; упоряд. В. Ф. Паламарчук. – К. : Рад. школа, 1990. – 205 с.

160. **Ред.: Українська мова і література в школі** : щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти УРСР / голов. ред.: О. Н. Аврамчук ; редкол.: О. М. Беляєв, Н. Й. Волошина, Олесь Гончар [та ін.]. – 1951, берез. – . – К. : Рад. школа, 1990. – № 1–12. – Член редкол.

1991

161. **Олімпіада юних філологів України** / Н. Й. Волошина, Є. А. Пасічник // Укр. мова і л-ра в школі. – 1991. – № 8. – С. 42–51.

162. **Переможець суперфіналу конкурсу «Учитель України – 91»** // Укр. мова і л-ра в школі. – 1991. – № 9. – С. 19–21.

163. **Ред.: Українська мова і література в школі: щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти УРСР / голов. ред.: О. Н. Аврамчук; редкол.: О. М. Беляєв, Н. Й. Волошина, Олесь Гончар [та ін.].** – 1951, берез. – . – К.: Рад. школа, 1991. – № 1–12. – Член редкол.

1992

164. **Русская литература** : проб. доп. материал к учеб.-хрестоматиям для 5–6 кл. сред. шк. / сост.: А. Л. Симакова, Н. И. Волошина, Н. И. Дорофеева, В. С. Гречинская. – К.: Освіта, 1992. – 383 с.

165. **Русская литература** : проб. доп. материал к учеб.-хрестоматиям для 7–8 кл. сред. шк. / сост.: Н. И. Волошина, Л. А. Симакова, Н. И. Дорофеева [и др.]. – К.: Освіта, 1992. – 348 с.

166. **Українська література** : підруч. для 5 кл. / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура. – К.: Освіта, 1992. – 303, [1] с.

167. **Українська література** : підруч. для 5 кл. / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура. – 2-ге вид., переробл. – К.: Освіта, 1992. – 304 с.

168. **Українська література** : підруч. для 8 кл. / Олександра Михайлівна Бандура, Ніла Йосипівна Волошина. – К.: Освіта, 1992. – 415, [1] с.

169. **Орієнтовне планування** програмового матеріалу з української літератури для 5–8 класів загальноосвітньої школи // Укр. мова і л-ра в школі. – 1992. – № 7. – С. 37–51.

170. **Українська література** в новому навчальному // Освіта. – 1992. – 21 квіт. (№ 15). – С. 3–4.

171. **Ред.: Українська мова і література в школі: щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти УРСР / голов. ред.: О. Н. Аврамчук; редкол.: О. М. Беляєв, Н. Й. Волошина, Олесь Гончар [та ін.].** – 1951, берез. – . – К.: Рад. школа, 1992. – № 1–12. – Член редкол.

1993

172. **Русская литература** : проб. доп. материал к учеб.-хрестоматиям для 5–6 кл. сред. шк. / Н. И. Волошина, Л. А. Симакова, Н. И. Дорофеева [и др.]. – К.: Освіта, 1993. – 382 с.

173. ***Українська література** : орієнтовне планування навчального матеріалу для 5–11 кл. – К.: Свенас, 1993. – 54 с.

174. **Читацька** : підруч. для 4-го кл. чотириріч. і 3-го кл. триріч. почат. шкіл / Н. Й. Волошина, Н. Ф. Скрипченко, О. Я. Савченко. – 3-тє вид., переробл. – К.: Освіта, 1993. – 334 с.

175. **Орієнтоване планування** програмового матеріалу з української літератури для 5–11 класів загальноосвітньої школи // Укр. мова та л-ра в школі. – 1993. – № 1. – С. 13–42.

176. **Перспективи шкільної літературної освіти** / Н. Й. Волошина, Є. А. Пасічник // Інформ. бюл. АПН України. – 1993. – Вип. 3/4. – С. 23–24.

177. **Українська література** : орієнт. планув. навч. матеріалу для 5–11-х кл. // Укр. мова і л-ра в школі. – 1993. – № 1. – С. 13–42.

178. **Ред.: Українська мова і література в школі**: щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти УРСР / голов. ред.: О. Н. Аврамчук; редкол.: О. М. Беляєв, Н. Й. Волошина, Олесь Гончар [та ін.]. – 1951, берез. – . – К.: Рад. школа, 1993. – № 1–12. – Член редкол.

1994

179. **Українська література** : підруч. для 5 кл. / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура; худож. В. В. Чупринін. – 2-ге вид., переробл. – К.: Освіта, 1994. – 303, [1] с.: іл.

180. **Концепція літературної освіти** / Н. Й. Волошина, Є. А. Пасічник, Н. Ф. Скрипченко, П. П. Хропко // Почат. школа. – 1994. – № 3. – С. 48–56.

181. **Концепція літературної освіти**. Проект / Н. Волошина, Є. Пасічник, Н. Скрипченко [та ін.] // Дивослово. – 1994. – № 4. – С. 26–34.

182. **Ред.: Дивослово** : щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти і науки України / голов. ред. К. Рибалко. – 1951, берез. – . – К., 1994. – № 1–12. – Член редкол.

1995

183. **Теоретичні і методичні засади естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в середній школі** : дис. у вигляді наук. доп. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.01, 13.00.02 / Ін-т педагогіки АПН України. – К., 1995. – 72 с.

184. **Українська література** : підруч. для 5 кл. шк. слабозорих / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура. – К.: Освіта, 1995. – 400 с.

185. **Українська література** : підруч. для 8 кл. / О. М. Бандура, Н. Й. Волошина; ред. Т. Г. Сокіл. – 2-ге вид. – К.: Освіта, 1995. – 415 с.: іл.

186. **Читанка** : підруч. для 4 кл. чотириріч. і 3-го кл. триріч. почат. шк. / Н. Ф. Скрипченко, О. Я. Савченко, Н. Й. Волошина. – 4-те вид. – К.: Освіта, 1995. – 334 с.

187. **Ред.: Дивослово** : щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти і науки України / голов. ред. К. Рибалко. – 1951, берез. – . – К., 1995. – № 1–12. – Член редкол.

1996

188. **Виховання учнів засобами художнього слова** // Зарубіж. л-ра в навч. закл. – 1996. – № 7. – С. 2–6.

189. **З теоретичних засад естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова** // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3. – С. 9–18. – Бібліогр.: 3 назви.

190. **Лабораторія методики літератури** // Інститут педагогіки АПН України, 70 : нарис історії / АПН України, Ін-т педагогіки; [відп. ред. М. Д. Ярмаченко]. – К., 1996. – С.92–94.

191. **Наша спеціалізація** – методика літератури : [з історії лабораторії методики л-ри Ін-ту педагогіки АПН України] // Пед. газ. – 1996. – Жовт. (№ 10). – С. 2.

192. **Перспективні педагогічні технології** у практичній діяльності вчителя-філолога // Зарубіж. л-ра в школах України. – 2006. – № 10. – С. 2–3.

193. **Теорія і практика естетичного виховання** учнів засобами художньої літератури // Проблеми педагогічної науки в умовах розбудови національної школи : матеріали звітної наукової конференції 12–13 квіт. / Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Пед. думка, 1996. – Ч. 1. – С. 112–114.

194. **Ред. : Дивослово** : щомісяч наук.-метод. журн. М-ва освіти і науки України / голов. ред. К. Рибалко. – 1951, берез. – . – К., 1996. – № 1–12. – Член редкол.

1997

195. **Вивчення української літератури** в 5-му класі : посіб. для вчителя / Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Пед. думка, 1997. – 143, [1] с.

196. **Українська література** : підруч. для 5 кл. / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура. – 3-тє вид. – К. : Освіта, 1997. – 303, [1] с.

197. **Українська література** : підруч. для 8 кл. / Олександра Бандура, Ніла Волошина, – 3-тє вид., переробл. і доповн. – К. : Освіта, 1997. – 383, [1] с.

198. **Читанка** : підруч. для 4 кл. чотириріч. і 3 кл. триріч. почат. шк. / Н. Ф. Скрипченко, О. Я. Савченко, Н. Й. Волошина. – 5-тє вид., переробл. – К. : Освіта, 1997. – 286, [1] с.

199. **Олександрі Михайлівні Бандурі** – 80 // Освіта України. – 1997. – 31 жовт. (№ 44). – С. 3.

200. **Виховання національної самосвідомості особистості** у процесі вивчення творчості Івана Багряного // Педагогічна наука: пошуки, здобутки, завдання : матеріали звітної наук. конф. 22–24 квіт. 1997 р. – К. : Пед. думка, 1997. – С. 78–80.

201. **Державний стандарт загальної середньої освіти** України. Словесність : [проект] / П. П. Хропко, Н. Й. Волошина, В. О. Мартиненко // Дивослово. – 1997. – № 8. – С. 25–31.

202. **На тернистих шляхах** націй і народностей : до Дня незалежності // Відродження. – 1997. – № 1. – С. 5–9.

203. **Про вивчення української мови і літератури** в загальноосвітніх школах у 1997–1998 навчальному році // Освіта України. – 1997. – 20 черв. (№ 25). – С. 6–7.

204. **Слово шире, емоційне, правдиве** : з досвіду [виховання естет. почуттів мистецтвом слова] // Пед. газета. – 1997. – Берез. (№ 3). – С. 2.

205. **Шевченко і зарубіжні літератури** (до ювілею Великого Кобзаря) // Зарубіж. л-ра в навч. закл. – 1997. – № 2. – С. 2–8.

206. *Ред.: Дивослово* : щомісяч наук.-метод. журн. М-ва освіти і науки України / голов. ред. К. Рибалко. – 1951, берез. – . – К., 1997. – № 1–12. – Член редкол.

207. *Ред.: Педагогічна наука: пошуки, здобутки, завдання* : матеріали звіт. наук. конф., 22–24 квіт. 1997 р / Ін-т педагогіки АПН України ; [редкол.: Мадзігон В. М. ... Волошина Н. Й. та ін. ; літ. ред. К. М. Лашко]. – К. : [б. в.], 1997. – 148 с. – Член редкол.

1998

208. *Психолого-педагогічна наука і суспільна ідеологія* : матеріали методол. семінару АПН України, 12 листоп. 1998 р. – К. : Гнозис, 1998. – 604 с.

Із змісту: Особливості комунікативних здібностей особистості. – С. 301–306.

209. *Українська література* : підруч. для 8 кл. / Олександра Бандура, Ніла Волошина. – 4-те вид. – К. : Освіта, 1998. – 383, [1] с.

210. *Читанка* : підруч. для 4-го кл. учнів зі зниж. зором спец. та серед. загальноосвіт. шк. / Н. Й. Волошина, Н. Ф. Скрипченко, О. Я. Савченко. – 2-ге вид., персроби. – К. : Освіта, 1998. – 358 с.

211. *Методика літератури на порозі нового тисячоліття* // Пед. газета. – 1998. – Груд. (№ 12). – С. 7 : фотогр.

212. *Про викладання української літератури в 1998/99 навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах* // Освіта України. – 1998. – 8 лип. (№ 28). – С. 7, 9.

213. *Українська література в новому навчальному році* // Дивослово. – 1998. – № 8. – С. 19–22.

214. *Ред.: Дивослово* : щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти і науки України / голов. ред. К. Рибалко. – 1951, берез. – . – К., 1998. – № 1–12. – Член редкол.

1999

215. *Робочий зошит з української літератури для 8-го класу* : посіб. для учнів / О. М. Бандура, Н. Й. Волошина. – К. : Освіта, 1999. – 95 с.

216. *Вагомий здобуток методичної науки* // Рід. школа. – 1999. – № 1. – С. 78–79.

217. *Вивчення казки «Хоробрі з Найхоробріших» Миколи Магери в 5-му класі* // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 1999. – № 5. – С. 10–14.

218. *Методика літератури* : проблеми, пошуки, здобутки, перспективи // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 1999. – № 1. – С. 2–4.

219. *Наукові засади підручника з літератури* // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / Ін-т педагогіки АПН України, Ін-т дефектології АПН України. – К. : Комп'ютер у школі та сім'ї, 1999. – С. 98–101.

220. *Орієнтовне планування навчального матеріалу з української літератури для 5–11-х класів* // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 1999. –

№ 1. – С. 4–14 ; № 3. – С. 24–32 ; № 4. – С. 24–32 ; № 5. – С. 39–49 ; № 6. – С. 53–64.

221. **Поради вчителям** до проведення передекзаменаційних консультацій / Ніла Волошина, Галина Бойчук, Наталія Логвиненко [та ін.] // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 1999. – № 2. – С. 48–60.

222. **Про викладання української літератури в 1999–2000 н. р.** у загальноосвітніх навчальних закладах // Укр. мова і л-ра в школі. – 1999. – № 3. – С. 5–7. – Авт. не зазначено.

223. **Рекомендації щодо викладання української мови в новому 1999–2000 навчальному році** // Укр. мова і л-ра в школі. – 1999. – № 3. – С. 4–5. – Авт. не зазначено.

224. **Ред.: Дивослово** : щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти і науки України / голов. ред. К. Рибалко. – 1951, берез. – . – К., 1999. – № 1–12. – Член редкол.

225. **Ред.: Проблеми сучасного підручника** : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки АПН України, Ін-т дефектології ; [редкол.: Н. М. Бібік, В. І. Бондар, О. І. Бугайов ... Н. Й. Волошина та ін. ; голов. ред. В. М. Мадзігон]. – К. : Комп'ютер у школі та сім'ї, 1999. – 196 с. – Член редкол.

226. **Ред.: Українська література в загальноосвітній школі** : наук.-метод. журн. / Ін-т педагогіки АПН України. – 1999, січ. – . – К., 1999. – № 1–6. – Виходить 6 разів на рік. – Голов. ред.

2000

227. **Українська література** : підруч. для 8 кл. / Олександра Бандура, Ніла Волошина. – 5-те вид., переробл. і доповн. – К. : Освіта, 2000. – 414, [1] с.

228. **Чиганка** : підруч. для 4 кл. чотириріч. і 3 кл. триріч. почат. шк. / Н. Ф. Скрипченко, О. Я. Савченко, Н. Й. Волошина. – 6-те вид. – К. : Освіта, 2000. – 286, [1] с.

229. **Українська література напередодні реформування освіти** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2000. – № 4. – С. 2–4. – Бібліогр.: 11 назв.

230. **Ред.: Дивослово** : щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти і науки України / голов. ред. К. Рибалко. – 1951, берез. – . – К., 2000. – № 1–12. – Член редкол.

231. **Ред.: Проблеми сучасного підручника** : зб. наук. пр. Вип. 2 / Ін-т педагогіки АПН України ; [редкол.: В. М. Мадзігон, М. І. Бурда ... Н. Й. Волошина та ін.]. – К. : Пед. думка, 2000. – 195 с.

232. **Ред.: Українська література в загальноосвітній школі** : наук.-метод. журн. / Ін-т педагогіки АПН України. – 1999, січ. – . – К., 2000. – № 1–6. – Виходить 6 разів на рік. – Голов. ред.

2001

233. **Програми для загальноосвітніх навчальних закладів з українською і російською мовами навчання.** Українська література. 5–11 кл.

/ підгот. О. Бандура, Н. Волошина ; М-во освіти та науки України, Голов. упр. змісту освіти, АПН України. – К. : Шк. світ, 2001. – 160 с.

234. **Українська література** : підруч. для 5 кл. / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура. – 4-те вид., зі змінами. – К. : Освіта, 2001. – 304 с.

235. **Читанка** : підруч. для 4 кл. чотириріч. і 3 кл. почат. шк. / Н. Ф. Скрипченко, О. Я. Савченко, Н. Й. Волошина]. – 6-те вид. – К. : Освіта, 2001. – 286 с. : іл.

236. **Інституту педагогіки АПН України** – 75 // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2001. – № 5. – С. 2–6.

237. **Об изменениях в учебных программах и технология изучения литературы** // Укр. л-ра в общеобразоват. школе. – 2001. – № 1. – С. 2.

238. **Рец.: Трагедія розтерзаної національної душі** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2001. – № 2. – С. 60–62. – Рец. на кп.: Скорський М. Тодось Осьмачка: Життя і творчість / Микола Скорський. – К. : Укр. Центр духов. культури, 1999. – 204 с.

239. **Упоряд.:** **Євшан-зілля**. 6 клас : хрестоматія для уроків поза-класного читання. – К. : КІМО : РУТА, 2001. – 259 с.

240. ***Упоряд.:** **Жайвір** : хрестоматія з укр. л-ри для 5 кл. / упоряд. Н. Волошина. – К. : Рута : Пед. думка. – 2001. – 212 с.

241. **Ред.:** **Горда, М. С.** Творчі уроки літератури рідного краю / М. С. Горда ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича ; [наук. ред. Волошина. Н. Й.]. – Чернівці : Рута, 2001. – 90 с.

242. **Ред.:** **Дивослово** : щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти і науки України / голов. ред. К. Рибалко. – 1951, берез. – . – К., 2001. – № 1–12. – Член редкол.

243. **Ред.:** **Українська література** в загальноосвітній школі : наук.-метод. журн. / Ін-т педагогіки АПН України. – 1999, січ. – . – К, 2001. – № 1–6. – Виходить 6 разів на рік. – Голов. ред.

2002

244. **Українська література** : підруч. для 8 кл. / О. Бандура, Н. Волошина. – 6-те вид. – К. : Освіта, 2002. – 414 с. : іл.

245. **Читанка** : підруч. для 4 кл. чотириріч. почат. шк. / Н. Ф. Скрипченко, О. Я. Савченко, Н. Й. Волошина. – К. : Освіта, 2002. – 288 с. : іл.

246. **Вивчення української літератури в новому навчальному році** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2002. – № 4. – С. 2–3.

247. **Вчитель літератури**. Письменники про вчителів та їх працю // Наукові основи методики літератури : посібник. – К., 2002. – С. 230–256, 286–287.

248. **Диференційована система творчих робіт учнів** // Наукові основи методики літератури : посібник. – К., 2002. – С. 186–190.

249. **Екзаменаційні білети з української літератури** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2002. – № 2. – С. 2–4. – Авт. не зазначено.
250. ***Концепція літературної освіти в 12-річній загально освітній школі** / Н. Й. Волошина, Л. А. Сімакова, А. М. Фасоля, З. О. Шевченко // Укр. мова та література. – 2002. – № 11. – С. 9–11.
251. **Концепція літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі** : проєкт // Дивослово. – 2002. – № 4. – С. 59–65.
252. **Концепція літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі.** (Проект) / Н. Й. Волошина, В. О. Мартиненко, Л. А. Сімакова, А. М. [та ін.] // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2002. – № 1. – С. 2–13.
253. **Лабораторія літературної освіти** // Інститут педагогіки: погляд через роки... : (до 75-річчя від дня заснування Укр. НДІ педагогіки) / АПН України, Ін-т педагогіки. – К. : Пед. думка, 2002. – С. 155–159.
254. **Особливості компаративного вивчення шкільного курсу літератури** // Наукові основи методики літератури : посібник. – К., 2002. – С. 210–216.
255. **Проект програми для середньої загальноосвітньої школи з українською і російською мовами навчання.** Українська література 5–12-ті класи // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2002. – № 5. – С. 2–64. – Авт. не зазначено.
256. **Робота учнів з довідниковою літературою** // Наукові основи методики літератури : посібник. – К., 2002. – С. 275–278.
257. **Розвиток усного і писемного мовлення на уроках літератури** // Наукові основи методики літератури : посібник. – К., 2002. – С. 180–186.
258. **Твори споріднених галузей мистецтва на уроках літератури** // Наукові основи методики літератури : посібник. – К., 2002. – С. 201–210.
259. **Ред.: Вісник Глухівського державного педагогічного університету.** Сер.: Педагогічні науки. Вип. 1 / Глухів. держ. пед. ун-т ; [голов. ред. Курок О. І. ; члени редкол.: Артемова Л. В., Васін Ю. Г. ... Волошина Н. Й. та ін.]. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2002. – 122 с.
260. **Ред.: Дивослово** : щомісяч наук.-метод. журн. М-ва освіти і науки України / голов. ред. К. Рибалко. – 1951, берез. – . – К., 2002. – № 1–12. – Член редкол.
261. **Ред.: Інститут педагогіки: погляд через роки... : (до 75-річчя від дня заснування Укр. НДІ педагогіки) / АПН України, Ін-т педагогіки ; [редкол.: Бібік Н. М., Бугайов О. І. ... Волошина Н. Й. та ін.].** – К. : Пед. думка, 2002. – 215 с. – Бібліогр.: с. 206–214 (171 назва). – Член редкол.
262. **Ред.: Наукові основи методики літератури** : навч.-метод. посіб. / Н. Й. Волошина (кер.), О. М. Бандура, О. А. Гальонка [та ін.] ; ред. Н. Й. Волошина. – К. : Ленвіт, 2002. – 344 с.
263. **Ред.: Українська література в загальноосвітній школі** : наук.-метод. журн. / Ін-т педагогіки АПН України. – 1999, січ. – . – К., 2002. – № 1–6. – Виходить 6 разів на рік. – Голов. ред.

264. **Ми є. Були. І будем Ми!**: Виховання національної самосвідомості учнів засобами художньої літератури: навч.-метод. посіб. / Ін-т педагогіки АПН України; [Н. Й. Волошина, Т. О. Яценко, Н. М. Логвіненко та ін.]; за ред. Н. Й. Волошиної. – К.: Ленвіт, 2003. – 215 с.

Із змісту: Слово до читачів. – С. 4; На тернистих шляхах нації. – С. 5–8; Розділ ІХ: «Ми є. Були. І будем ми!» (Життєвий і творчий шлях Івана Багряного – взірєць для виховання національної самосвідомості особистості. – С. 147–169; Розділ Х: Шевченко і зарубіжні літератури. – С. 202–215.

265. **Бандура Олександра** Михайлівна // Енциклопедія Сучасної України / НАН України, Наук. т-во ім. Шевченка та ін. – К., 2003. – Т. 2: Б–Біо. – С. 197.

266. **Вивчення біографії** письменника в єдності з його творчістю // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2003. – № 8. – С. 2–4.

267. **Вивчення художнього твору** / Н. Волошина, О. Бандура // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2003. – № 5. – С. 2–5.

268. **Ефективність уроку** в кабінеті літератури та наукова організація праці учнів / Н. Й. Волошина, В. І. Цимбалюк // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2003. – № 7. – С. 51–53.

269. **Зв'язок уроків** з іншими формами літературних занять // Всесвіт. л-ра та культура. – 2003. – № 4. – С. 2–4.

270. **Зміст і структура** літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі // Вісн. Глухівського держ. пед. ун-ту. Сер.: Пед. науки. – Глухів: ГДПУ, 2003. – Вип. 3. – С. 3–6.

271. **Критерії оцінювання** і система обліку знань, умінь і навичок школярів // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2003. – № 6. – С. 2–5; № 9. – С. 43–45.

272. **Методика вивчення** читацьких інтересів // Зарубіж. л-ра в навч. закл. – 2003. – № 5. – С. 12–15.

273. **Наочні посібники** і засоби їх демонстрування / Н. Й. Волошина, С. О. Жила // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2003. – № 6. – С. 45–47.

274. **Новаторські форми** занять // Всесвіт. л-ра та культура. – 2003. – № 3. – С. 4–5.

275. **Перший академік** в галузі методики літератури: [до 90-річчя від дня народж. Олександра Мазуркевича] // Пед. газета. – 2003. – Жовт. (№ 10). – С. 6.

276. **Перший в Україні** доктор педагогічних наук з методики літератури: [до 90-річчя від дня народж. Олександра Мазуркевича] // Освіта України. – 2003. – 10 жовт. (№ 76). – С. 7.

277. **Позакласне читання** і його складові частини // Всесвіт. л-ра та культура. – 2003. – № 5. – С. 11–12.

278. **Проект програми з української літератури для 12-річної школи** / АПН України, Ін-т педагогіки ; підготували: Н. Й. Волошина (кер. колективу), А. В. Градовський, С. О. Жила, Г. Д. Клочек, Н. М. Логвінско // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2003. – № 9. – С. 7–24.

279. **Сучасний урок літератури як дзеркало інтелектуального багатства і педагогічної культури вчителя** // Всесвітня л-ра та культура. – 2003. – № 1. – С. 3–5.

280. **Шляхи аналізу художніх творів і вимоги до нього** / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2003. – № 6. – С. 2–5 ; № 7. – С. 2–6.

281. **Ред.: Вісник Глухівського державного педагогічного університету**. Сер.: Педагогічні науки / Глухів. держ. пед. ун-т ; [голов. ред. Курок О. І. ; члени редкол.: Артемова Л. В., Васін Ю. Г. ... Волошина Н. Й. та ін.]. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2003.

Виш. 2. – 171 с.

Виш. 3. – 186 с.

282. **Ред.: Дивослово** : щомісяч наук.-метод. журн. М-ва освіти і науки України / голов. ред. К. Рибалко. – 1951, берез. – . – К., 2003. – № 1–12. – Член редкол.

283. **Ред.: Зміст і технології шкільної освіти** : матеріали звіт. наук. конф., 25–26 берез. 2003 р. / Ін-т педагогіки АПН України ; [редкол.: В. М. Мадзігон (голов. ред.) ... Н. Й. Волошина та ін.]. – К. : Пед. думка, 2003.

Ч. 1. – 95 с.

Ч. 2. – 67 с.

284. **Ред.: Ми с. Були. І будем Ми!** Виховання національної самосвідомості учнів засобами художньої літератури : навч.-метод. посіб. – Див. № 264.

285. **Ред.: Українська література в загальноосвітній школі** : наук.-метод. журн. / Ін-т педагогіки АПН України. – 1999, січ. – . – К., 2003. – № 1–12. – Виходить щомісячно. – Голов. ред.

2004

286. **«Давайте ще раз повіримо...»** : екслюз. інтерв'ю чл.-кор. АПН України, д-ра пед. наук, заст. дир. Ін-ту педагогіки АПН України – Н. Н. Волошиної / підгот. В. Рогозинський // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2004. – № 10. – С. 2–3.

287. **Державні стандарти базової і повної середньої освіти учнів з української та зарубіжної літератур** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2004. – № 4. – С. 2–3.

288. **Наукові і прикладні функції методики літератури** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2004. – № 10. – С. 4–6.

289. **Пам'яті вченого** : [Степанишин Борис Ількович] // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2004. – № 9. – С. 64.

290. **Про державні стандарти базової і повної середньої освіти учнів з української та зарубіжної літератур** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2004. – № 4. – С. 2–3.

291. **Сім новорічних запитань** : ексклюзив. інтерв'ю голов. ред. журн. «Укр. л-ра в загальноосвіт. шк.», чл.-кор. АПН України, д-ра пед. наук, проф. Н. Волошиної // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2004. – № 1. – С. 2–5.

292. **Твори споріднених галузей мистецтва на уроках літератури** / Н. Й. Волошина, С. О. Жила // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2004. – № 2. – С. 2–5.

293. **Шевченко і зарубіжна література** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2004. – № 3. – С. 2–6.

294. **Ред.: Вісник Глухівського державного педагогічного університету**. Сер.: Педагогічні науки / Глухів. держ. пед. ун-т ; [голов. ред. Курок О. І. ; члени редкол.: Артемова Л. В., Васін Ю. Г. ... Волошина Н. Й. та ін.]. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2004.

Вип. 4. – 118 с.

Вип. 5. – 133 с.

295. **Ред.: Дивослово** : щомісяч. наук.-метод. журн. М-ва освіти і науки України / голов. ред. К. Рибалко. – 1951, берез. – . – К., 2004. – № 1–12. – Члєн редкол. №№1–4.

296. **Ред.: Українська література в загальноосвітній школі** : наук.-метод. журн. / Ін-т педагогіки АПН України. – 1999, січ. – . – К., 2004. – № 1–12. – Виходить щомісячно. – Голов. ред.

2005

297. **Українська література** : підруч. для 8 кл. / О. М. Бандура, Н. Й. Волошина – 7-ме вид. – К. : Освіта, 2005. – 416 с. : іл.

298. **Без права вибору** : [про підсумки конкурсу програм] / Н. Волошина, А. Градовський, С. Жила, І. Одилиць, Н. Логвінєнко // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2005. – № 10. – С. 2–3.

299. **Пам'яті Вченого** : [Пасічник Євген Андрійович] // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2005. – № 12. – С. 48.

300. **Психологічні й вікові особливості учня-читача** // Історія в середніх і вищих навч. закл. України. – 2005. – № 10. – С. 33–35.

301. **Учитель від Бога** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2005. – № 8. – С. 4–6.

302. **Рец.: «Слово дивом зросло...»** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2005. – № 5. – С. 55–56. – Рец. на кн.: Домашенко Т. Дві дороги / Тетяна Домашенко. – К. : Духовна вісь, 2004.

303. **Ред.: Вісник Глухівського державного педагогічного університету**. Сер.: Педагогічні науки. Вип. 6 / Глухів. держ. пед. ун-т ; [голов. ред. Курок О. І. ; члени редкол.: Артемова Л. В., Васін Ю. Г. ... Волошина Н. Й. та ін.]. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. – 213 с.

304. **Ред.:** Збірник наукових праць. Сер. педагогічна. Вип. 6 / Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; редкол.: М. С. Вашуленко ... Н. Й. Волошина [та ін.] ; відп. ред. П. С. Каньоса. – Кам'янець-Подільський : Мошак М. І., 2005. – 203, [1] с. – Бібліогр. у кінці ст. – Присвячується 45-річчю пед. ф-ту.

305. **Ред.:** Зміст і технології шкільної освіти : матеріали звіт. наук. конф., 30–31 берез. 2005 р. / Ін-т педагогіки АПН України ; [редкол.: В. М. Малзігон (голов. ред.) ... Н. Й. Волошина та ін.]. – К. : Пед. думка, 2005.

Ч. 1. – 94 с.

Ч. 2. – 88, [4] с.

306. **Ред.:** Українська література в загальноосвітній школі : наук.-метод. журн. / Ін-т педагогіки АПН України. – 1999, січ. – . – К., 2005. – № 1–12. – Виходить щомісячно. – Голов. ред.

2006

307. **Зустрічі без прощань** : [спогади про акад. О. Р. Мазуркевича, літературознавців і методистів П. І. Падалку, О. М. Бандуру, д-ра пед. наук К. М. Сторчака, методиста В. С. Гречинську (Шилова)] // Інститут педагогіки, 80 / АПН України, Ін-т педагогіки. – К., 2006. – С. 318–325.

308. **Крокуймо до успіхів разом** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2006. – № 1. – С. 2.

309. **Культурологічні підходи до підручникотворення** // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. – К., 2006. – Вип. 6. – С. 3–9.

310. **Незабутні зустрічі.** До 80-річчя Інституту педагогіки АПН України // Зарубіж. л-ра в школах України. – 2006. – № 10. – С. 26–28; Історія в середніх і вищих навч. закладах України. – 2006. – № 9/10. – С. 2–4.

311. **Перспективні педагогічні технології у практичній діяльності вчителя-словесника** // Зарубіж. л-ра в школах України. – 2006. – № 10. – С. 2–3. – Бібліогр.: 10 назв.

312. **Підручникотворення на порозі третього тисячоліття** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2006. – № 3. – С. 2–4. – Бібліогр.: 7 назв.

313. **Спогади про незабутніх** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2006. – № 10. – С. 2–3 ; № 11. – С. 2 ; № 12. – На форзаці.

314. **Сходження на вершину науки** / В. Халін, Н. Волошина // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2006. – № 2. – С. 41–42.

315. **Якість освіти і перспективні педагогічні технології** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2006. – № 9. – С. 2–3. – Бібліогр.: 10 назв.

316. **Рец.:** **Основи християнської моралі.** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2006. – № 1. – С. 19–21. – Рец. на кн.: Кислашко О. Уроки для спасіння / Олександр Кислашко. – К. : Грамота, 2005. – 200 с.

317. **Ред.: Вісник Глухівського державного педагогічного університету.** Сер.: Педагогічні науки / Глухів. держ. пед. ун-т ; [голов. ред. Курок О. І. ; члени редкол.: Артемова Л. В., Васін Ю. Г. ... Волошина Н. Й. та ін.]. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2006.

Вип. 7. – 260 с.

Вип. 8. – 276 с.

318. **Ред.: Інститут педагогіки, 80 / АПН України, Ін-т педагогіки ;** [голов. ред. В. М. Мадзігон ; редкол.: Ярмаченко М. Д., Бібік Н. М., Волошина Н. Й. та ін.]. – К. : Пед. думка, 2006. – 457 с.

319. **Ред.: Проблеми сучасного підручника :** зб. наук. праць. Вип. 6 / Ін-т педагогіки АПН України ; [редкол.: В. М. Мадзігон (голов. ред.) ... Н. Й. Волошина та ін.]. – К. : Пед. думка, 2006. – 326 с. – Член редкол.

320. **Ред.: Українська література в загальноосвітній школі :** наук.-метод. журн. Ін-т педагогіки АПН України. – 1999, січ. – . – груд. – К., 2006. – № 1–12. – Виходить щомісячно. – Голов. ред.

2007

321. **Українська література :** підруч. для 5 кл. – К. : Пед. думка, 2007. – 187 с.

322. **Українська література :** підруч. для 6 кл. : експерим. вид. / Н. Й. Волошина, І. В. Одинець ; заг. ред. Н. Й. Волошиної. – К. : Пед. думка, 2007. – 262 с.

323. **Іван Багряний (Іван Павлович Лозов'ягин) 1906–1963 //** Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2007. – № 3. – С. 2–5.

324. ***«Інститут філології – це частина мого життя...» :** ексклюзив. інтерв'ю директора Ін-ту філології, проф. Григорія Фоковича Семенюка ; розмову веде голов. ред. Н. Й. Волошина // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2007. – № 12. – С. 2–3.

325. **«Красою художнього слова виховуються національні і загальнолюдські якості громадян України» :** ексклюзив. інтерв'ю д-ра пед. наук, чл.-кор. АПН України Н. Й. Волошиної / інтерв'ю провів голов. ред. журн. «Зарубіж. л-ра в школах України» Віктор Рогозинський // Зарубіж. л-ра в школах України. – 2007. – № 5. – С. 2–4.

326. **Національний мислитель нашого часу. Іван Михайлович Дзюба //** Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2007. – № 4. – С. 2–4. – Бібліогр.: 6 назв.

327. **Іван Іванович Огієнко //** Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2007. – № 1. – С. 2–3. – Бібліогр.: 7 назв.

328. ***Перспективні педагогічні технології у практичній діяльності вчителя-філолога //** Всесвітня л-ра та культура в навчальних закладах України. – 2007. – № 5. – С. 2–3.

329. **Письменик, педагог і патріот. Микола Никанорович Магера //** Укр. літ. в загальноосвіт. школі. – 2007. – № 8. – С. 2–4.

330. «Потуга слова полонила світ». Яр Славутич (Григорій Михайлович Жученко) // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2007. – № 2. – С. 2–4.

331. **Рец.: «Урок літератури в умовах 12-річної школи : 5–9 класи» :** рецензія на практико-орієнтовану моногр. канд. пед. наук В. І. Шуляра // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2007. – № 9. – С. 52.

332. **Рец.: Рецензія на науково-навчальний посібник Т. Б. Надай-нової «Мистецтво викладання літератури в школі»** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2007. – № 7. – С. 56.

333. **Ред.: Вісник Глухівського державного педагогічного університету.** Сер.: Педагогічні науки / Глухів. держ. пед. ун-т ; [голов. ред. Курок О. І. ; члени редкол.: Артемова Л. В., Васін Ю. Г. ... Волошина Н. Й. та ін.]. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2007.

Вип. 9. – 231 с.

Вип. 10. – 218 с.

334. **Ред.: Збірник наукових праць.** Сер. педагогічна. Вип. 13. [Кн. 1] / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка ; [редкол.: Атаманчук П. С. (голова, наук. ред.) ... Волошина Н. Й. та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Сисин О. В., 2007. – 251 с. – Член редкол.

335. **Ред.: Проблеми сучасного підручника :** зб. наук. пр. Вип. 7 / Ін-т педагогіки АПН України, Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; [редкол.: В. М. Мадзігон, Н. І. Бібік ... Н. Й. Волошина та ін.]. – К. ; Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 382, [4] с. – Присвячується 15-річчю АПН України.

336. **Ред.: Українська література :** підруч. для 6 кл. : експерим. вид. – Див. № 322.

337. **Ред.: Українська література в загальноосвітній школі :** наук.-метод. журн. / Ін-т педагогіки АПН України. – 1999, січ. – . – К., 2007. – № 1–12. – Виходить щомісячно. – Голов. ред.

2008

338. **Українська література :** зб. тест. завдань / Н. Й. Волошина, О. М. Авраменко, Н. М. Логвінско [та ін.]. – К. : Грамота, 2008. – 54, [1] с. – Бібліогр.: с. 51.

339. **Невимовна втрата :** [некролог Лідії Петрівни Скуби] // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2008. – № 5. – С. 56.

340. **Незабутній Іван Багрянний :** (Іван Павлович Лозов'ягін) 1906–1963 // Всесвіт. л-ра та культура в навч. закл. України. – 2008. – № 12. – С. 10–13. – Бібліогр.: с. 10–13.

341. **Пам'яті письменника, учителя, громадянина :** [біографія М. Н. Магери] // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2008. – № 9. – С. 48.

342. **Українська література** // Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 929–931.

343. **Ювілей професора** : Свідеру Полікарпу – 85 // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2008. – № 6. – С. 17–18.

344. **Рец.: Життя святих Русі-України** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2008. – № 6. – С. 53–56. – Рец. на кн.: Кислашко О. Життя і діяльність святих нашої землі Русі-України прославлених / Олександр Кислашко. – К.: Грамота, 2007. – 321 с.

345. **Рец.: [Рецензія]** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2008. – № 1. – С. 50–51. – Рец. на кн.: Українська література: хрестоматія-посібник для позакласного читання 5 клас / упоряд. Куцевол О. М. – К.: Генеза, 2007. – 320 с.

346. **Ред.: Вісник Глухівського державного педагогічного університету**. Серія: Педагогічні науки. Вип. 9. – Глухів: ГДПУ, 2007. – 234 с.

347. **Ред.: Книжка. Твір. Читання** : Дитячий дискурс : матеріали наук.-практ. конф. «Дитина чкає...» в рамках кн. вист.-ярмарку «Форум видавців – дітям» (Львів, 8–10 трав. 2008 р.) / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова; [редкол.: Мірошниченко Л. Ф. ... Н. Й. Волошина та ін.]. – К.; Л.: [б. в.], 2008. – 158 с. – Член. редкол.

348. **Ред.: Проблеми сучасного підручника** : зб. наук. пр. Вип. 8 / Ін-т педагогіки АПН України; [редкол.: В. М. Мадзігон (голов. ред.), Н. М. Бібік ... Н. Й. Волошина та ін.]. – К.: Пед. думка, 2008. – 543 с. – Член редкол.

349. **Ред.: Стратегії управління закладами освіти в умовах формування інформаційного суспільства** : зб. наук. пр. Вип. 1 / Ін-т педагогіки АПН України; [редкол.: В. М. Мадзігон, Н. Й. Волошина та ін.]. – Київ; Николаїв : Іліон, 2008. – 399 с.

350. **Ред.: Українська література в загальноосвітній школі** : наук.-метод. журн. Ін-т педагогіки АПН України. – 1999, січ. – . – К., 2008. – № 1–12. – Виходить щомісячно. – Голов. ред.

2009

351. ***Славний нащадок козацького роду Яр Славутич**. – К.: Троя, 2009.

352. ***Вивчення біографії письменника в єдності з його творчістю** : [метод. рек. до уроку] // Весівня л-ра та культура в навч. закл. України. – 2009. – № 4. – С. 2–4.

353. **Вивчення поеми «Енеїда» І. Котляревського у взаємозв'язках з образотворчим мистецтвом** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2009. – № 12. – С. 2–6. – Бібліогр.: 10 назв.

354. **Використання образотворчого мистецтва на уроках літератури в умовах профільного навчання (на матеріалі «Лісової пісні» Лесі Українки)** // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2009. – № 11. – С. 2–5. – Бібліогр.: 8 назв.

355. **Національне виховання під час роботи з підручником у 5–6 класах** // Анотовані результати науково-дослідної роботи Ін-ту педа-

гогіки за 2008 рік : [інформ. вид.] / АПН України, Ін-т педагогіки – К. : Пед. думка, 2009. – С. 160–161.

356. **Принцип наступності** у навчанні учнів виразного читання в початковій і основній школі // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Медбори-2006, 2009. – Вип. 1. – С. 101–106.

357. **Ред.: Педагогічна освіта: теорія і практика** : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т педагогіки АПН України ; [редкол.: Байбара Т. М., Вашуленко М. С., Волошина Н. Й. та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Медбори-2006, 2009.

Вип. 1. – 295 с. – Член редкол.

Вип. 2. – 247 с. – Член редкол.

Вип. 3. – 539 с. – Член редкол.

358. **Ред.: Проблеми сучасного підручника** : зб. наук. пр. Вип. 9 / Ін-т педагогіки АПН України ; [редкол.: В. М. Мадзигон (голов. ред.), Н. М. Бібик, М. І. Бурда ... Н. Й. Волошина та ін.]. – К. : Пед. думка, 2009. – 663 с. – Бібліогр. у кінці ст. – Член редкол.

359. **Ред.: Українська література** в загальноосвітній школі : наук.-метод. журн. / Ін-т педагогіки АПН України. – 1999, січ. – . – К., 2009. – № 1–12. – Виходить щомісячно. – Голов. ред.

2010

360. **Ред.: Педагогічна освіта: теорія і практика** : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України ; [редкол.: Байбара Т. М., Вашуленко М. С., Волошина Н. Й. та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП Зволейко Д. Г., 2010. – Член редкол.

Вип. 4. – 339 с.

Вип. 5. – 255 с.

РОЗДІЛ ІІІ

НАУКОВА ШКОЛА ВЧЕНОГО

Доктори педагогічних наук

361. Гладишев, В. В. Теоретико-методичні засади контекстного вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (зарубіжна література)» / Гладишев Володимир Володимирович ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Полігр. п-во СПД Румянцева Г. В., 2008. – 39 с. – Бібліогр.: С. 30–36 (56 назв).

Мета дослідження – визначити теоретико-методичні засади, на підставі яких створити і впровадити в навчально-виховний процес методику контекстного вивчення творів зарубіжної літератури в основній і старшій школі, науково обґрунтувати і практично перевірити ефективність її застосування.

Об'єкт дослідження – цілісний процес вивчення художніх творів на уроках зарубіжної літератури в основній і старшій школі.

Предмет дослідження – теорія і практика системного застосування біографічного, літературознавчого, культурологічного й особистісно-значущого видів контексту на кожному з етапів вивчення художніх творів різних жанрів в основній і старшій школі.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають у тому, що: а) вперше у вітчизняній методиці визначено теоретико-методичні засади застосування біографічного, літературознавчого, культурологічного й особистісно-значущого видів контексту в процесі вивчення художніх творів різних родів і жанрів зарубіжної літератури у середніх і старших класах загальноосвітньої школи відповідно до специфіки зарубіжної літератури як навчального предмета і літератури як мистецтва слова; б) науково обґрунтовано й доведено обов'язковість застосування контекстного підходу до вивчення літературного твору як такого, що єдиний може забезпечити реалізацію принципу творочентризму; в) обґрунтовано провідну роль принципу контекстного вивчення художніх творів у процесі виокремлення зарубіжної літератури, розроблено цей принцип і методику застосування його в навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів; г) створено концепцію й методику контекстного вивчення художніх творів, що забезпечують системну реалізацію навчально-виховного потенціалу навчального предмета «Зарубіжна література», навчально-особистісних інтересів школярів, принципу творочентризму; розроблена методика створює умови для зосередження уваги школярів безпос-

редньо на вивченні літературних творів, що дає можливість вийти на якісно новий рівень формування кваліфікованого читача.

Практичне значення полягає у впровадженні в шкільну практику розробленої методики контекстного вивчення художніх творів шкільного курсу зарубіжної літератури й експериментальному доведенні ефективності запропонованої методики в умовах навчально-виховного процесу.

Також матеріали дослідження можуть бути використані під час викладання курсу «Шкільний курс зарубіжної літератури і методика його викладання» у вищих навчальних закладах, під час розроблення й проведення спецкурсів і спецсеминарів із питань методичного забезпечення курсу зарубіжної літератури (загальноосвітня й вища ніколи), для проведення занять із фахової перепідготовки вчителів літератури в закладах післядипломної освіти. Доцільним буде використання матеріалів дослідження під час створення методичного апарату підручників із зарубіжної літератури для основної і старшої школи, навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій тощо.

Основні результати наукового пошуку

1. Літературознавство визнає, що літературний твір є в першу чергу опосередкованим образним відображенням особистого життя та особистості письменника, його моральних якостей і поглядів, естетичних уподобань, політичних переконань тощо. Твір виникає саме у біографічному контексті, на його образну систему та висловлену в ньому морально-естетичну позицію письменника об'єктивно впливає сукупність різноманітних біографічних чинників, які зумовлюють морально-естетичну своєрідність цього твору, його місце у творчому доробку письменника. Відповідно, під час вивчення кожного художнього твору в загально-освітній школі застосування біографічного контексту повинне стати обов'язковим.

2. Кожний літературний твір належить до світової літератури і з погляду теорії літератури являє собою унікальне мистецьке явище. Він посідає унікальне місце в історії літератури та літературній критиці, відзначається певними характеристиками як теоретико-літературне явище, тому сприйняття та вивчення його можливе лише в межах зазначених вище галузей літературознавства як науки про художню літературу. Водночас вивчення кожного літературного твору має відбуватися в межах літературної освіти школярів. Зважаючи на це, вивчення літературного твору у школі повинне будуватися на основі літературознавства. Унаслідок провідної ролі літературознавства в забезпеченні високого рівня літературної освіти учнів використання історико-літературного, теоретико-літературного та критико-літературного видів контексту у процесі вивчення художнього твору в середніх і старших класах загальноосвітньої школи повинне мати системний характер.

3. Синтетична природа зарубіжної літератури як навчального предмета зумовлена тим, що цей предмет складається із творів, які належать до багатьох національних літератур, до різних культурних складових всесвітнього загальнокультурного простору. Тому кожний виучуваний твір має розглядатися як унікальне явище у межах певного стану розвитку національної та світової культури. Це зумовлює необхідність систематичного залучення до уроків зарубіжної літератури культурологічного контексту у широкому значенні цього терміна. Дослідженням доведено, що залучення культурологічного контексту повинно бути підпорядкованим реалізації принципу творочентризму, виявленню специфіки кожного виучуваного твору як мистецтва слова та явища культури.

4. Встановлено, що повноцінну реалізацію навчально-виховних можливостей зарубіжної літератури як навчального предмета може бути здійснено лише за умов, коли виучуваний літературний твір стає для учня особистісно-значущим, а процес його вивчення є для школяра цікавим і важливим чинником формування його морального світу. Таке ставлення учня до вивчення зарубіжної літератури досягається шляхом формування відповідної навчально-особистісної мотивації навчання для кожного з учнів на кожному з етапів їхнього вікового та літературного розвитку. Формування мотивації стає можливим за рахунок систематичного використання оптимального сполучення методів і прийомів навчання, що відповідають естетичній специфіці виучуваного твору, віковим, особистісним і літературним можливостям учнів, їхнім особистісно-пізнавальним інтересам. Мотивація формується шляхом систематичного використання особистісно-значущого контексту.

5. У процесі становлення зарубіжної літератури як навчального предмета погляди на місце контекстного вивчення художніх творів змінювалися. Зміна цих поглядів знайшла відображення у нормативних документах, на підставі яких відбувалося вивчення цього навчального предмета школярами. Прийняття Державного стандарту базової повної середньої освіти, програм 2001 та 2003 року остаточно закріпило обов'язковість використання відповідних видів контексту у процесі вивчення зарубіжної літератури, визначило їхнє місце в побудові цілісного процесу вивчення літературного твору, їхню роль у набутті українськими школярами літературної освіти.

6. Методична періодика часів становлення зарубіжної літератури як навчального предмета постійно відображала пошуки вчених і вчителів-практиків, які намагались визначити місце, роль і можливості застосування різних видів контексту у процесі вивчення зарубіжної літератури взагалі та художнього твору зокрема. Доведено, що тривалий час поняття «контекстне вивчення» та «фонові знання» використовувалися як тожні, але різні види контексту являють собою первинне семантичне

коло, у якому виникає, існує і сприймається реципієнтом будь-який художній твір, тому їхнє залучення до вивчення цього твору повинне бути обов'язковим. На відміну від контексту, фонові знання створюють необхідне інформативно-емоційне тло, на якому розгляд виучуваного твору стає найбільш доцільним та ефективним. Для того, щоб вивчення кожного твору відповідало його потенційному навчально-виховному впливу на особистість школяра, воно повинне забезпечуватися сполученням відповідних видів контексту і фонових знань за умов провідної ролі контексту.

7. Аналіз шкільних підручників з погляду ефективності застосування в них різних видів контексту та фонових знань довів: залучення авторами підручників цих відомостей до підручників не має системного характеру. Останнім часом у створенні підручників дуже помітною стала тенденція, відповідно з якою фонові знання переважають над контекстом. Таке співвідношення різних видів контексту і фонових знань призводить до відхилення від творочентризму під час вивчення літератури, оскільки спонукає учнів до вивчення не художнього твору, а відомостей про нього. Найбільш ефективними для забезпечення навчально-виховного процесу виявляються підручники, у яких відповідні види контексту та фонові знання збалансовані, а їхнє застосування, їхній методичний апарат підпорядковані реалізації літературних та особистісних можливостей школярів кожного з класів.

8. Анкетування вчителів-практиків відображає їхнє переконання в тому, що на підставі сучасних підручників виявляється майже неможливим забезпечення якісної літературної освіти школярів. По-перше, виявлено недостатню укомплектованість шкіл підручниками, по-друге, вчителі відзначають незбалансованість у переважній більшості сучасних підручників біографічного, літературознавчого, культурологічного видів контексту та фонових знань, неврахування під час добору цих відомостей і створення методичного апарату вікового та літературного розвитку учнів. Переважна більшість опитуваних учителів підтвердила доведене в дослідженні положення, що провідним шляхом удосконалення підручників має бути такий: збалансувати відповідні види контексту і фонові знання, підпорядкувати їхній добір і методичний апарат підручників віковим і літературним можливостям учнів відповідних класів.

9. Унаслідок аналізу дидактичних і методичних джерел доведено, що принцип контекстного вивчення літературних творів у дидактиці та методичці викладання літератури раніше не визначався. Зважаючи на доведений раніше вплив відповідних видів контексту на літературний твір, у дослідженні було:

- висунуто методичний принцип контекстного вивчення літературних творів, оскільки він відображає специфіку зарубіжної літератури як навчального предмета;

- визначено та обґрунтовано його специфіку, описано його основні характеристики як методичного принципу;

- створено науково обґрунтовану систему застосування принципу контекстного вивчення літературних творів у навчально-виховному процесі під час вивчення зарубіжної літератури.

10. Основні характеристики експериментальної методики контекстного вивчення художніх творів у середніх і старших класах являють собою реалізацію принципу контекстного вивчення художніх творів відповідно до жанрово-родової специфіки вивчуваних творів. Методика контекстного вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури враховує естетичну своєрідність творчості кожного із вивчуваних письменників, кожного твору, особливості навчально-вікового розвитку учнів відповідних класів.

11. Під час вивчення епічних, ліричних і драматичних творів у середніх і старших класах застосовано найбільш доцільні методи та прийоми викладання, сукупність яких у кожному конкретному випадку здатна забезпечити високий рівень засвоєння школярами вивчуваних творів, сформувати відповідні читацькі вміння, створити умови щодо реалізації навчальних можливостей учнів і задовольнити їхні особистісні інтереси.

12. Контекстне вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури, як це доводить експериментальна методика, дає змогу максимально точно враховувати її ефективно використовувати у навчальному процесі жанрову своєрідність вивчуваних у середніх і старших класах творів, формувати в учнів почуття жанру, підвищуючи за рахунок цього рівень літературної освіти школярів, рівень їхньої читацької свідомості та самостійності.

13. Аналіз результатів констатувального експерименту дає підстави визначити (на основі критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у процесі вивчення зарубіжної літератури) рівень навчальних досягнень школярів, який забезпечується завдяки застосуванню традиційних, запропонованих у методичній періодиці, методик вивчення відповідних творів із шкільного курсу зарубіжної літератури.

14. Обробка результатів формульовального експерименту, зіставлення отриманих даних із результатами констатувального експерименту довели ефективність застосування експериментальної методики контекстного вивчення художніх творів у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів. Вірогідність отриманих упродовж формульовального експерименту результатів зумовлена виконанням усіх вимог, що висуваються до проведення педагогічних експериментів.

362. Градовський, А. В. Теоретико-методичні засади компаративного вивчення шкільного курсу української літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика

навчання (українська література)» / Градовський Анатолій Володимирович ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Вид. від. Черкас. нац. ун-ту ім. Богдана Хмельницького, 2004. – 40 с. – Бібліогр.: с. 33–37 (61 назва).

Об'єктом дослідження стала методика компаративного вивчення української і зарубіжної літератур у їх естетичній, ментальній та морально-духовній специфіці.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи та прийоми компаративного вивчення української і зарубіжної літератур у загальноосвітній школі.

Мета дослідження полягає в тому, щоб розробити, науково обґрунтувати й експериментально перевірити теоретико-методичні засади компаративного вивчення шкільних курсів української і зарубіжної літератури.

Наукова новизна дослідження. Уперше в методиці української літератури методологічно опрацьовано концепцію компаративного вивчення української і зарубіжної літератур; обґрунтовано технологію компаративного підходу до вивчення літератури, яка охоплює різноманітні методи, засоби та форми навчальної діяльності; з'ясовано теоретичні, методичні аспекти порівняльного вивчення літератури в середній школі. Крім того, у роботі окреслено шляхи і способи розвитку емоційно-естетичного сприймання зразків вітчизняної літератури в порівнянні з їх зарубіжними аналогами, розроблено найрізноманітніші види завдань, які сприяють усвідомленню й міцному засвоєнню літературознавчих понять.

Теоретичне значення роботи полягає в науковому осмисленні системи компаративного вивчення української і зарубіжної літератур, у визначенні найефективніших методів, прийомів, видів і форм навчальної діяльності, покликаних формувати в школярів поняття про світову літературу як діалектичну художню єдність національних літератур і водночас самотність, специфічність вітчизняного письменства.

Практична значущість дослідження зумовлена тим, що в ньому розроблено психолого-педагогічні засади порівняльного вивчення сучасного шкільного курсу літератури, змодельовано педагогічну систему компаративного вивчення української літератури. Ця система розширює сферу діяльності учнів на уроках літератури, збагачує їхні знання й уміння, сприяє літературному й загальному розвитку школярів. Дослідження відкриває нові можливості вдосконалення й істотного корегування шкільних програм, підручників, посібників з літератури, пропонує словесникові конкретну методику. Теоретично та методично обґрунтований у роботі метод літературного компаративізму дає змогу екстраполювати проблему літературних взаємозв'язків і взаємодій в інші методики.

Основні результати наукового пошуку

У дослідженні розглядається актуальна для методики викладання української літератури в середній загальноосвітній школі проблема компаративного вивчення курсу української і зарубіжної літератур. Здійсне-

но аналітичний огляд, синтез, теоретичне узагальнення нагромадженого попередньою літературознавчою й методичною традиціями досвіду витлумачення художнього твору та вироблено на його основі власну і наукову модель комплексного застосування у шкільній практиці компаративного підходу до вивчення української і зарубіжної літератур.

Синтез різних наукових підходів до літературного тексту дозволив теоретично вибудувати систему компаративного вивчення літератури в школі.

Реалізовано основні завдання дослідження, зокрема з'ясовано педагогічну сутність і методичні аспекти проблеми компаративного вивчення курсу української літератури у старших класах загальноосвітньої школи; визначено літературознавчі, психолого-педагогічні та методичні основи компаративного вивчення української і зарубіжної літератур; розроблено технологію інтерпретації зразків української і зарубіжної літератур у їхній жанровій та родовій специфіці; запропоновано методику дослідження змістових і формових компонентів твору й літературного процесу в порівняльно-типологічному зрізі.

Хід дисертаційного дослідження переконливо показав, що в основу порівняльного вивчення курсу української і зарубіжної літератур необхідно покласти філософські, загально мистецькі, естетичні, дидактичні та суто компаративістські принципи.

Результати констатувальних зрізів не тільки дали змогу визначити рівні компаративних знань і вмій учнів старших класів, а й переконливо довели, що активне використання компаративного аналізу в шкільному курсі вивчення літератури диктується тим фактом, що компаративізм сприяє усвідомленню національної літератури як інтегрованої частини світового літературно-художнього розвитку. Особливо важливо це для усвідомлення чільного місця української літератури у європейському культурному просторі.

На основі аналізу творів, поданих у шкільній програмі з української та зарубіжної літератур, вибудовано загальний типологічний ряд об'єктивно існуючої (синхронно чи діахронно) типологічної єдності багатьох процесів і явищ, передбачено наявність цього ряду стійких типів розвитку, схожість систем художнього мислення (міфологічного, просвітницького, романтичного, реалістичного мистецтва), які не залежать від національних і регіональних варіантів.

З'ясування типологічного ряду, як показали спостереження, дало можливість учителю організувати на уроці розгляд мікроструктур літературного процесу, що запобігло простій констатації подібностей і відмінностей окремих елементів порівнюваних художніх структур.

Запропоновані теоретичний і методичний блоки моделі компаративного викладання української літератури виявилися ефективними у практичній реалізації вчителями-словесниками.

Установлено, що дидактична модель організації уроків компаративного вивчення української літератури складається з кількох етапів, зокрема добору художніх творів, перспективи планування, характеру діяльності на уроках, комплексу методів і прийомів роботи.

У процесі дослідження визначено програмні вимоги, тематичний зміст, методи і прийоми компаративного вивчення курсу літератури.

Основні педагогічні вимоги до організації компаративного вивчення літератури та її методичного забезпечення: гуманістична спрямованість тематики й художня цілісність, що сприяють формуванню в учнів кращих людських якостей; спрямованість програмного змісту на активний розвиток в учнів художнього бачення, асоціативного мислення; урахування основних дидактичних принципів і специфічних закономірностей навчання.

Результати дослідження дають підставу вважати, що вихідна методологія є правильною, визначені завдання реалізовано, мети досягнуто, сукупність здобутих висновків має важливе значення для теорії і практики педагогічних технологій. Реалізація основних положень дослідження спрямована на якісне перетворення існуючої практики педагогічних технологій та подальший розвиток теоретико-методичних засад їх функціонування.

На основі узагальнення результатів проведеного дослідження встановлено, що підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності пов'язане з упровадженням у навчальний процес системи методів порівняльного вивчення літератури.

У результаті вивчення стану досліджуваної проблеми виявлено необхідність створення організаційно-методичної системи педагогічного стимулювання у зв'язку з тим, що традиційна система інформативних методів навчання, орієнтована переважно на репродуктивну діяльність суб'єкта учіння, не завжди здатна розв'язати актуальні завдання реалізації творчого потенціалу учнів, що загострює суперечність між суспільними вимогами до нього і реальним рівнем його освіченості.

Доведено, що питання компаративного вивчення шкільного курсу української і зарубіжної літератури можуть успішно розв'язуватись у контексті загальних завдань школи на сучасному етапі. Для цього передусім необхідне точне визначення специфіки літератури як мистецтва слова, так і навчального предмета та її місця в загальному процесі шкільної освіти, коли органічно поєднується пізнання явищ самої літератури й оволодіння системою теоретичних літературознавчих понять і критеріїв. При цьому варто враховувати, що всі аспекти літератури як навчального предмета взаємопов'язані, невіддільні один від одного.

Сучасні можливості обґрунтування теоретичних і методичних засад компаративного вивчення літератури виникли з переходом діяльності навчальних закладів на шлях гуманітаризації та гуманізації, з розвитком

інтеграційної ідеї як концептуальної, що здатна об'єднувати розрізнені підходи до літературної освіти молоді

Виявлені тенденції компаративного вивчення літератури є і цілісною системою. На основі обґрунтування ієрархії тенденцій та встановлення їх взаємозумовлених зв'язків визначено, що основоположним є процес інтеграції.

Засобами інтеграції у стратегічному напрямі компаративного вивчення літератури спрямовано динамічність зіставлення теоретичної і практичної діяльності учнів. З урахуванням цього створено концептуальну модель компаративного вивчення шкільного курсу літератури, основним механізмом якої є перехід інтеграційних принципів за умови проблемно-ситуативно-діалогічної організації діяльності учнів у процесі порівняльного вивчення літератур.

Концептуальна значущість і функціональна придатність запропонованої системи порівняльного вивчення літератури були підтверджені у процесі експериментальної перевірки шляхом експертних оцінок. Для математико-статистичної обробки результатів було створено й застосовано спеціальну програму виміру.

Розроблена система компаративного вивчення шкільного курсу літератури сприяє підвищенню рівня знань учнів, дає позитивні результати для виховання учнів як громадян України.

Порівняльний підхід до вивчення літератури сприяє формуванню вміння учнів організувати свою навчально-пізнавальну діяльність, задовольняє творчий інтерес, реалізує здатність до вироблення нової інформації, здійснює пошук нових оригінальних відповідей на поставлені питання, виробляє навички написання різного роду творчих робіт.

Проведена експериментальна робота дала змогу значно збільшити кількість учнів з високим рівнем сформованості творчих здібностей. Творчий підхід учителя до викладання української і зарубіжної літератур за допомогою порівняльного методу виховує в них потребу в самоствердженні, в науковому пошуку, поглиблює знання з основ літературознавства, психології тощо.

На основі системно-комплексного підходу до проблеми з урахуванням багаторічного і планомірного вивчення досвіду вчителів загальноосвітньої школи виявлено й обґрунтовано методичний рівень, який забезпечує функціонування системи навчання.

Уроки, проведені в контрольних та експериментальних класах, дали змогу пересвідчитися в перевазі запропонованої методики. Из результатів стало очевидним, що традиційне вивчення української і зарубіжної літератури не відповідає сучасним вимогам літературної освіти школярів.

З огляду на актуальність теми і на недостатню розробленість її в науці на сучасному етапі її розвитку пропонувані дослідження може бути

використане як ученими для глибшого аналізу зразків української й зарубіжної літератури, так і вчителями-словесниками для вдосконалення методики викладання шкільного курсу літератури.

На вироблених концептуальних засадах можливе конструювання варіативних шляхів проєктування змісту літературної освіти школярів відповідно до типів навчальних закладів на основі поєднання міжпредметної інтеграції знань.

363. Жила, С. О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Жила Світлана Олексіївна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Деснянська правда, 2005. – 40 с. – Бібліогр.: с. 32–36 (56 назв).

Об'єкт дослідження – процес вивчення української літератури в середній школі у взаємозв'язках із різними видами мистецтв (9–10 класи).

Предмет дослідження – зміст, форми, методи та прийоми вивчення української літератури у взаємодії, взаємопроникненні з музикою, образотворчим, театральним і кінематографічним мистецтвами.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування концепції вивчення української літератури у взаємозв'язках із суміжними мистецтвами, визначення механізмів та умов ефективності її сприймання, експериментальна перевірка функціонування моделей цього процесу в умовах середньої школи.

Наукова новизна дослідження: а) поставлено і вперше методологічно опрацьовано проблему вивчення української літератури у взаємозв'язках із суміжними мистецтвами в старших класах загальноосвітньої школи; б) систематизовано психологічні й філософсько-естетичні засади сприймання різних видів образотворчості; в) виявлено особливості трансформації літературних образів у музичні, театральні, кінематографічні; відкрито нові напрями вивчення літератури із залученням різних видів мистецтв у контексті української і світової культур; г) здійснено аналіз внутрішніх інтегративних зв'язків літератури з іншими мистецтвами; д) удосконалено новітні технології інтегративних зв'язків на уроках української літератури, обґрунтовано різні типи інтегративних занять для літературної освіти старшокласників; е) набула подальшого практичного розвитку теорія діалогової взаємодії, зокрема внутрішньодіалогового розуміння культурних цінностей (діалог митця зі світом – діалог автора з самим собою – діалог художнього твору з реципієнтом – діалог реципієнта з собою – діалог реципієнтів один з одним).

Теоретичне значення роботи. Визначено концептуальні і теоретико-методичні засади використання різних мистецтв у процесі вивчення української літератури в старших класах загальноосвітньої школи.

Створено й теоретично обґрунтовано методичну систему вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами образотворчості, у якій мистецтво слова розглядається як один із складників культури, типологічно зв'язаний з іншими мистецтвами.

Розроблено педагогічну технологію реалізації інноваційної авторської методики з урахуванням специфіки різних видів мистецтв, що є теоретичним підґрунтям для подальшого вдосконалення літературної освіти учнів загальноосвітніх шкіл.

Визначено ефективні форми, методи і прийоми вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи.

Практичне значення дослідження зумовлене тим, що в ньому розроблено психолого-педагогічні засади вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи, змодельовано педагогічну систему комплексного вивчення літератури і суміжних мистецтв.

Ця система розширює сферу мистецької діяльності учнів на уроках літератури, сиріє інтерпретації тексту літератури як тексту культури.

Крізь призму досліджуваної проблеми здійснено комплексний аналіз сучасних програм і підручників із літератури і запропоновано розроблений у співавторстві з творчим колективом (керівник Волошина Н. Й.) проєкт програми з української літератури для 5–12 класів загальноосвітньої школи, в якому реалізуються ідеї культурологічного підходу; автором дисертації започатковано в проєкті програми нову рубрику «Мистецькі аналогії», метою якої є формування духовної культури школяра в тісному зв'язку з культурою народу, розвиток особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, потреби в творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні.

Дослідження відкриває нові можливості вдосконалення й істотного корегування не тільки шкільних програм, а й підручників, посібників з літератури, пропонує словесникові конкретну методику.

Основні результати наукового пошуку

У дисертаційному дослідженні розглядається актуальна для методики викладання української літератури в середній загальноосвітній школі проблема вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах.

Здійснено облік, осмислення й систематизацію великого обсягу наукової інформації про систему видів мистецтв, їх взаємозв'язки, визначено основні напрями наукового мистецького процесу, знайдено «контактні точки» між філософією, психологією, естетикою, соціологією образотворчості і методикою літератури, визначено співвідношення між фун-

дамінгальними й методичними дослідженнями, розроблено методику використання різних мистецтв на уроках української літератури.

Наявність обґрунтованих методологічних принципів і орієнтації допомагає продуктивному розв'язанню проблеми теорії і практики вивчення літератури у взаємозв'язках із різними видами образотворчості. У ході дослідження розроблені й апробовані різні *наукові підходи*: системний, соціологічний, психологічний. Для цих підходів властиве те, що вони формувалися в нових історичних вимірах функціонування мистецької науки і є вираженням сучасних мистецтвознавчих уявлень про художню творчість.

Системний підхід, що має універсальний характер, виступає найбільш загальним методологічним чинником, сприяє визначенню зв'язків мистецьких явищ і пошуків різних художніх одиниць у плідних нових моделях, узагальнює окремі системні уявлення, орієнтує на цілісність і всебічність розгляду предмета. Він допомагає побачити залежність кожного елемента чи окремого мистецького явища від усєї цілісності. Системний підхід плідно використовувався як під час вивчення художніх явищ процесів, так і в усвідомленні соціокультурного функціонування мистецтва.

Застосування системного підходу продуктивне саме як вираження вимог історизму, відповідно до яких будь-які мистецькі явища та їх взаємозв'язки є продуктом історичного становлення і розвитку та зумовлені логікою їх історичного виникнення і формування.

XXI століття (як і попереднє) є століттям взаємозв'язків мистецтв, віком синтезу й інтеграції різних видів образотворчості. Взаємодія мистецтв як у масштабах культури взагалі, так і всередині синтетичних об'єднань зумовлюється протиріччям двох тенденцій – «притягання» і «відштовхування». Тенденція «притягання» найчастіше призводить до паралельної дії складників синтезу, під час якого засобами різних художніх мов відтворюються одні й ті ж образні думки. Паралельна дія сприяє транспонуванню, стимулює взаємовплив, взаємопроникнення різних видів мистецтв. Виразовий діапазон такої паралельної дії, як ми показали в дослідженні, є широким.

Тенденція «відштовхування» веде до виразної значущості кожного елемента. Цим пояснюється самостійна цінність художньої графіки й живопису за мотивами літературних текстів, музики до театральної вистави чи кінофільму тощо. Завдячуючи цій же тенденції, стають можливими й інші взаємовідношення складників синтезу – їх комплементарна (доповнювальна) дія аж до значного контрасту. За таких поліфонічних підходів художнє ціле стає складним і багатозначним. У синтетичному мистецькому явищі за допомогою різних художніх мов працюють антитези: текст – підтекст, свідомість – підсвідомість, об'єктивне – суб'єктивне. Багатоканальність синтетичних форм посилюється – розріз-

нення мов поглиблюється визначеною образною самостійністю компонентів синтезу.

Дві тенденції – «притягання» і «відштовхування» – зумовлюють специфіку і такого явища, яким є поступовий розвиток художніх мов, процес їх зміни. Перша тенденція стимулює пошук шляхів зближення, транспонування, а друга – намагання закріпити набуте, зберегти самостійність і замкнутість мистецького явища.

Соціологічний і психологічний підходи як методологічні аспекти допомагали долати «одновимірний» розгляд мистецтва, згідно з яким вивчалася лише художня творчість, але залишалися непоміченими процеси її поширення й споживання. У роботі використовувалися матеріали соціології художнього споживання, вивчалися процеси функціонування мистецтва й питання сприймання художніх текстів. Оскільки процеси перцепції літератури, музики, образотворчого мистецтва, кіно і театру різні, запропонували детальні висновки після кожного параграфа, присвяченого специфіці сприймання кожної образотворчості.

Відзначимо найзагальніші закономірності сприймання мистецтва:

1. Мистецтво забезпечує збереження культурної автентичності народу, зв'язків сучасної цивілізації з її джерелами й історичним минулим.

2. Інтерпретація творів образотворчості рідко буває адскватною, оскільки під дією історичних, часових, політичних, художніх та інших факторів таке тлумачення мистецтва не завжди можливе.

3. Велику роль відіграє суб'єктивність інтерпретатора, який може не помітити суттєвих властивостей і рис або «істини» твору, і навпаки, може приписати художньому тексту такі властивості та якості, якими він не володіє. Найдосконаліший, найпрекрасніший і найглибший твір образотворчості може дати лише стільки переживань і вражень, думок і почуттів, скільки реципієнт здатний із нього взяти.

Розроблено критерії сформованості в учнів умінь аналізувати мистецький твір, знаходити спільне й відмінне під час зіставлення різних видів образотворчості, застосовувати набуті знання у творчій діяльності.

У роботі на матеріалі взаємозв'язків літератури і музики, літератури і театру, літератури і кінематографа було здійснено спробу розглянути цілий ряд теоретичних проблем, які виникають під час перетворень літературних образів. Оскільки основні аспекти дослідження тісно зв'язані із самим процесом трансформації, у кожній ситуації різним, ми характеризували роботу митців над створенням конгеніальних образів суміжних мистецтв і констатували, що жоден творчий акт «перекладу» не може бути результатом механічного копіювання, прямого перенесення літературного образу в царину іншої образотворчості, бо кожен акт перетворення є знаходженням естетичного сквівалента у сфері іншого виду мис-

тецтва. Під час трансформації створюється нове мистецьке явище, побудоване повністю за своїми специфічними, а не літературними законами.

Завдання запропонованої в дослідженні методики полягали у знаходженні оптимального співвідношення педагогічної техніки і технології, то передбачало залучення нових даних педагогіки, психології, філософії, естетики, соціології мистецтва, літературознавства, музикознавства, театрознавства, кінознавства. Досліджено і розкрито резерви мистецьких можливостей особистості, апробовано інтенсивні, діалогічні методи для осягнення різних художніх текстів.

Розуміючи, що процес вивчення української літератури реалізується через організаційні форми, які визначають характер діяльності і служать каталізатором різних видів змісту мистецької освіти, було розроблено систему ефективних організаційних форм навчання в експериментальних класах, що зумовлено такими чинниками: психологічною й художньою характеристиками старшокласників, особливостями типів мислення (перевага школярів із художнім мисленням спонукала до мистецько-ігрових форм вивчення текстів), наявністю або відсутністю іншої мистецької освіти в словесників і учнів, зв'язками мистецьких елементів у нашій педагогічній системі.

Загальновідомо, що організаційні форми навчальної діяльності розвиваються повільно і через консервативність та інерційність освітньої системи відстають від соціальних замовлень суспільства й індивідуальних потреб (інтересів, цінностей) окремих учнів чи деяких їх груп. Вважаючи незмінність організаційних форм і методів навчання та виховання, їх аморфність і безликість в основній і старшій ланках головним недоліком навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи, ми передбачили адекватну відповідність організаційних форм, методів і засобів вивчення української літератури природі пізнавального мистецького процесу, його об'єктивним закономірностям. Експериментально перевірено ефективність різних форм вивчення літератури у взаємозв'язках з іншими видами мистецтв.

Організуюючи пізнавальну і творчу діяльність учнів експериментальних класів, спрямували свої зусилля на використання різних, більш вільних, творчих форм спілкування, відійшли від стандартних уроків-монологів до моделі соціальної реальності – мистецьких діалогів. Однією із таких форм стала апробована нами літературно-мистецька вітальня яка логічно завершує процес нагромадження знань, умінь і навичок і орієнтує на творче застосування сформованих умінь у межах конкретної навчальної теми з літератури. Це унікальна можливість для старшокласників виявити мистецькі потенції, а для вчителя – можливість об'єднати учнів спільною дослідницькою метою, дати відчуті радість спілкування,

радість спільної творчості. Моделювались уроки-діалоги з інсценізаціями і фонозаписами, уроки-діалоги з евристичним типом бесіди і виконанням учнями музичних фрагментів тощо. Апробувались семінари-діалоги, які передбачали основним не викладання, а осягнення мистецьких одиниць через живе спілкування, що вимагало проблемних ситуацій, імпровізації, шукання; семінарські заняття з музичним оформленням та елементами демонстрацій; диспути з інсценізаціями й музичними ілюстраціями; лекції з вкрапленням учнівських дослідно-пошукових мистецьких матеріалів. Доведено, що такі форми роботи сприяли розумовому розвитку школярів, передусім посиленню діалогічних якостей їх пізнавальної діяльності.

Залишаючись важливою формою вивчення літератури, урок у нашій методиці модифікується, поповнюється новими мистецькими блоками чи окремими елементами суміжних мистецтв, спрямованими на стимулювання самостійності та активності старшокласників. Уведення великих мистецьких блоків на заняття з літератури сприяло появі нових, нетрадиційних типів уроків. Апробувались такі уроки вивчення української літератури у взаємозв'язках із суміжними мистецтвами: мистецький портрет, мистецькі діалоги, полемічні репліки, літературний театр, літературно-музичні композиції, полімистецькі етюди.

Особливістю нашої методики є орієнтація на диференціацію та індивідуалізацію навчання через систему консультаційних занять, до яких залучаються учні певних мистецьких уподобань чи епізодичних художніх зацікавлень. Консультації проводяться не тільки для окремих груп чи пар учнів, об'єднаних для спільного виконання пошукових мистецьких завдань, а й для окремих старшокласників, які готують самостійні дослідження за певними мистецькими аналогіями.

Методи навчання в нашій методичній системі є особливо важливими технологічними чинниками, оскільки саме через них учителі літератури дають художній і мистецтвознавчий матеріали для сприймання учням, дають про колективну перцепцію різних текстів.

Ми скеровуємо словесників на загальні методи навчання, досліджені й прокласифіковані Ю. Бабанським, але детально конкретизуємо виділені вченим групи методів (словесні, наочні, практичні, репродуктивні, проблемно-пошукові, методи самостійної роботи, методи стимулювання і мотивації навчальної діяльності школярів, методи контролю і самоконтролю під час навчання), надаючи їм мистецької специфіки. Особливо виразно в дисертації це показано на прикладі літературної освіти школярів засобами театральної образотворчості.

Методи з міжмистецькою орієнтацією, які використовуються на заняттях української літератури, не ізольовані один від одного, між ними

існують органічні взаємозв'язки, взаємопереходи, взаємопроникнення. Оптимальний відбір і поєднання методів на літературно-мистецьких вітальнях, семінарських заняттях, диспутах, мистецьких діалогах, конференціях, творчих мистецьких звітах, уроках із залученням різних видів образотворчості сприяє осягненню старшокласниками мистецького матеріалу, набуттю умінь і навичок інтерпретації і творення різних текстів.

Художній світ літературних творів швидше відкривається, коли він розглядається у взаємозв'язках із різними мистецтвами за допомогою паралельної, послідовної чи змішаної інтеграції. Полімістецьке вивчення літератури спрямоване на засвоєння основ художньої діяльності через розвиток сприймання і чуттєвого пізнання; визначено основні напрями вивчення художніх творів у поєднанні з музикою, театром, кіно, показано можливі варіанти видів взаємозв'язків різних мистецтв під час вивчення біографії письменника.

Для кожної організаційної форми було дібрано відповідні методи і прийоми, підпорядковані вимогам формування творчої особистості. У процесі використання суміжних мистецтв моделювалися уроки і семінари-діалоги, апробувалися різні діалогічні методи: діалог старшокласників з автором тексту, діалог між персонажами як об'єктами комунікації, діалог учнів із персонажем твору, дискусії (формулювання сумнівів, які викликаються альтернативними висловлюваннями вчителя чи однокласників), діалог школяра з собою, діалог старшокласників із критиками й мистецтвознавцями, колективний полімістецький діалог.

Доведено, що застосування діалогічних методів у процесі вивчення художнього твору сприяє формуванню в учнів таких якостей, як: здатність обґрунтовувати свою позицію й творчо розв'язувати проблемні завдання; здатність до співпраці з ровесниками в процесі розв'язання мистецьких завдань; толерантність у ставленні до опонентів; уміння аналізувати свої судження, порівнювати їх з поглядами співрозмовника.

У літературно-мистецьких вітальнях використовувалися такі методи і прийоми, які допомагали проведенню аналогій між творами літературними й суміжних мистецтв, сприяли розкриттю образного змісту різних видів мистецтв, встановленню асоціативних зв'язків між ними. Доцільними тут були: художнє читання текстів, мелодекламація, інсценізація окремих уривків твору, виконання музичних ілюстрацій, демонстрація полотен художників, фрагментів ігрового кіно, художній аналіз мистецьких зразків.

Наша методика розглядає осягнення мистецьких об'єктів як участь у самопізнанні та самореалізації особистості. Ми виходимо з того, що літературна освіта повинна розвивати старшокласника, бути акумулятором його духовності, розумно інтегрувати у своє художнє й інтелектуальне

поле інші мистецтва, злитися з саморозвитком і самовихованням школяра (формування і ступінь реалізації цих здатностей визначаються низкою зовнішніх і внутрішніх складників, оптимальністю їх поєднання й узгодженістю в життєдіяльності особистості). Тому провідним принципом нашої педагогічної технології є передусім активність учня, його бажання творчо працювати з художніми текстами, захоплюватися ними.

Метою нашої методики є не нагромадження літературних знань і вмінь, а естетична орієнтація в мистецьких явищах, постійне збагачення досвідом творчості, формування механізму самоорганізації й самореалізації особистості старшокласника. У центрі уваги навчального, розвивального і виховного процесу перебуває кожен учень як особистість у своїй самотності і неповторності.

Творчий потенціал індивідуума визначається об'єктивними можливостями і внутрішньоособистісними чинниками, серед яких особливу роль відіграють здібності і ставлення до творчості. Впровадження мистецьких методів активного осягнення художніх одиниць пов'язане зі зміною освітньої парадигми. Докорінні модифікації в організації навчального процесу на заняттях літератури призвели до того, що вивчення мистецтва слова перетворилося із предметно-центричного на культуровідповідне. За нашою методикою відбувається переорієнтація старшокласника зі сприймання готової інформації на набуття навичок самостійних мистецьких пошуків та практичного їх застосування. Технологія навчання перетворюється з вербальної на полімистецьку (вербальну й невербальну), набуває характеру педагогічного співробітництва з демократичним стилем мистецького спілкування (діалогова форма осягнення смислу мистецьких творів, авторських ідей).

364. **Ситченко, А. Л.** Теоретико-методичні засади аналізу художнього твору в шкільному курсі літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Ситченко Анатолій Люціанович ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : СПД Шлехар Т. І., 2005. – 40 с. – Бібліогр.: с. 33–37 (54 назви).

Об'єкт дослідження – теорія і практика вивчення художнього твору в шкільному курсі української літератури (основна і старша школа).

Предмет дослідження – наукові засади навчання аналізу художнього твору та ефективність запропонованої теоретико-методичної моделі вироблення в учнів літературних знань і читачьких умінь, розвиток у них духовного світу.

Наукова новизна результатів дослідження: а) уперше досліджено специфічні зв'язки філософських, літературознавчих, психолого-педагогічних, методичних, інших суміжних з ними концептуальних ідей і тео-

рій осягнення мистецтва слова та керованого розвивального навчання, осмислення яких дає змогу оптимізувати навчання аналізу художнього твору в шкільному курсі української літератури; б) уперше створено навчально-технологічну концепцію аналізу художнього твору, що забезпечує ефективне формування в учнів основних читацьких умінь; в) уперше висунуто, обґрунтовано й реалізовано ідею ієрархічно побудованого цілеспрямованого і неперервного розвитку в учнів основної й старшої школи провідних читацьких та загальноособистісних якостей; г) уперше складено й експериментально перевірено теоретико-методичну модель формування в учнів умінь аналізувати художні твори, визначено її ефективність; д) уперше розроблено типи і структуру вмінь аналізу художніх творів різного літературного роду й виду та відповідні їм нові системи навчальних завдань, схарактеризовано етапи цієї роботи; встановлено рівні освоєння учнями аналітичних умінь та їх критерії; е) уперше визначено такі культурологічні й дидактичні принципи аналізу художнього твору в шкільному курсі літератури: 1) тривимірності навчальної моделі; 2) проєктованого і керованого навчання; 3) неперервності ієрархізованого розвитку в учнів умінь аналізувати твори; с) набули подальшого розвитку положення суміжних наук про єдність емоційного і логічного аспектів літературного аналізу та репродуктивної й евристичної пізнавальної діяльності читачів-учнів; ж) значно поглиблена розробка шляхів аналізу літературного твору, уперше детально визначена їхня структура; з) набули подальшого системного висвітлення особливості осягнення художнього слова та навчання школярів аналізу прозових, драматичних і ліричних творів, а також байки, балади, поеми; и) узагальнені й набули подальшого розвитку основні інноваційні системи навчання, які допомогли визначити ефективні засоби, методи й форми проєктованого вироблення в читачів-учнів заданих знань і вмінь.

Теоретичне значення роботи полягає у розкритті наукових засад літературного аналізу в шкільному курсі української літератури, у визначенні концептуальних ідей і принципів, ефективних форм і засобів технологізованого формування в учнів заданих умінь та пов'язане з розробкою поняттєвого апарату проєктування і проведення аналізу з урахуванням родової й жанрової специфіки вивчуваного твору.

Практичне значення одержаних результатів дослідження в тому, що фахівцям запропоновано науково обґрунтовані засади впровадження у практику викладання української літератури багаторівневих типів навчальних завдань як ефективних засобів цілеспрямованого розвитку в учнів умінь аналізувати літературні твори різного роду й жанру; визначено рівні сформованості заданих умінь та критерії їх оцінки. Учителі-словесники та читачі-учні одержали практично доцільні технологічні

моделі різних типів аналізу художнього твору, застосування яких сприяє контекстному розумінню й особистішому засвоєнню пізнавально-виховного змісту і значення літературного матеріалу, виробляє в школярів загальнонавчальні й специфічно читацькі вміння, активно допомагає формуванню їхнього духовного світу.

Матеріали дослідження можуть бути використані в лекційно-практичній роботі зі шкільного курсу української літератури та методики її викладання (для студентів-філологів), під час розробки й проведення спецкурсів і спецсемінірів з проблем вивчення художнього твору в загальноосвітній та вищій школах, на курсах післядипломної педагогічної освіти, а також під час розробки методичного апарату підручників з української літератури для основної й старшої школи, посібників для вчителів та учнів, методичних рекомендацій тощо. Результати виконаної роботи доцільно застосувати в інших методиках, насамперед для викладання зарубіжної літератури та української мови.

Основні результати наукового пошуку

1. Вирішення проблем шкільної літературної освіти значною мірою залежить від сформованості в учнів умінь самостійно читати й пояснювати художні твори й зумовлюється здатністю їх фіксувати увагу на прийомах і результатах власної пізнавальної діяльності. Як показали констатувальні зрізи, внаслідок недооцінки значною частиною вчителів операційно-процесуального аспекту аналізу художнього твору в учнів спостерігається недостатній рівень основних читацьких умінь. Навчальний процес з літератури ще не перетворився на спеціально організоване формування в учнів заданих якостей.

2. Результати дослідження в цілому підтвердили наукову гіпотезу, що передбачає ефективність особистісно спрямованого розвивального навчання, внаслідок якого учень зацікавлено й свідомо засвоює знання і способи їх здобуття. Науково обґрунтована і практично доведена принципова ідея неперервного формування в учнів узагальнених читацьких умінь та діяльнісних рис високоморальної й естетично розвинутої особистості. Успішність навчання пов'язуємо з ієрархічно організованим цілеспрямованим пізнавальним процесом, внаслідок чого нові знання і вміння (або їх елементи) в кожному наступному класі «нарощуються» на базовий рівень, знамснюючи новий щабель у сходженні читачів-учнів до переживання й розуміння творів мистецтва.

3. За результатами формувального експерименту встановлено, що успішне вивчення художнього твору здійснюється на основі теоретико-методичної моделі вироблення в учнів аналітичних умінь, складниками якої є типи і структура цих умінь, системи навчальних завдань, спрямованих на їх формування, засоби та умови успішного розвитку в учнів заданих

якостей, рівні й критерії їхніх досягнень. Стверджуємо погляд методистів на навчання як процес керованого, а не мимовільного вироблення в учнів запланованих знань і вмінь. Важливим чинником цього процесу служить літературна задача, розв'язання якої передбачає певні розумові дії й форми їх, поступово приводячи до інтеріоризації. Орієнтуючись на досягнення психолого-педагогічних наук, методичної думки, основним засобом розвивального навчання на уроках літератури обрали алгоритми, схеми, рекомендації, зразки тощо, широкі й активне застосування яких поетапно приводить до узагальнення розумових дій читачів-учнів.

4. Оптимальне навчання літературного аналізу здійснюється на культурологічних, філософсько-літературознавчих і дидактичних принципах єдності ціннісних орієнтацій, предметних знань та правил діяльності читачів-учнів, емоційного і логічного аспектів ідейно-художнього аналізу, репродуктивної й евристичної роботи учнів; завдяки проєктованому й керованому формуванню в них літературних знань і читацьких умінь у поетапному, спеціально організованому педагогічному процесі, який набирав ознак технологізованого.

5. Реалізація технології аналізу художнього твору в школі переслідує конкретну дидактичну мету – сформувати в учнів наукове поняття про його зміст і форму й виробити загальну розумову здатність до контекстної інтерпретації прочитаного через усвідомлення відносно стійких одиниць процедури різних типів аналізу, завдяки процесу й результату засвоєння мистецтва слова вплинути на становлення домінантних рис розвинутої особистості, передусім її розумової, моральної та вольової сфер. Аналітичний процес розгортається як літературна задача, в основі якої – не лише логічні, а й моральні протиріччя, розв'язання яких викликає в учнів не тільки розумові ускладнення, а й відповідні переживання, пов'язані з вибором способу поведінки, актуального як в стичному, так і пізнавальному аспектах. Під час вивчення змісту і значення твору в свідомості школярів висвітлюються найширші взаємозв'язки між автором, твором із його художніми складниками й зовнішніми типологічними зв'язками, а також з іншими читачами-учнями, що приводить їх до осмислення не лише проблематики і теми, а й певної структури тексту і відповідної їй системи розумових дій, забезпечує особистісне засвоєння художнього матеріалу. Одним із чільних завдань аналізу художнього твору в школі є не просто вироблення знань і вмінь, а розвиток знаючої та вмільної особистості, схильної до високоморальних переживань і здатної до соціально відповідальної поведінки.

6. Успішне технологізоване навчання зумовлюється тим, що літературна задача розкривається в системі завдань і запитань, які визначають послідовність розумових дій читачів-учнів. Усвідомлення ними кожної

навчальної дії як складової частини певної розумової операції, спрямованої на розв'язання конкретної задачі, висвітлює повноту її характер пізнавальної діяльності, сприяє цілісному вивченню художнього твору, активному засвоєнню його естетичного потенціалу. Стійка повторюваність розумових операцій, з яких складається аналіз певного типу, робить прозорим і пізнаваним порядок його проведення, дає змогу закріпити дії в свідомості учнів і використати їх у нестандартних умовах. Неоднозначність сприйняття різними читачами одного образу та щоразу нового змісту кожного наступного твору, його психологічна багатоплановість і багатовимірний смисл допомагають учням уникнути розумового формалізму й повніше відчутти на собі виховний вплив художнього пізнання.

7. Експериментально встановлено, що під час формування в учнів аналітичних умінь відбувається освоєння ними алгоритмів певного типу аналізу і формування якомога більшого числа часткових операцій над текстом, що приводить врешті до осмислення загальних основ та прийомів аналізу художнього твору. Актуальний досвід читачів-учнів значною мірою наповнюється за рахунок саме часткових операцій, які швидше інтеріоризуються, бо є суміжними для різних типів ідейно-художнього аналізу. Вчитель спершу має детально пояснити учням сутність змісту і способи навчальної роботи, розкрити загальну процедуру і вказавши на засоби та особливості її проведення.

8. Закріплення й розвиток знань і умінь відбувається в міру ускладнення літературних задач та узагальнення набутих розумових дій, яке спостерігається від класу до класу. Рекомендації, які давав учитель основної школи, поступово «згортаються» в свідомості підлітків, які все більше здатні виконувати часткові операції з текстом на реконструктивному рівні. Досягнувши належного рівня сформованості умінь, учні старшої школи можуть долати поле репродуктивної діяльності, оволодіваючи загальними основами літературного аналізу. Найвищим показником їхніх літературних знань і умінь вважаємо здатність до адекватної інтерпретації художнього твору з урахуванням його родової й жанрової специфіки. Формуючи в себе частковопредметні, літературні вміння, учні разом з тим розвивають і загальнонавчальні, виробляючи основні форми мислительної діяльності. Навчання стає вільним, бо учні перестають фіксувати увагу на способах його виконання.

9. Успішна реалізація технологізованого навчання залежить від уточнення категорій методичної науки і педагогічної технології, зокрема – навчальної. Методика дає загальні рекомендації до здійснення навчально-виховного процесу з конкретної дисципліни, охоплюючи зміст, методи і форми літературної освіти в школі, характеризуючи засоби й визначаючи умови оптимального навчання і виховання у світлі суспільних

запитів та особистих потреб. Педагогічна технологія – це організаційно-процесуальна частина педагогічної науки, яка означає оптимальну взаємодію вчителя, учнів, навчального матеріалу й методів, форм і засобів навчання, під час якого гарантовано реалізується дидактична мета. У межах конкретного навчального предмета реалізуються технології навчання, які здійснюються за заздалегідь розробленим проектом засвоєння певної теми.

10. Об'єктивність результатів дослідження стверджена показниками первинного рівня в учнів основної й старшої школи умінь аналізувати художні твори й даними формуального експерименту, процесом і наслідками практичного впровадження ідей модельованого навчання на уроках української літератури. Слушність ідей і положень запропонованої системи навчання школярів аналізу твору не заперечує доцільності застосування у навчально-виховному процесі з літератури іншої педагогічної парадигми та методичної концепції. Практичне здійснення запропонованої ідеї не вичерпує всіх проблем вивчення літератури в школі й відкриває значний простір для подальшого розвитку предметної методики, зокрема в галузі формування в учнів читацьких умінь і навичок, підготовки вчителів-технологів, укладання підручників та посібників нового покоління й оновлення їх методичного апарату тощо.

Кандидати педагогічних наук

365. **Бабенко, К. П.** Формування у старшокласників здатності до естетичного сприймання літературного твору засобами художньої ілюстрації (на матеріалі епічних творів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (російська література)» ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Науковий світ, 2001. – 16 с. – Бібліогр.: с. 13–14 (17 назв).

Об'єкт дослідження – навчальний процес на уроках літератури в старших класах загальноосвітньої школи.

Предмет – зміст, методи і прийоми формування естетичної здатності старшокласників засобами художніх ілюстрацій у процесі вивчення літературного твору.

Мета – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методичну систему формування у старшокласників здатності до естетичного сприймання літератури засобами художньої ілюстрації.

Наукова новизна: а) розроблено методичну систему формування здатності до естетичного сприймання літературного твору засобами художньої ілюстрації; б) вперше відповідно до психолого-педагогічних і методичних особливостей викладання літератури простежено динаміку

розвитку здатності до естетичного сприймання літератури в учнів старших класів; в) на основі існуючих класифікацій засобів наочності та художніх ілюстрацій розроблено власну класифікацію ілюстрацій у зв'язку з вивченням епічних творів.

Практичне значення полягає в експериментальній перевірці системного використання художніх ілюстрацій, спрямованого на ефективний комплексний розвиток індивідуальних властивостей старшокласників.

Основні результати наукового пошуку

За результатами констатуючого зрізу було виділено три етапи формування здатності до естетичного сприймання літературного твору. На першому етапі засобами ілюстрацій активізуються базові якості учнів, на другому – трансформаційність (вона має три градації: відтворення, перенос, інтерпретацію), на третьому – адекватність та самостійність суджень.

У третьому розділі – «Методична система формування у старшокласників здатності до естетичного сприймання літературного твору засобами художніх ілюстрацій» – розкриваються особливості запропонованої методики. Вона має комплексно-послідовний характер і базується на дидактичних принципах концептуальності, наочності, зв'язку з життям, науковості, доступності, урахування індивідуально-вікових особливостей школярів, діяльнісно-особистісного підходу, послідовності, системності, свідомості, творчої активності, міцності знань, вибору оптимальних методів і прийомів, формалізації, стандартизації. В ході формуючого експерименту приймаються до уваги й спеціальні принципи: ієрархії, спільності, урахування специфіки кожного виду мистецтва та особливостей його дії, взаємозв'язку емоціонального і раціонального, актуалізації, конкретизації

Основними методичними умовами використання художніх ілюстрацій в процесі вивчення літературного твору є: емоційна готовність старшокласників до сприймання ілюстрації; наявність конкретного завдання відповідно до особливостей зорового сприймання старшокласників; опора на естетичний досвід учнів, на рівні сформованості їх здатності до естетичного сприймання; всебічний розгляд проблем літературного твору в зіставленні з відображенням цих проблем у графічному образі, з урахуванням особистісного сприймання учнів; різноманітність самостійної діяльності старшокласників під час вивчення літературного твору залежно від жанру епосу й виду художньої ілюстрації; урахування дидактичних функцій ілюстрацій та критеріїв їх добору.

До складу дидактичних функцій художніх ілюстрацій входять: полегшення й поглиблення сприйняття, розуміння літературного твору і творчості письменника; конкретизація літературного образу та уявлень старшокласників; активізація асоціативних зв'язків; систематизація спеціальних знань реципієнтів; формування навичок самостійної роботи з твора-

ми мистецтва; розвиток літературно-творчих здібностей учнів. Головними критеріями добору графічних малюнків вважасмо: чіткість та лаконічність зображення, тісний зв'язок ілюстрації з літературним текстом, оригінальність графічної інтерпретації, висока якість копій, максимальне збереження кольорової гами малюнка-копії.

Ефективність розвитку психологічних властивостей старшокласників здійснюється завдяки систематичному використанню методичних прийомів: «додаткової інформації», емоційного нагнітання, «діалогу з мистецтвом», «пошуку змісту», «обличчя Майстра», «обличчя героя», рольової гри, виразного читання, «естетичної експертизи», корпоративності, альтернативи, «ланцюгової реакції». Вказані прийоми застосовуються по-різному в залежності від етапу вивчення епічного твору, його жанру, типу художньої ілюстрації. Необхідність звертання до тих самих засобів на всіх ступенях формуючого експерименту сприяє комплексному розвитку виділених нами якостей. Послідовність виявляється у виділенні домінуючих прийомів відповідно до критеріїв, які формуються. Розвиток базових якостей – уважності, спостережливості та емоційної чуйності – активізується здебільшого за допомогою «діалогу з мистецтвом» та емоційного нагнітання. У процесі формування трансформаційності ми застосовуємо різні види компаративності. «Естетична експертиза» та «пошук змісту» сприяють ефективному розвитку адекватності та самостійності суджень.

У процесі формуючого експерименту простежується динаміка розвитку здатності старшокласників до естетичного сприймання літературного твору. Використання різних видів художньої ілюстрації, урізноманітнення діяльності учнів значно підвищує рівні усіх показників досліджуваної здатності. Результати формуючого експерименту подаємо в таблиці, у зіставленні з контрольними групами:

Таблиця 2.

Співвідношення рівнів сформованості індивідуально-психологічних властивостей учнів. Результати формуючого експерименту

Сформовані властивості	Експериментальні \ контрольні класи		
	рівні, %		
	високий	середній	низький
Уважність	53\38	23\27	24\35
Спостережлив.	59\21	29\65	12\14
Емоц. чуйн.	55\ 17	30\38	15\45
Трансформац.	28 \ 9	38\36	34\55
Адекватність	53\24	35\41	12\35
Самост. судж.	41 \29	47\47	12\24

Оскільки запропонована система сприяє на наступних етапах подальшому розвитку вже сформованих критеріїв, в II класі школярі експериментальних груп демонструють більш глибоке й цілісне сприймання літературного твору, на відміну від учнів контрольних груп.

Методична система формування здатності до естетичного сприймання літературного твору може використовуватись під час вивчення епічних творів у школах різних типів.

Проведене дослідження не висчерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Подальшого вивчення потребують: особливості застосування художніх ілюстрацій в процесі, вивчення ліричних, ліро-епічних та драматичних творів; проблема порівняння творів графічного мистецтва із лірикою – найемоційнішим родом літератури; ознайомлення старшокласників зі стилем ілюстратора шляхом порівняння малюнків до різних за ролами літературних творів, здійснених одним художником; виховання емоційної культури учнів у процесі сприймання ілюстрацій.

366. **Бабійчук, Т. В.** Методика створення і використання відеофрагментів художніх творів у процесі вивчення української літератури в педагогічному коледжі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Бабійчук Тамара Василівна ; [наук. керівник Волошина Ніла Йосипівна] ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Вид-во Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка, 2007. – 20 с. – Бібліогр.: с. 18–19 (18 назв).

Об'єктом дослідження є навчально-виховний процес на заняттях з української літератури у педагогічному коледжі.

Предмет дослідження – методика створення і використання відеофрагментів художніх творів у процесі вивчення української літератури в педагогічному коледжі.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні, розробці і апробації системи створення і використання відеофрагментів для підвищення якості навчання, розвитку і виховання на заняттях з української літератури.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що: а) уперше визначено зміст відеофрагмента як завершеного в композиційному плані міні-фільму, створеного з навчальною метою на матеріалі художніх творів; б) науково розроблено теоретико-методичні засади створення відеофрагментів та використання їх під час вивчення української літератури в педагогічному коледжі; в) удосконалено процес викладання української літератури за допомогою відеофрагментів.

Практичне значення дослідження полягає у розробленні та впровадженні у практику роботи викладача-словесника науково обґрунтованої й експериментально перевіреної системи використання відеофрагментів

художніх творів; у розробці низки тематичних занять. Підготовлено відсофрагменти до всіх творів, передбачених програмою ВНЗ I–II рівня акредитації; створено відеопосібник; запропоновано методичні рекомендації до використання відсофрагментів на заняттях літератури. Матеріали дослідження можуть бути використані у навчально-виховному процесі всіх ВНЗ, а також ураховані під час укладання програм з методики української літератури для філологічних факультетів, курсів підвищення кваліфікації обласних ІПО. Методику впроваджено у практику кількох педагогічних коледжів.

Основні результати наукового пошуку

1. У цілому дослідження підтвердило наукову гіпотезу. Так, на заняттях в ЕГ систематично використовували відсофрагменти, що дало можливість сформувати стійкий інтерес як до заняття української літератури, так і до читання української книжки; підняти рівень літературного аналізу прозових і драматичних творів, а також навчило розуміти мову театру і кіно; вплинуло на розвиток мислення, мовлення, уяви, пам'яті, власної творчості, активності; сприяло підвищенню культури і освіченості студентів.

2. Узагальнено теоретичні питання використання аудіовізуальних засобів навчання. У дисертації систематизовано такі питання, як педагогічні можливості кіно, його вплив на якість літературної освіти; місце у навчальному процесі; дидактичні, розвивальні і виховні функції кіно; керівництво викладача пізнавальною діяльністю студентів на заняттях з кіно; ефективні форми і методи використання кіно.

3. З'ясовано особливості сприймання відеоінформації студентами раннього юнацького віку. У дослідженні акцентується увага на таких чотирьох особливостях сприймання екранно-звукової інформації, які пов'язані з ефектами рамки телескрана (монітора), колективного сприймання, присутності і динамічності. Все це допомагає вирішенню тих навчальних завдань, що їх ставить сучасне заняття літератури.

4. Доведено значущість використання відсофрагментів на заняттях із української літератури. Констатуємо, що нині зrealізовані такі можливості науки і техніки, зокрема відео і комп'ютера, які роблять художню літературу неконкурентоспроможною в аспекті насамперед інформаційному. Крім того, майже вся екранно-звукова продукція, що її наполегливо і успішно пропагують нашій молоді, по-перше, сумнівної якості, оскільки розбещує і калічить неповнолітніх, по-друге, російськомовна. Юнаки і дівчата не бачать добротного вітчизняного україномовного фільму, в якому б ставилися питання моралі, людських взаємин, громадянської позиції тощо. Відсофрагменти, ставши ефективним і ефективним сучасним засобом навчання на заняттях із української літератури, переконують,

що, по-перше, високопрофесійне цікаве українське кіно – це реальність, по-друге, у порівняно великій частині студентів та їхніх батьків є потреба переглянути такі міні-фільми у позааудиторний час, по-третє, таке кіно можна створити самому з невеликим колективом однодумців-ровесників, зреалізувавши власні здібності. Відеофрагменти роблять заняття української літератури інтелектуальними, привабливими, емоційними, неповторними.

5. Розроблено методику створення і використання відеофрагментів; укладено комплекс організаційно-методичного забезпечення занять із відеофрагментами, методичні рекомендації для викладачів ВНЗ I–II рівня акредитації. Оскільки викладачі української літератури не мають відеофрагментів, створених на професійних кіно – чи телестудіях, то постала потреба створити цей засіб навчання силами студентів – акторів аматорської студії. У дисертації зазначено принципи і алгоритм створення відеофрагментів, а також алгоритм складання сценарію відеофрагмента. Пропонована методика використання відеофрагментів на заняттях української літератури містить мету, принципи, місце, алгоритм використання і вимоги до використання відеофрагментів. У комплексі організаційно-методичного забезпечення занять ввійшли відеокасети (диски) із відеофрагментами програмових творів, творів для самостійної роботи, тексти відеофрагментів, таблиці використання відеофрагментів, розробки-зразки занять.

6. Подальшого розвитку набуло питання впровадження кіно у навчальний процес. Так, зокрема у дисертації запропоновано нові форми, методи і прийоми роботи за відеофрагментами як до, так і після демонстрації, які допомагають становленню читача, дослідника, творця вітчизняної літератури і враховують особистісні потреби і можливості студента – активного учасника заняття з рідної словесності.

7. Матеріали дослідження можуть бути науково-методичною основою для подальшого вдосконалення процесу вивчення української літератури в педагогічних коледжах, під час розробки нових підручників, внесення уточнень і доповнень до програм з літератури для ВНЗ I–II рівня акредитації. Запропонована методика може бути творчо використана, окрім викладачів української літератури ВНЗ I–II рівня акредитації, вчителями базової школи, насамперед тими, хто працює у філологічних класах, учителями ліцеїв, викладачами української літератури і методики української літератури ВНЗ III–IV рівня акредитації, керівниками шкільних і позашкільних театральних студій і кіностудій, учителями інших дисциплін як базової школи, так і ВНЗ I–II рівня акредитації.

367. **Бійчук, Г. Л.** Формування українського національного характеру старшокласників у процесі вивчення літератури : авторсф. дис. на

здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Бійчук Галина Леонідівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Науковий світ, 2003. – 20 с. – Бібліогр.: с. 17 (9 назв).

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес на уроках української літератури в 9–11 класах загальноосвітньої школи.

Предмет – методика формування українського національного характеру старшокласників у процесі вивчення української літератури.

Мета дослідження полягає в теоретичній розробці й експериментальній перевірці системи роботи учителя-словесника, спрямованої на формування позитивних рис українського національного характеру засобами літератури.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що виявлено найважливіші умови активізації формування українського національного характеру старшокласників засобами художньої літератури; розроблено критерії визначення рівня сформованості українського національного характеру старшокласників; обґрунтовано важливість і доцільність використання поняття «архетип» у процесі аналізу художнього твору; розроблено й експериментально перевірено науково обґрунтовану методичну систему формування українського національного характеру старшокласників засобами літератури.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання теоретичних висновків для удосконалення навчально-виховного процесу, розробки методики вивчення предметів шкільного курсу, укладання програм української та зарубіжної літератур; у практичному впровадженні науково обґрунтованої системи роботи вчителя-словесника, яка сприяє формуванню ціннісних орієнтацій, українського національного характеру старшокласників, активізації архетипів колективного несвідомого; у застосуванні основних положень дисертації для дослідження проблем формування українського національного характеру старшокласників засобами літератури в школах етнічних меншин.

Основні результати наукового пошуку

1. Формування українського національного характеру – це процес якісних змін усіх його складових, відображених у ціннісній орієнтації особистості, актуалізації архетипів національного підсвідомого українського стносу: землі, матері, батька, родини, воїна-хлібороба, дому, Бога; усвідомлення особистістю виховного ідеалу й ідентифікації себе з ним; формування вольових якостей (волі) в структурі національного характеру: внутрішньої організованості, дисциплінованості, цілеспрямованості, активності, рішучості, сміливості, наполегливості, працелюбності, впевненості в собі. Ці зміни відбуваються в результаті ідентифікації осо-

бистості з узагальненим образом представника своєї національної спільноти та національним ідеалом.

2. Експериментальна методика формування українського національного характеру особистості під час вивчення української літератури дозволяє стверджувати, що активізація цього процесу можлива, якщо художній твір у школі аналізується в єдності змісту і форми; процес формування українського національного характеру старшокласників засобами художньої літератури розглядається як цілісність; аналіз художнього твору, образу-персонажа базується на використанні сучасних літературознавчих досліджень, врахуванні поглядів філософії, психології, педагогіки, стнопсихології, методики на проблеми формування українського національного характеру старшокласників у процесі вивчення літератури.

3. Обґрунтовано доцільність введення до шкільної програми з української літератури поняття «архетип» для ефективної реалізації методичної системи формування національного характеру в старшокласників засобами художнього слова.

368. Білоус, Н. В. Методика вивчення української літератури в 10–11 класах на тлі подій і явищ відповідної історичної епохи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Білоус Наталія Валентинівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : ФОД Данилюк В. Г., 2009. – 20 с. – Бібліогр.: с. 16–17 (9 назв).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику вивчення творів української літератури в 10–11 класах на тлі подій і явищ відповідної історичної епохи.

Об’єкт дослідження – навчальний процес на уроках української літератури в 10–11 класах загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження – методика вивчення української літератури на тлі подій та явищ відповідної історичної епохи в старших класах загальноосвітньої школи.

Наукова новизна здобутих результатів полягає у тому, що: а) уперше розроблено й експериментально перевірено методику вивчення творів української літератури в 10–11 класах загальноосвітньої школи на тлі подій та явищ відповідної історичної епохи; б) визначено та обґрунтовано теоретико-методичні засади реалізації міжпредметних зв’язків літератури й історії; в) відібрано оптимальні методи, прийоми, види і форми навчальної діяльності у процесі вивчення творів української літератури на тлі подій і явищ відповідної історичної епохи та визначено критерії ефективності їх використання в навчальному процесі; г) подальшого розвитку набула проблема формування вмінь аналізувати ху-

дожні твори на тлі подій і явищ відповідної історичної епохи; д) удосконалено методику роботи над розумінням ідейного змісту художнього твору, проблематики, взаємодії художньої та історичної правди.

Практичне значення дослідження визначається його спрямованістю на посилення ефективності навчального процесу і вдосконалення літературної освіти старшокласників, забезпечення активної навчальної діяльності учнів на основі формування в них умінь і навичок аналізу художніх творів на тлі історичних подій, самостійної роботи з критичними матеріалами, історичними документами, наукового аналітичного мислення; у впровадженні в роботу вчителя-словесника науково обгрунтованої й експериментально перевіреної методики вивчення творів української літератури на тлі подій і явищ відповідної історичної епохи. Запропонована методика, яка сприяє свідомому засвоєнню учнями творів української літератури у взаємозв'язках з історією, може бути впроваджена в навчально-виховний процес, використана для вдосконалення програм і підручників.

Основні результати наукового пошуку

Дослідження проблеми вивчення творів української літератури на тлі подій та явищ відповідної історичної епохи ґрунтується на положеннях психолого-педагогічної науки про роль міжпредметних зв'язків у навчально-виховному процесі, методичних працях про основні аспекти, принципи, методи і прийоми взаємозв'язаного вивчення літератури й історії.

Ефективність методики вивчення творів української літератури на тлі подій і явищ відповідної історичної епохи забезпечується дотриманням таких психолого-педагогічних умов:

- урахування особливостей психічного розвитку старшокласників;
- забезпечення формування узагальнених знань і вмінь (аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати, робити власні висновки), самостійної пошукової діяльності школярів, доступність змісту навчального матеріалу для активізації мислення учнів.

Результати дослідно-експериментального навчання дають підстави стверджувати, що розроблена методика вивчення творів української літератури у взаємозв'язках з історією сприяє значному підвищенню рівня сформованості умінь і навичок учнів 10–11 класів аналізувати художні твори на тлі подій та явищ відповідної історичної епохи, що досягається використанням різних методів і прийомів навчання (наприклад, методи розповіді, лекції вчителя-експериментатора, бесіди репродуктивного і евристичного характеру, пошукової і самостійної роботи).

Установлено, що здобуття необхідних знань, формування вмінь аналізувати художні твори на тлі відповідної історичної епохи досягаються цілеспрямованою і систематичною роботою на уроках різних типів: урок-бесіда, урок-лекція, бінарний урок, урок-дослідження.

Під час взаємозв'язаного вивчення літератури й історії старшокласники оволодівають уміннями, серед яких основними є:

- зіставляти літературний твір із відповідною історичною епохою;
- аналізувати історичні образи та порівнювати історичні дані про них з інтерпретацією образів-персонажів у художній літературі;
- розрізняти правду історичну і правду художню.

Розроблені критерії оцінки рівня сформованості вмій аналізувати твори української літератури на тлі подій та явищ відповідної історичної епохи дали змогу підтвердити ефективність запропонованої експериментально-дослідної методики. Про це свідчать результати письмових робіт, проведених у контрольних та експериментальних класах.

369. Білоус, Н. М. Підготовка студентів вузу до викладання літератури як мистецтва слова : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія та методика навчання української літератури» / Білоус Ніна Миколаївна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Центр операт. поліграфії обл. газ. «Житомир», 1998. – 16 с. – Бібліогр.: с. 14–15 (9 назв).

Об'єкт дослідження – процес підготовки вчителя літератури у вузі.

Предмет дослідження – методика формування естетичного ставлення до літератури та викладання її у школі як мистецтва слова.

Мета дослідження – на основі науково-теоретичних узагальнень, систематичних спостережень у галузі методики викладання літератури, психолого-педагогічного експерименту виробити систему підготовки студентської молоді, яка б сприяла закріпленню у неї теоретичних знань і практичних навичок викладати літературу в школі як мистецтво слова.

Наукова новизна дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці методів та прийомів підготовки студентів вузу до викладання у школі літератури як мистецтва слова; створенні системи підготовки вчителя літератури, основою якої є глибоке осмислення художньої природи та психологічних особливостей сприймання словесного мистецтва.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що запропонована методика підготовки студента-філолога до викладання літератури в школі може бути використана для уточнення і коригування вузівських та шкільних програм з української літератури, для створення науково обґрунтованої системи навчання вчителя-словесника у ВНЗ.

Основні результати наукового пошуку

1. Фахова підготовка студентів до викладання літератури у школі має спиратися на ґрунтовну теоретичну базу в осмисленні естетичної природи словесного мистецтва. Проведений аналіз теоретичних засад літературознавства (в діахронному аспекті) дає підставу говорити, що

нині в науці превалює погляд на літературу як мистецьке явище. Це сто-сується і його джерел (відчуття), і природи його художності (образо-творчість), і його широких функціональних можливостей.

2. Однією з найважливіших проблем у методиці викладання літератури є художнє сприймання літературних творів. Це – психологічно складний процес, обумовлений як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Він залежить від природи естетичних потреб, загального рівня культури, внутрішньої й опосередкованої мотивації, навичок спілкування мовою художніх явищ, особливостей емоційної сфери реципієнта, що має бути врахованим у виборі методів, форм, прийомів викладання літератури у школі.

3. Суттєвим науково-методичним складником підготовки студентів вузу до викладання літератури як мистецтва слова може бути систематизація естетичних знань, які повинні засвоїти майбутні вчителі-словесники. Спираючись на досягнення естетики, філософії, психології, логіки, мовознавства, теорії ораторського мистецтва, фахівець з літератури має можливість сформувати цілісну систему уявлень про естетичну природу літератури, психологічні особливості її сприймання і функції в суспільному житті.

4. Проведена в окремо взятій (контрольній) академгрупі експериментальна робота довела ефективність обраного напрямку у викладанні циклу навчальних дисциплін. Педагогічні спостереження і перевірка знань та вмій студентів засвідчили:

- здатність вільно оперувати на уроках літератури набутими знаннями з історії і теорії письменства, а також із споріднених з ними навчальних дисциплін;
- уміння розглядати літературний текст як явище словесного мистецтва;
- володіння методами і прийомами літературознавчого аналізу, що спирається на розуміння естетичної природи мистецтва слова;
- практичні навички виразного читання художніх текстів;
- здатність обирати оптимальні форми роботи на уроці з літературним матеріалом – залежно від його жанрової та родової належності;
- уміння пробуджувати в учнях на уроках літератури інтерес до співтворчості, самостійно інтерпретувати літературний твір.

370. **Бондаренко, Л. Г.** Вивчення ліричних творів на уроках української літератури у взаємозв'язку із зарубіжною (9–11 класи): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Бондаренко Лідія Григорівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Олді-плюс, 2001. – 19 с. – Бібліогр.: с. 16 (7 назв).

Об'єкт дослідження – навчальний процес на уроках літератури в старших класах загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи і прийоми вивчення вітчизняної ліричної поезії у її зв'язках із зарубіжною літературою.

Мета дослідження полягає в розробці науково обґрунтованої та експериментально перевіреної методики вивчення української лірики у взаємозв'язку зі світовою літературою.

Наукову повноту дослідження становлять теоретичне обґрунтування та створення методики вивчення української лірики у взаємозв'язку із зарубіжною літературою, що передбачає широке звернення до міжлітературних зв'язків, сприяє вдосконаленню вмінь учнів аналізувати ліричний твір, забезпечує розуміння школярами вітчизняної лірики зокрема та літератури взагалі – як невід'ємної частини всесвітнього художнього процесу, впливає на усвідомлення загальнолюдських моральних цінностей.

Теоретичне значення дослідження полягає в науковому обґрунтуванні теоретико-методичних основ вивчення української лірики у взаємозв'язку зі світовою літературою.

Практичне значення дисертаційної роботи визначається тим, що розроблено конкретні методичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення процесу вивчення ліричних творів на уроках української літератури. Матеріали дослідження можуть бути використані під час створення навчальних програм і підручників, у роботі зі студентами та в шкільній практиці.

Основні результати наукового пошуку

Опрацювання ліричних творів у взаємозв'язку із зарубіжною літературою ґрунтується на досягненнях літературознавчої, психолого-педагогічної та методичної наук, специфічних для взаємозв'язаного вивчення літератур, а також для розгляду лірики.

Ефективність вивчення ліричної поезії у взаємозв'язку зі світовою літературою забезпечується дотриманням таких психолого-педагогічних умов:

- ураховуються особливості психічного розвитку учнів;

- забезпечується формування узагальнених знань та вмінь (аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати, робити власні висновки), самостійна пошукова діяльність школярів, доступність змісту навчального матеріалу і його складність для активізації мислення учнів.

Успішне використання фактів генетично-контактних зв'язків і типологічних відповідностей між різнонаціональними художніми явищами можливе на різних типах уроків літератури. На вступних заняттях, що забезпечують розуміння учнями особливостей художнього процесу в певний період, залучення широкого літературного контексту дозволяє дати цілісне уявлення про закономірності розвитку ліричної поезії. Використання матеріалу про світові мистецькі орієнтири поета та їх вплив

на його ліричні твори є ефективним засобом зацікавлення учнів особистістю автора, його художнім світом. Порівняння ліричних творів різнонаціональних авторів підвищує інтерес школярів до монографічного вивчення вірша та рівень його ідейно-естетичної оцінки. Використання широкого літературного контексту на уроках, що поєднують оглядове і монографічне вивчення ліричної поезії всередині окремої теми, підвищує їх навчально-виховну результативність. Залучення міжлітературних зв'язків на підсумкових заняттях сприяє формуванню в учнів уміння знаходити найбільш характерні для поета мотиви, образи, з'ясовувати місце його творчого доробку в національній і світовій літературах. Використання широкого художнього контексту в процесі оглядового вивчення ліричної спадщини поета сприяє формуванню у школярів уявлення про своєрідність його мистецького світу, про внесок у літературне життя епохи. Розгляд ліричних віршів у взаємозв'язку зі світовою літературою підвищує навчально-виховну результативність уроків позакласного читання.

Ефективність вивчення ліричних творів на уроках української літератури у взаємозв'язку із зарубіжною досягається використанням усіх методів навчання (методу творчого читання, репродуктивного, дослідницького, свристичного); таких прийомів, як виразне читання, побудова системи запитань, постановка проблемних запитань, порівняння творів, постановка дослідницьких завдань та ін.; з прийомів аналізу художнього твору – повторного пересчитування окремих епізодів, а також прийомів, що ґрунтуються на принципі зіставлення.

Під час вивчення ліричних творів у взаємозв'язку із зарубіжною літературою школярі оволодівають уміннями, серед яких основними є такі:

- пояснити інтерпретацію у ліричному вірші мотивів, образів світової літератури;
- порівняти ліричні поезії різнонаціональних авторів з метою з'ясування особливостей жанру вивчуваного твору;
- порівняти ліричні вірші різнонаціональних авторів з метою з'ясування ідейного звучання вивчуваного твору;
- залучати широкий літературний контекст для визначення головних мотивів, образів лірики митця, своєрідності його художнього світобачення.

Опрацювання ліричних творів у взаємозв'язку із зарубіжною літературою сприяє усвідомленню учнями закономірностей розвитку всесвітнього художнього процесу, вітчизняної лірики зокрема і літератури взагалі – як його органічної частини, єдності гуманістичних цінностей в усіх народів світу.

Розроблені критерії оцінки рівня сформованості вмінь аналізувати ліричну поезію у взаємозв'язку із зарубіжною літературою дали змогу під-

твердити ефективність запропонованої експериментально-дослідної методики. Про це свідчать результати письмових робіт, проведених у контрольних та експериментальних класах.

371. **Воронцов, Г. А.** Виховання читацької культури старшокласників на факультативних заняттях: автореф. дис. на здобуття вченого ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Воронцов Григорій Арсентійович ; НДІ педагогіки АПН України. – К. : [б. в.], 1993. – 17 с. – Бібліогр.: с. 17 (7 назв).

Об'єкт дослідження – процес виховання читацької культури учнів старших класів.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи виховання читацької культури старшокласників на факультативних заняттях.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити зміст і методику виховання читацької культури старшокласників, розвитку їх бібліотечно-бібліографічних умінь на факультативних заняттях.

Наукова новизна і теоретичне значення виконаного дослідження полягає в розробці науково обґрунтованих критеріїв добору змісту бібліотечно-бібліографічних знань старшокласників; визначені провідних тенденцій, наукових передумов вдосконалення процесу формування бібліотечно-бібліографічних умінь старшокласників.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що в ньому науково обґрунтовано зміст і систему роботи з виховання читацької культури старшокласників на факультативних заняттях; розроблено, експериментально перевірено і впроваджено в практику роботи шкіл в Україні і за її межами програми факультативних курсів «Основи бібліотечно-бібліографічних знань і робота з книгою» та «Основи книжної культури», які поряд із загальними завданнями виховання читацької культури школярів включають в себе питання книгознавства (історія, структура і мистецтво книги), бібліотекознавства (типи, види і система бібліотек, організація обслуговування читачів, каталоги і картотеки та ін.), бібліографії і бібліографознавства, а також методики роботи з книгою і культури розумової праці. Вони визначають зміст і організаційну форму занять, дозволяють конкретизувати роботу педагогів з питань виховання читацької культури школярів. Матеріали дисертації можуть бути використані в школах різних типів у роботі над вдосконаленням бібліотечно-бібліографічної підготовки старшокласників.

Основні результати наукового пошуку

Учні, які засвоїли програму факультативного курсу, характеризуються такими якостями: виявляють значно більший інтерес до читання, помітно розширюють читацький діапазон – від книг з мистецтва до су-

спільно-політичної літератури; володіють конкретними бібліотечно-бібліографічними знаннями і способами самостійно вести пошук необхідної інформації; закріплюють і розвивають загальнонавчальні уміння і навички, основи наукової організації навчальної і технології розумової праці; виявляють свідоме ставлення до суспільного обов'язку, правильне розуміння перетворюючих процесів у країні, бажання і волю включитись у ці процеси; формують в собі певні естетичні смаки і культурні потреби, цінують книгу як твір духовної культури.

372. Гоголь, Н. В. Формування у молодших школярів естетичної оцінки художнього твору на уроках читання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Гоголь Наталія Валеріївна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Глухів. держ. пед. ун-т, 2004. – 20 с. – Бібліогр.: с. 17–18 (7 назв).

Об'єкт дослідження – процес оцінної діяльності молодших школярів у курсі початкової літературної освіти.

Предмет дослідження – методика формування в учнів 2–4 класів естетичної оцінки художнього твору на уроках читання.

Мета дослідження полягає у визначенні психолого-педагогічних та методичних передумов формування у молодших школярів естетичних оцінних суджень та в розробці науково-обґрунтованої й експериментально перевіреної методики, спрямованої на розвиток умінь учнів початкових класів естетично оцінювати художні твори та висловлювати послідовні, обґрунтовані, емоційні та образні естетичні оцінні судження.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження: а) обґрунтовано теоретичні основи ознайомлення учнів з окремими літературо-знавчими поняттями, необхідними для оцінювання епічних та ліричних творів, визначено мету їх засвоєння у початковій школі; б) уточнено і конкретизовано зміст оцінних умінь молодших школярів; в) обґрунтовано критерії сформованості в учнів 2–4 класів умінь естетично оцінювати художні твори; г) відібрано оптимальні методи і прийоми роботи з текстами художніх творів з метою формування у молодших школярів умінь естетично їх оцінювати; ґ) на основі чинних підручників з читання розроблено пізнавальні завдання до епічних та ліричних творів природничої тематики, які сприяли формуванню в учнів 2–4 класів естетичної оцінки художнього твору; д) зазначено шляхи збагачення емоційно-оцінного досвіду дітей; е) створено експериментально апробовану методику формування в учнів початкових класів естетичної оцінки художнього твору на уроках читання.

Практичне значення результатів дослідження полягає у впровадженні в навчально-виховний процес методичної системи роботи над текстом художнього твору, яка передбачає: ознайомлення учнів на практич-

ному рівні з окремими літературознавчими поняттями; використання ефективних методів і прийомів роботи з текстом художнього твору, які сприяють покращенню якісних характеристик естетичних оцінних суджень школярів; збагачення емоційно-оцінного досвіду дітей. Результати дослідження можуть бути використані у навчально-виховному процесі, для вдосконалення шкільних програм, підручників.

Основні результати наукового пошуку

1. Процес виникнення ціннісного ставлення і оцінки у дітей молодшого шкільного віку потребує особливого педагогічного керівництва. Завдання полягає у тому, щоб допомогти дитині пережити та усвідомити твір мистецтва у єдності його цінностей, активізувати у свідомості молодшого школяра ціннісні уявлення (логічні та образно-емоційні) і на основі їх співвідношення визначити власне ставлення до сприйнятого та виразити його за допомогою оцінних суджень.

2. Аналіз навчально-методичної літератури, анкетування вчителів, вивчення оцінних умінь учнів засвідчили, що система роботи над текстами на уроках читання вимагає свого подальшого вдосконалення, а саме: розробки методики формування у молодших школярів естетичної оцінки художнього твору, яка сприяла б розвитку умінь естетично оцінювати твори і висловлювати послідовні, обґрунтовані, емоційні та образні судження.

3. Експериментальна методика забезпечує практичне засвоєння учнями окремих літературознавчих понять, використання оптимальних методів і прийомів роботи з текстом художнього твору, сприяє покращенню якості його сприйняття дітьми, усвідомленню структурних компонентів, визначенню ідеї, має фундаментальне значення у процесі його оцінювання.

4. Результатом запропонованої системи роботи з текстом художнього твору є формування у молодших школярів умінь аналізувати твір у єдності змісту та форми: виявляти авторську позицію, усвідомлювати художні засоби її втілення та виражати власне емоційно-оцінне ставлення до сприйнятого.

5. Засвоєння учнями 2-4 класів літературознавчих понять сприяло розширенню уявлень про жанрові особливості творів; формуванню умінь визначати тему та основну думку твору; аналізувати героїв; його портрет, вчинки, мову; виділяти в тексті засоби художньої виразності, пояснювати їх роль тощо.

6. Використання на уроках читання методів і прийомів роботи з текстом художнього твору сприяло формуванню таких умінь: визначати загальний емоційний настрій художнього твору, перейматися почуттями та переживаннями автора, героїв твору, оцінювати вчинки персонажів, використовуючи оцінну лексику, усвідомлювати авторське ставлення до зображених подій, героїв та засоби його вираження тощо.

7. Збагачення досвіду емоційно-оцінної діяльності молодших школярів на уроках читання розвивало в учнів здатність радіти природі, диву-

ватися красі навколишнього світу, передавати свої враження від спілкування з природою в усному та писемному мовленні, проникати в авторське образне бачення світу, формувати власне емоційно-оцінне ставлення до прочитаного та морально-естетичне ставлення до дійсності, збагачувало чуттєвий досвід дітей, їх реальні уявлення про навколишній світ, природу тощо.

8. Результати дослідного навчання показали, що порівняно з контрольними класами, рівень сформованості умінь естетично оцінювати художні твори в учнів 2-х експериментальних класів підвищився на 28%, 3-х – на 30,3%, 4-х – на 37,6%. Експеримент підтвердив, що розроблена методична система роботи над текстом художнього твору сприяла розвитку у молодших школярів естетичних оцінних суджень, покращуючи їх якісні характеристики, а отже, є достатньо результативною й доцільною. Результати підсумкових робіт засвідчили, що мету дослідження досягнуто, висунуту гіпотезу підтверджено.

373. Горда, М. С. Морально-етичне виховання студентів педучилища в процесі вивчення літератури рідного краю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія та методика навчання української літератури» / Горда Марія Степанівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Друк. вид-ва «Рута» Чернів. держ. ун-ту, 1999. – 19 с. – Бібліогр.: с. 16 (9 назв).

Об'єкт дослідження – процес вивчення української літератури у педагогічних училищах.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи і прийоми морально-етичного виховання майбутніх учителів під час вивчення літератури рідного краю.

Мета дослідження полягає в розробці науково обгрунтованої ефективною методики формування морально-етичної вихованості студентів педучилища в процесі вивчення літератури рідного краю.

Наукову новизну дослідження становлять теоретичне обгрунтування та експериментальна реалізація системи роботи з питань морально-етичного виховання майбутніх учителів на уроках літературного краєзнавства Буковини. В основу системи покладено ефективну методику вивчення літератури рідного краю, що сприяє формуванню у майбутніх учителів початкових класів оновленої школи особистісного ставлення до морально-етичної проблематики творів літературного краєзнавства, забезпечує сприймання та осмислення їх на високому інтелектуальному та морально-етичному рівні. Означено критерії морально-етичної вихованості студентів педучилища, удосконалено методику поетапного здійснення морально-етичного виховання майбутніх учителів у процесі вивчення літератури рідного краю.

Практичне значення дослідження – в апробації навчально-виховної системи роботи, спрямованої на ефективне вивчення літератури рідного краю, широкому використанні виховного потенціалу літератури Буковини.

Основні результати наукового пошуку

1. Морально-етичне виховання майбутніх учителів – вирішальний фактор їх професійної підготовки. Першоджерелом морально-етичного виховання студентів педагогічного училища на уроках літературного краєзнавства є художній твір.

2. Ефективність здійснення морально-етичного виховання майбутніх учителів національної школи досягається у процесі дотримання таких педагого-педагогічних умов:

- вивчення творів літературного краєзнавства проходить в умовах високої емоційності;
- навчання розглядається як процес власної діяльності студентів, що ґрунтується на пошуковій, науково-дослідницькій самостійній роботі;
- взаємовідносини викладача і студентів базуються на принципах педагогіки співробітництва, на уроках літературного краєзнавства створено позитивний психологічний мікроклімат;
- враховуються особливості психічного розвитку студентів педагогічного училища, специфіки їх професійної підготовки;
- використовується особистісний фактор у навчально-виховній роботі на уроці;
- забезпечується розвиток студентської творчості з максимальним використанням потенційних можливостей студентів та викладача.

3. Здійснення морально-етичного виховання майбутніх учителів має бути цілеспрямованим і систематичним як на уроках літературного краєзнавства, так і в позакласній виховній та гуртковій роботі, під час проходження педагогічної практики в базових школах.

4. Для успішного здійснення морально-етичного виховання особистості майбутнього вчителя національної школи необхідні такі вміння й навички:

- визначати ідею і проблеми художніх творів літературного краєзнавства, зіставляти конкретно-історичне, морально-етичне і загальнолюдське в творі;
- сприймати морально-етичний та емоційно-естетичний тон художнього твору;
- виявляти морально-етичні позиції та світоглядні особливості письменника, літературного персонажа;
- зіставляти художній твір з життєвою правдою, вичленовувати морально-етичну проблематику, виділяти та характеризувати моральні ідеали;

- здійснювати їх проєкцію на сучасність, зіставляти авторську і власну позиції;
- самостійно аналізувати твір, виділяти основні моральні риси характеру героїв, їхні морально-етичні вчинки та переконання;
- висловлювати власну думку про морально-етичні проблеми твору, вміти її відстояти та аргументувати;
- вести дискусію;
- узагальнювати, робити висновки.

374. **Гордієнко, О. А.** Методика вивчення драматичних творів зарубіжної літератури у взаємозв'язках з українською на уроках у 8–11 класах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (зарубіжна література)» / Гордієнко Олена Анатоліївна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Вид-во Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка, 2006. – 20 с. – Бібліогр.: с. 16–17 (14 назв).

Об'єкт дослідження – процес вивчення зарубіжної літератури на уроках у 8–11 класах загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження – методика вивчення драматичних творів зарубіжної літератури у взаємозв'язках з українською на уроках у 8–11 класах.

Мета дослідження полягає в розробці науково обґрунтованої та експериментально перевіреної методичної системи вивчення драматичних творів зарубіжної літератури у взаємозв'язках з українською у 8–11 класах загальноосвітньої школи.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження: а) науково обґрунтовано теоретико-методичні засади вивчення драматичних творів зарубіжної літератури у взаємозв'язках з українською; б) уперше розроблено й експериментально перевірено методичну систему вивчення драматичних творів зарубіжної літератури у взаємозв'язках з українською та формування в учнів умінь аналізувати ці твори на рівні сюжету, теми, ідеї, образів, художніх особливостей; в) визначено методичні шляхи компаративного аналізу драматичних творів зарубіжної і української літератур; г) подальшого розвитку набула методика порівняльного вивчення творів драматичного та епічного родів літератури на рівні способів сюжетотворення, теми, ідеї, образів.

Практичне значення результатів дослідження полягає у визначенні рівнів сформованості вмінь учнів аналізувати драматичні твори зарубіжної літератури у взаємозв'язку з українською, критеріїв їх оцінки; створенні методичної системи відповідних завдань і видів робіт; в експериментальній перевірці запропонованої методики. Методична система може бути впроваджена у навчально-виховний процес, використана для вдосконалення навчальних програм і підручників.

Основні результати наукового пошуку

1. Дослідження проблеми вивчення драматичних творів зарубіжної літератури у взаємозв'язку з українською підтверджує, що взаємозв'язане опрацювання драматичних творів зарубіжної і української літератур повинно ґрунтуватись на літературознавчих дослідженнях про специфіку драми як роду літератури, діалектичній єдності світового літературного процесу, положеннях психолого-педагогічної науки про роль міжпредметних зв'язків в навчально-виховному процесі, методичних працях про основні аспекти, принципи, методи і прийоми взаємопов'язаного вивчення літератур; урахувувати особливості сприймання художньої літератури учнями 8–11-х класів, зокрема драматургії.

2. Система вивчення творів драматургії зарубіжної літератури у взаємозв'язку з українською ґрунтується на таких загальнодидактичних і методичних принципах: визначення схожості літературних явищ зарубіжної та української драматургії, осмислення їхніх розбіжностей; урахування в процесі навчання цілісного, безпосереднього, емоційного сприймання учнями драматичного тексту; врахування історичного аспекту в процесі компаративного аналізу творів зарубіжної та української драматургії; створення установок на порівняльний аналіз драматичних творів різнонаціональних літератур тощо.

3. Визначено етапи впровадження методичної системи, встановлено, що здобуття необхідних знань, формування в учнів умінь аналізувати драматичні твори зарубіжної літератури у взаємозв'язку з українською досягається цілеспрямованою і систематичною роботою на уроках літератури різних типів (урок-бесіда, урок-лекція з елементами бесіди, урок свристичної бесіди, урок-композиція тощо) з використанням ефективних методів і прийомів навчання.

4. Виявлено, що під час вивчення драматичних творів зарубіжної літератури у взаємозв'язку з українською школярі оволодівають уміннями, серед яких основними є: порівнювати драматичні твори зарубіжної і української літератур з метою з'ясування їх проблематики та ідейного спрямування; розглядати зарубіжну драматургію у зіставленні з українською з метою визначення особливостей сюжетотворення; аналізувати образи-персонажі драматичних творів різнонаціональних літератур для розкриття їх схожості й відмінності; пояснювати новаторські тенденції у творах зарубіжних і українських драматургів, особливості їхньої творчої манери; усвідомлювати зміст літературознавчих понять та оперувати ними.

5. Ієрархічність пропонованої методичної системи забезпечується поступовим поглибленням знань із зарубіжної драматургії, вдосконаленням практичних умінь порівняльного аналізу драматичних творів зарубіжної і української літератур, а також ускладненням видів діяльності

учнів, прийомів аналізу драматичних творів зарубіжної і української літератур у взаємозв'язку.

6. Розроблено планування робочого матеріалу дослідження, обґрунтовано та експериментально підтверджено можливість і доцільність порівняльного вивчення творів драматургії та способу на рівні сюжету, теми, ідеї, образів, взаємопов'язаного опрацювання декількох творів зарубіжної і української літератур.

7. Доведено, що аналіз драматичного твору зарубіжної літератури у зіставленні з українським посилює увагу школярів до драматичного тексту, сприяє розвиткові вмінь і навичок виразного читання, залучення школярів до дослідної роботи з текстами, підвищує емоційний і виховний вплив драматичного твору на учнів, розвиває аналітичні здібності школярів, їхні вміння узагальнювати, робити висновки.

8. Результативність дослідно-експериментального навчання підтверджує аналіз письмових робіт, проведених у контрольних та експериментальних класах.

Узагальнення викладеного дає підстави стверджувати, що поставлені в дисертаційній роботі завдання розв'язано, мету дослідження досягнуто.

Запропонована в дисертації методична система вивчення драматичних творів зарубіжної літератури у взаємозв'язках з українською може бути успішно реалізованою в навчально-виховному процесі загально-освітньої школи.

Проведене дослідження не висчерпує всіх аспектів проблеми вивчення драматичних творів зарубіжної літератури у взаємозв'язку з українською. Потребують окремого з'ясування розгляд проблеми вивчення творчих контактів зарубіжних і українських драматургів, система роботи над оригіналом і перекладом творів зарубіжних драматургів, взаємопов'язаного вивчення зарубіжної та української драматургії на факультативних заняттях тощо.

375. **Градовський, А. В.** Вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Методика викладання (української літератури)» / Градовський Анатолій Володимирович ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : [б. в.], 1994. – 24 с. – Бібліогр.: с. 22 (6 назв).

Об'єкт дослідження – процес вивчення української літератури в 9–10 класах середньої школи у взаємозв'язку із зарубіжною.

Предмет дослідження складають теоретичні основи і методичні принципи взаємозв'язку української і зарубіжної класики в навчально-виховному процесі.

Мета дослідження полягає у визначенні, теоретичному обґрунтуванні, експериментальній апробації методичних принципів вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною.

Наукова новизна й теоретичне значення дослідження. У дисертації вперше з погляду методики української літератури робиться спроба вивчення вітчизняної літератури у взаємозв'язках із зарубіжною на основі всебічного історико-літературного аналізу шляхів становлення і розвитку їх взаємовідносин; обґрунтовується необхідність і можливість взаємозв'язаного вивчення вітчизняної і зарубіжної класики, подаються теоретичні основи для вивчення української літератури в 9–10 класах у взаємозв'язках зі світовою словесністю; визначається система методичних принципів порівняльного аналізу їх зразків.

Практичне значення роботи полягає в розробці методичної системи, яка дозволяє суттєво підвищити освітню ефективність шкільного курсу літератури завдяки введенню в процес викладання одного із провідних його напрямків – вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною.

Дослідження відкриває принципово нові можливості ведення занять на уроці, поза класом, під час факультативного вивчення літератури, сприяє збагаченню змісту і удосконаленню методики роботи учителя-словесника. Науково обґрунтована система, реальність і ефективність якої підтверджується дослідно-експериментальною роботою, розширює сферу діяльності учнів на уроках літератури, збагачує їх знання і вміння, сприяє літературному і загальному розвитку школярів. Результати роботи допомагають науково розробляти проблему зв'язків і взаємодій, які мають важливе значення як у методиці літератури, так і в інших методиках вивчення шкільних предметів.

Основні результати наукового пошуку

Здійснене дослідження дозволило сформулювати такі теоретичні і практичні висновки й рекомендації. Весь хід дисертаційного дослідження свідчить про актуальність обраної проблеми, про правомірність визначеної гіпотези і передбачених нею завдань.

Підтвердилась очевидна необхідність упровадження нового напрямку в методиці викладання літератури, оскільки це істотно розширює коло знань і вмінь учнів, дає можливості розгляду теорії і практики шкільного вивчення літератури з погляду діалектичної єдності світового літературного процесу. При цьому робота не виходить за межі опрацювання окремих творів із застосуванням відомостей з історії і теорії літератури.

У процесі дослідження чітко виявилися фактори, які сьогодні загострюють увагу вчителя на проблеми вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною. Вони стосуються великого кола педагогічних впливів, пов'язаних з формуванням світоглядного і морального обличчя сучасного школяра і характеризуються насамперед тим, що за умов незалежності України, якісно нового рівня розвитку міжнародних економічних, політичних і культурних контактів вивчення української

літератури у взаємозв'язках із зарубіжною позитивно впливає на духовне оновлення підростаючого покоління.

Під час апробації з'ясовано, що художня література в школі стає впливовим засобом, коли вивчається цілісно, системно, у взаємозв'язках вітчизняної і зарубіжної класики. Використання у навчально-виховному процесі реально існуючих міжлітературних зв'язків і відповідностей значно підвищує виховний вплив літератури.

Школярі, які систематично вивчають українську літературу в контексті світової, легше і повніше встановлюють зв'язки між явищами літератури, виявляють вини якість знань під час засвоєння основних елементів процесу взаємозв'язку літератури на теоретичному рівні навчального матеріалу. Пропонована методика сприяє формуванню в учнів 9–10 класів повних знань, умінь, відповідно до цього етапу літературної освіти.

Визначений обсяг знань і застосована система роботи позитивно вплинули на усвідомлення теоретичних засад вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною, здійснення найважливіших принципів, зокрема: осмислення національної самобутності літературного явища; визначення типологічних сходжень в українській і зарубіжній літературах; виявлення контактних зв'язків між представниками вітчизняної і зарубіжної класики; орієнтація на специфіку особливостей сприймання учнями творів вітчизняної і зарубіжної літератур.

Результати педагогічного експерименту стверджують думку про те, що розв'язання проблеми взаємозв'язків літератур означає створення проблемної ситуації, виникнення проблемних пізнавальних завдань, пов'язаних з виробленням в учнів умінь орієнтуватися в різних художніх системах, зіставляти художні образи, одночасно схожі і взаємовідмінні. Самостійне, без попередньої підготовки і вказівок вчителя порівняння учнями відомих їм явищ різних літератур вказує на велику перспективу методу і необхідність широкого використання його в процесі вивчення предмета.

У ході дослідно-експериментальної роботи спостерігалося не лише розширення літературних знань і вмінь школярів, але й зацікавленість їх у духовному спілкуванні з культурою інших народів.

Матеріали дослідження дають теоретико-методичні підстави для удосконалення процесу вивчення літератури в загальноосвітній школі. Відповідні зміни необхідно внести у шкільні підручники, хрестоматії, методичні посібники для вчителів, навчальні плани для підготовки педагогічних кадрів у вузах.

Проблема вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною не вичерпується результатами виконаного дослідження. На часі розробка нових аспектів міжпредметних зв'язків, формування навчальних умінь учнів на різних етапах літературної освіти.

376. **Гриневич, В. Й.** Формування в майбутніх учителів-словесників умінь аналізувати образи-персонажі літературних творів історичної тематики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Гриневич Володимир Йосипович ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Глухів. держ. пед. ін-т ім. С. М. Сергєєва-Ценського, 2001. – 19 с. – Бібліогр.: с. 16–17 (7 назв).

Об'єкт дослідження: навчальний процес з української літератури у вищому педагогічному закладі та формування професійних умінь майбутнього філолога.

Предмет дослідження: методика формування в майбутніх учителів умінь аналізувати художні образи-персонажі літературних творів на історичну тему.

Мета дослідження: розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методичну систему, спрямовану на формування в майбутніх словесників умінь аналізувати образи-персонажі літературних творів історичної тематики у вищому педагогічному закладі.

Наукова новизна дослідження полягає у створенні науково обґрунтованої системи формування у студентів вищих педагогічних закладів умінь аналізувати художні образи-персонажі літературних творів історичної тематики, розкритті умов її реалізації.

Практичне значення дослідження: здобуті результати використовуватимуться у практиці викладання курсів української літератури та її методики у ВНЗ та школі, у створенні методичних рекомендацій для вчителів з теми дослідження, які сприятимуть підвищенню рівня науково-теоретичних та методичних знань студентів, формуванню в майбутніх учителів професійно значущих умінь аналізувати художні образи-персонажі літературних творів історичної тематики.

Основні результати наукового пошуку

Формуванню в майбутніх словесників умінь аналізу образів-персонажів художніх історичної тематики сприяють знання про художню творчість письменника та її специфіку, розуміння його творчої лабораторії та змісту літературознавчих понять, уміння включати в художнє полотно змієнника науково-історичну інформацію, яка стосується образу-персонажа, реалізовувати міжпредметні зв'язки.

Ефективне формування вмінь аналізувати історичні художні образи-персонажі залежить від розуміння майбутніми словесниками художньої інтерпретації образу-персонажа в творах різних письменників, його оцінки, поданої в науково-історичних дослідженнях.

Аналіз історичних образів-персонажів необхідно будувати відповідно до логіки вивчення, визначеної навчальною програмою з курсу україн-

ської літератури у ВНЗ, з орієнтацію на шкільну програму та структуру аналізу образу-персонажа.

Визначальними під час аналізу образів-персонажів літературних творів історичної тематики є вміння реалізовувати такі аспекти аналізу: історичний (пов'язаний з принципом історизму), загальнолюдський та національний (пов'язаний з визначенням ментальної основи образу-персонажа), історико-функціональний (пов'язаний з оцінкою образу, розкриттям його педагогіки, визначенням ролі у суспільному розвитку, позицією особистості майбутнього філолога).

Результати формування вмінь аналізу історичного образу-персонажа значною мірою залежать від запропонованого в нашому дослідженні комплексу творчих завдань, які виконують майбутні словесники під час роботи над образом. Ці завдання пов'язані з реалізацією принципу історизму, напрямками та аспектами аналізу образу-персонажа літературного твору історичної тематики;

Розроблені критерії оцінки рівня сформованості вмінь аналізувати образи-персонажі в майбутніх філологів дали змогу підтвердити ефективність нашої експериментально-дослідної методики, про що свідчать результати письмових творчих робіт, проведених у контрольній та експериментальній групах.

В аспекті порушеної проблеми повинна удосконалюватись методика викладання української літератури, зокрема методика формування вмінь аналізувати історичні образи-персонажі. Апробація підтвердила необхідність упровадження запропонованої методичної системи формування вмінь аналізувати образи-персонажі літературних творів історичної тематики.

377. Дига, Н. В. Розвиток пізнавальної активності учнів 5–8 класів на уроках української літератури в процесі вивчення художніх творів історичної тематики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Дига Надія Василівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Вид-во СПД Карпчук С. В., 2006. – 19 с. – Бібліогр.: с. 15–16 (11 назв).

Об'єкт дослідження – навчальний процес на уроках української літератури в 5–8 класах загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи і прийоми розвитку пізнавальної активності учнів у процесі вивчення художніх творів історичної тематики на уроках української літератури в 5–8 класах загальноосвітньої школи.

Мета дослідження – створення науково обґрунтованої та експериментально перевіреної методологічної системи розвитку пізнавальної активності учнів 5–8 класів загальноосвітньої школи у процесі вивчення художніх творів історичної тематики.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що: а) вперше концептуально визначено методику вивчення художніх творів історичної тематики на основі активізації розумової діяльності учнів 5–8 класів; б) систематизовано психолого-педагогічні та дидактичні засади розвитку пізнавальної активності школярів; в) виявлено та вдосконалено форми, методи та прийоми активізації пізнавальної діяльності в сучасних інноваційних модифікаціях; г) удосконалено прийоми порівняльного й зіставного вивчення художньої літератури з іншими видами мистецтв як активної форми пізнавальної діяльності учнів; д) визначено і теоретично обґрунтовано зміст і форми реалізації на уроці літератури міжпредметних зв'язків з історією України (періоди Київської Русі, козаччини, української революції 1917–1920 рр., сталінщини, Другої світової війни), з українською мовою (історизми, архаїзми, слова-символи, власні назви); д) окреслено понятійний апарат для проведення учнівського літературознавчого дослідження на матеріалі художньо-історичного твору; е) розроблено критерії визначення розвитку пізнавальної активності учнів 5–8 класів, які виявляють рівень опанування теоретичних знань та оволодіння практичними вміннями естетичного сприймання та розуміння художніх творів історичної тематики на основі відомостей з різних навчальних предметів та видів мистецтва.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що вчителі-практики зможуть використати у своїй роботі експериментально перевірені моделі тлумачення програмових художньо-історичних творів на основі міжпредметних та міжмистецьких контактів, творчо застосовувати відкриті у дисертації форми активної інтелектуальної діяльності учнів, зокрема дослідницької, адаптувати до власної системи нові методи і прийоми викладання. Концептуальні положення можуть бути використані в лекційній, семінарській та лабораторній роботі з навчальної дисципліни «Шкільний курс з української літератури і методики навчання» у педагогічних університетах, під час проведення спецкурсів та спецсеминарів з проблем інноваційного викладання літератури, на курсах післядипломної педагогічної освіти, а також під час написання підручників для основної школи і посібників для вчителів.

Основні результати наукового пошуку

1. У дослідженні з'ясовано, що увага вчених до проблеми розвитку пізнавальної активності в процесі навчання характерна для всіх періодів розвитку школи і науки про неї. У основу запропонованої концепції інтелектуально активного прочитання творів історичної тематики в 5–8 класах загальноосвітньої школи кладемо ідеї вітчизняної і зарубіжної педагогічної думки, передусім Г. Ващенко, В. Сухомлинського. Необхідність активного, самостійного, вмілого, емоційно насиченого, з різновектор-

ним спрямуванням мислительної діяльності, духовно заглибленого прочитання художньо-історичних творів спричинена як мистецькими властивостями історичної літератури, так і потребами суспільства в ініціативній особистості з високою власною гідністю, національною самосвідомістю, критичним і конструктивним мисленням.

Відомості психологічної науки про пізнавальний мотив, інтерес, складники мислительного процесу, плідні моделі засвоєння знань і вироблення вмінь та навичок інтелектуальної праці є підґрунтям для фахової системи розвитку пізнавальної активності школярів.

2. Еспериментально перевірено положення про те, що пропонується методична система інтелектуально активного прочитання художньо-історичного тексту в основній школі має таку структуру:

- узагальнення, систематизація і конкретизація історико-літературних, лінгвістичних знань учнів, які б орієнтували їх в особливостях історії та культури тієї епохи, коли створювався художній текст;
- сприймання та розуміння художнього тексту, його історичної основи, а також мистецької специфіки, спостереження за мовою твору;
- проведення відбору потрібної інформації з історичних праць та іншої довідкової літератури для текстуального й компаративного вивчення літературних та творів інших видів мистецтв на ту ж тему;
- виявлення інтересу до творів історичної тематики, усвідомлення ролі літератури у вихованні національної самосвідомості.

3. Подальшого розвитку набула думка про те, що у навчальний процес доцільно вводити наукові історичні праці, а також твори інших видів мистецтв на ту ж тему, що й вивчуваний художній текст. Відбувається контекстуальне й компаративне вивчення. Аналізувати твір треба, зважаючи на:

- жанрову специфіку (фольклорний історичний спосіб, прозовий і віршований; літопис, ліро-епічна поезія, повість, роман, оповідання, драма, ліричний твір тощо);
- історичну добу, зображену у творі (Київська Русь, козацька доба, українська революція 1917–1920 рр., сталінщина, Друга світова війна тощо);
- стилістичні особливості тексту (література монументального напрямку, бароко, романтизму, реалізму тощо, яскравих індивідуальних стилів);
- позицію автора в історичних питаннях (література опору, конформізму, провладна в умовах колоніального становища України).

4. Експериментально доведено, що пізнавальна активність школярів розвивається під час застосування проблемно-пошукових методів, зокрема свистичної бесіди, творчого читання (використання історико-культурних коментарів), проблемної дискусії, дослідницької діяльності, самостійної компаративної роботи, спостереження, гри в різних модифікаціях (залежно від віку учнів), а також логічних прийомів: аналізу й

синтезу, зіставлення, виділення головного, узагальнення, конкретизації, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, аналогії, висунення гіпотези, доказу і заперечення. Теоретико-літературні поняття засвоюються учнями у зв'язку з поняттями історичної науки, через зіставлення естетичного й історичного явищ.

5. Такі типи літературних занять, як бінарний урок та інтегрований урок сприяють виробленню системного мислення учнів і формуванню їхньої загальної світоглядної позиції. На цих уроках у взаємозв'язку здобуваються знання з української літератури, історії, мови, географії, інших видів мистецтв. Посилюється інтерес до знань і розуміння їх важливості для особи і нації. Різноманіття прийомів роботи (створення словника епохи, картини епохи, уявна зустріч з історичною особою, зіставлення історичного факту і його втілень у різних видах мистецтв, історична асоціація, визначення просторових і часових ознак місця дії та інші) сприяє посиленню інтересу до навчання, його мотивації.

6. Розвиток пізнавальної активності учнів передбачає активність самостійної та духовної сфер особистості. Думка учня має бути забарвлена в емоцію та ґрунтуватися на духовній цінності.

Результати проведеного педагогічного експерименту підтвердили слушність висунутої гіпотези і виявили перспективи для подальшого наукового пошуку. Надалі доцільно методично дослідити:

- розвиток пізнавальної активності учнів старшої школи під час вивчення художньо-історичної літератури;
- особливості вивчення художньо-історичної літератури в профільних гуманітарних закладах середньої освіти;
- розвиток пізнавальної активності учнів у системі позакласної роботи з української літератури.

378. **Драчук, Л. І.** Морально-етичне виховання учнів на традиціях українського народу в процесі вивчення літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання української літератури» / Драчук Любов Іванівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Наука-Сервіс, 2000. – 16 с. – Бібліогр.: с. 14 (7 назв).

Об'єкт дослідження – процес вивчення української літератури в 9–11 класах загальноосвітньої школи.

Предмет – зміст, форма, методи і прийоми морально-етичного виховання старшокласників на традиціях українського народу у процесі вивчення художнього твору.

Мета дослідження полягає в розробці науково обґрунтованої ефективною методики формування морально-етичної вихованості старшокласників під час вивчення української літератури.

Наукову повизну дослідження становлять: а) теоретичне обґрунтування системи роботи з морально-естетичного виховання старшокласників на традиціях українського народу під час вивчення української літератури; б) створення і впровадження в практику системи роботи, в основу якої покладено методику, що ґрунтується на вивченні традицій українського народу, відображених у творах українських письменників, яка сприяє формуванню у старшокласників особистісного ставлення до морально-стичної проблематики творів, забезпечує сприймання та осмислення морально-стичних порм, закладених в українських традиціях на високому інтелектуальному рівні.

Практичне значення дослідження полягає в апробації навчально-виховної системи роботи, спрямованої на ефективне вивчення української літератури, широкому використанні морально-виховного потенціалу українських традицій.

Основні результати наукового пошуку

Звертаючись до народних традицій, зображених у художньому творі, слід зважати на їх морально-стичну та естетичну значущість, добирати такий матеріал, який допомагає формувати не лише підвищений інтерес до традицій, а й більш повноцінне сприймання художнього твору в цілому.

Морально-стичному вихованню учнів на традиціях українського народу сприяє поступне ускладнення системи завдань у роботі над художнім твором.

Формування стійких понять про моральні норми поведінки, стику стосунків, моральні риси залежить від уміння вчителя організувати процес осмислення навчального матеріалу, обирати методи, прийоми і форми навчання, які стимулюють розумову діяльність учнів.

Глибоке осмислення морально-стичного змісту традицій ґрунтується на проблемному підході до вивчення матеріалу, створенні ситуацій, у яких фіксується увага на моральних вчинках героїв твору, стиці поведінки.

Сформовані уміння аналізувати вчинки героїв з морально-стичних позицій під час вивчення художнього твору мають важливе значення для вироблення у старшокласників особистісної життєвої позиції, моральних понять, поглядів та переконань, культури поведінки.

379. **Дятленко, Т. І.** Формування в учнів старших класів умінь аналізувати пейзаж у прозових творах різних художніх систем : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Дятленко Тетяна Іванівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : РВВ Глухів. держ. пед. ун-ту, 2005. – 20 с. – Бібліогр.: с. 18 (11 назв).

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес на уроках української літератури в старших класах.

Предмет дослідження – методика формування в учнів старших класів умінь аналізувати пейзаж у прозових творах різних художніх систем.

Мета дослідження полягає у визначенні й науковому обґрунтуванні комплексного підходу до аналізу пейзажів у прозових творах різних художніх систем і експериментально перевіреної методики формування в учнів старших класів умінь аналізувати пейзажі у прозових творах українських письменників.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає: а) у роботі вперше створено та експериментально перевірено методику формування умінь аналізувати пейзаж у прозовому творі; б) узагальнено і систематизовано на основі розрізаних джерел відомості про пейзаж як теоретико-літературне поняття; в) визначено показники і рівні сформованості знань і умінь учнів аналізувати пейзаж у прозових творах; г) обґрунтовано комплекс психолого-педагогічних умов, що забезпечують ефективність формування у старшокласників умінь аналізувати образ природи в прозових творах різних художніх систем; д) удосконалено методику роботи над образністю художнього слова; е) подальшого розвитку набула система організації читацької діяльності учнів старшої школи.

Практичне значення результатів дослідження полягає в підвищенні ефективності навчально-виховного процесу в школі, літературної освіти старшокласників, а також у впровадженні в практику роботи вчителя-словесника науково обґрунтованої й експериментально перевіреної системи роботи з питань формування в учнів старших класів умінь аналізувати пейзаж у прозових творах у контексті різних художніх систем, використання її для вдосконалення шкільних програм і підручників.

Основні результати наукового пошуку

1. Усвідомленому розумінню старшокласниками поняття «пейзаж» сприяють наявність у школярів відповідних теоретичних знань, а також сформованість умінь та навичок, спрямованих на осмислення цього компонента в системі художнього цілого.

2. Ефективність роботи забезпечується дотриманням низки психолого-педагогічних умов, основним серед яких є: системний підхід до реалізації пропонованої навчальної моделі; урахування вікових можливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей, а також закономірностей сприймання ними літературного пейзажу, яке залежить від життєвого досвіду, культурної підготовки (стійкі фактори), від настрою, психологічного стану (тимчасові фактори) й від об'єктивних якостей художнього твору, тобто художньої системи його; поступове формування розумових дій, спрямованих на сприймання та осмислення характерності пейзажів у певному творі з метою усвідомлення специфіки художнього світу, художньої системи письменника; вираження особистісного ставлення до окресленого поняття.

3. Під процесом поступального формування аналітичних умінь розуміємо не визначену лінійну послідовність розвитку певних якостей, а діапазон вияву та функціонування їх під час ознайомлення із твором нової художньої системи (концентричний принцип). Для поглибленого вивчення обиралися твори з новою для учнів композицією, образною системою, мовою, художнім мисленням і т.д.

4. Пріоритетне місце в системі формування вмінь аналізувати пейзаж у прозових творах різних художніх систем займають шкільна лекція з елементами бесіди, із залученням учнів-асистентів, бесіда (репродуктивна і свистична), творче читання й коментування, прийоми створення проблемних ситуацій, проблемно-пошукові запитання й завдання, різні види самостійної роботи учнів (аналіз, письмові відповіді на запитання, літературознавчі дослідження, психологічні дослідження, написання рефератів, статей), диспути, укладання опорних та текстуальних таблиць.

5. Здійснене дослідження сприяло узагальненню, систематизації й поглибленню знань про пейзаж як теоретико-літературне поняття й формуванню вмінь аналізувати образ природи на літературознавчій основі, а саме: визначати композиційно-художні, зображувально-виражальні, емоційно-естетичні функції пейзажу для втілення авторського ідейно-художнього задуму; характеризувати художню майстерність автора у засобах творення образу природи; ідентифікувати своєрідність літературного пейзажу в контексті основних засад художньої системи.

6. Цілеспрямоване формування зазначених умінь досягається завдяки виконанню учнями відповідного типу навчальних завдань, послідовність виконання яких забезпечує систему роботи над пейзажем, допомагає формувати вміння від первинного до творчого, забезпечує поступовий підхід до узагальнення способу дії, звільнення від зразка; урахування рівнів та форм засвоєння розумових операцій допомагає учням більш осмислено переходити від одного етапу розвитку вмінь до наступного, поступово підвищуючи рівень їх сформованості. Перенесення сформованих аналітичних умінь на більш високий рівень узагальнюючого, концептуального характеру здійснюється через накопичення однотипних, подібних вражень, фактів, спостережень та осмислення їх функціональної ролі в структурі конкретного твору.

7. Окреслений процес відбувається по висхідній і означає рух від аналітичної роботи за детальними рекомендаціями алгоритмічного типу до ідейно-художнього аналізу пейзажного епізоду-образу за подібністю розумових дій, які поступово, в міру оволодіння ними читачами-учнями в подібних навчальних ситуаціях згортаються й переходять у внутрішній план виконавця, що свідчить про вищий рівень сформованості читачьких умінь. Таким чином, сформовані аналітичні вміння набувають динаміч-

ності, що забезпечує спроможність старшокласниками повноцінно сприймати твори нової художньої системи і розуміти доцільність кожного елемента його. Окрім того, експериментально-дослідна робота показала, що просування учнів у процесі формування умінь опанувати твори різних художніх систем забезпечує можливість підняти рівень конкретних знань на світоглядний рівень.

8. Формування в старшокласників умінь аналізувати пейзаж у прозових творах різних художніх систем на літературознавчій основі має важливе теоретичне й практичне значення для підвищення ефективності літературної освіти, інтелектуального розвитку учнів, а також естетичних смаків, національної самосвідомості учнів.

9. Аналіз результатів експериментальної дослідження дав підстави для рекомендації щодо вдосконалення процесу формування умінь аналізувати пейзаж у прозових творах різних художніх систем, зокрема: в умовах підвищеної уваги до шкільного літературознавства необхідно визначитися із відомостями про пейзаж як теоретико-літературне поняття і детально представити це у шкільних програмах; до підручників із літератури також доцільно включити статті, в яких посилено увагу до художньої своєрідності образів природи у контексті естетичних принципів художніх систем; у методичний апарат ввести запитання і завдання, спрямовані на визначення функціонального призначення пейзажів, їх ролі для втілення ідейно-художнього задуму, а також з'ясування художньої своєрідності образів природи як показника індивідуального авторського стилю за певною системою; для підвищення фахового рівня вчителів-словесників запровадити спецкурси в системі підвищення кваліфікації, проводити методичні семінари з питань порушено проблеми, систематично висвітлювати результати пошуків у фахових періодичних виданнях.

380. **Жила, С. О.** Вивчення української літератури у взаємозв'язку з образотворчим мистецтвом (9–11 класи) : авторсф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. : [спец.] 13.00.02 «Методика викладання (української літератури)» / Жила Світлана Олексіївна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : ДОД УДПУ ім. М. П. Драгоманова, 1994. – 25 с. – Бібліогр.: с. 22–23 (12 назв).

Об'єкт дослідження становить процес вивчення української літератури в середній школі у взаємозв'язку з образотворчим мистецтвом.

Предмет дослідження – удосконалення змісту, форм, методів вивчення української літератури в школі у взаємодії, взаємопроникненні з живописом, графікою, скульптурою і художньою фотографією.

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити зміст і методику використання образотворчого мистецтва у процесі вивчення літератури в старших класах.

Наукова новизна проведеного дослідження полягав у створенні науково обґрунтованої системи використання образотворчого мистецтва на уроках української літератури у 9–11 класах середньої школи, яка प्रतिставляє застарілій нормативності у сприйманні творів мистецтва варіантність, поліфонічність індивідуальних інтерпретацій явищ мистецтва як природний, само собою зрозумілий процес; шкільна літературна практика має формувати художню мову, створювати таку емоційну атмосферу сприймання мистецтв, коли явища культури входять органічно в сферу соціальної комунікації; культура має наближатися до особистості, до людини, до індивідуального світосприймання.

Теоретичне значення виявляється у розкритті специфіки вивчення літератури у взаємозв'язку з образотворчим мистецтвом, обґрунтуванні форм і методів, застосовуваних словесником, підвищенні рівня і якості знань в результаті симбіозу цих мистецтв.

Практичне значення дослідження: розроблена методика підвищує ефективність вивчення літератури в старших класах середньої школи; забезпечує естетичний розвиток особистості школяра, високу культуру художнього сприймання різних видів мистецтв, надає естетичній уяві учня індивідуально-своєрідний і особистісно-усвідомлений характер, формує аналітичність і асоціативність мислення. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані вчителями української літератури в школах різних типів.

Основні результати наукового пошуку

Тема дисертаційної роботи ґрунтується на закономірностях синтезу мистецтв, що розглядаються шляхом поєднання логічного й історичного методів дослідження. На базі взаємозв'язку мистецтв розкрито змістові, а не тільки формальні особливості кожного способу художньої творчості, виявлено ступінь їх відповідності різноманітним потребам суспільства на рівних етапах його розвитку, показано, як у процесі нерівномірного розвитку видів мистецтв не тільки змінюється місце кожного у загальній системі, але і збільшується його здатність впливати на інші або відчувати їх дію, і як від цього розширюються або звужуються власні зображувально-виражальні можливості мистецтва, його змістова якість.

Естетичні концепції синтезу мистецтв є міцними підвалинами, що дозволяють подолати відокремленість, ізольованість кожного виду творчості і розробити методiku навчання літератури у комплексі з живописними і графічними творами, скульптурними зображеннями, художніми фотографіями.

Актуальність і пріоритетність проблеми вивчення української літератури у взаємозв'язку з образотворчим мистецтвом зумовлені тим, що її успішне розв'язання сприяє вдосконаленню навчально-виховного процесу на основі розвитку в особистості здібностей сприймати різні знакові

системи, акумуляції вербальної і невербальної інформації у свосередний синтез /текст художнього твору збагачується образотворчим, а у свідомості реципієнта виникає нове бачення і розуміння смислу, синкретизм відчуттів/. Твори образотворчого мистецтва допомагають учням уявити людей, події, обстановку. Яскраве «бачення» конкретних предметів і явищ сприяє правильному і глибокому розумінню тексту, полегшує перехід до узагальнень, до наукових і практичних висновків.

У методичних питаннях взаємовідношень літератури, живопису, графіки, скульптури, фотографії керуємося принципом їх паралельного вивчення, що дає великі можливості і простежити основні закономірності розвитку художньої творчості, і підвести школярів до розуміння загальних законів мистецтва, його художніх систем, естетичних ідеалів.

Комплекс мистецтв допомагає формувати національний характер, прилучає підрастаюче покоління України до духовного багатства народу і людства, ліквідує розрив між рівнем освіченості і рівнем загальної культури.

Взаємозв'язок літератури і образотворчого мистецтва стимулює інтелектуальні процеси: образне й абстрактне мислення, асоціативність, фантазію, відтворюючу і творчу уяву, а також активізує особистісні якості школяра як естетичного суб'єкта, готовність до творчості, що реалізується у всіх сферах життєдіяльності: трудовій, суспільній, художній.

Використання образотворчого мистецтва на уроках літератури у 9–11 класах вимагає певної системи; випадкове, епізодичне залучення суміжного мистецтва не вносить суттєвих впливів у навчально-виховний процес. Експериментальна перевірка розробленої програми підтвердила висунуту гіпотезу про те, що лише системне використання образотворчого мистецтва допомагає учням збагнути фізичні і духовні образи письменників, глибше й усвідомленіше сприймати теоретико-літературні поняття: зміст, форма, художній образ, образні аналогії. Дослідна система використання творів образотворчого мистецтва розв'язує навчальні, виховні і розвивальні завдання уроку, відповідає віковим особливостям учнів, сприяє здійсненню в школі безпосереднього зв'язку літературного і мистецтвознавчого матеріалу. Живописні і графічні твори, скульптурні зображення, введені до експериментальної програми, відзначаються високою ідейністю, правдивістю, в різних за художніми системами і формами.

Доведено доцільність екскурсії як форми вивчення української літератури у взаємозв'язку з образотворчим мистецтвом (ознайомлення із біографією письменника), що забезпечує найбільш повно дію літератури, живопису, графіки, скульптури, фотографії, розвиток у школярів навичок дослідницької роботи, творчих здібностей.

Експериментально підтверджено ефективність використання різних форм занять з літератури: аналіз художнього тексту із залученням творів

образотворчого мистецтва, лекції, семінари, сюжетно-рольові ігри, літературно-мистецькі вітальні.

Встановлено, що найбільш результативними є заняття, на яких поєднуються різні методи і прийоми: бесіда, лекція, розповідь, проблемна бесіда, реферати, рецензії, навчальна дискусія, використання аналогій, переказ, усне малювання, зіставлення двох творів (літературного, живописного, графічного, скульптурного, фотографічного).

Вивчення літератури у поєднанні з образотворчим мистецтвом сприяє розвитку загальних і спеціальних умінь і навичок школярів: зв'язно викладати матеріал з різних джерел (художнього тексту, живописного і графічного полотен, скульптурного зображення, фотографії), «читати» твори образотворчого мистецтва, усно малювати за картиною, зіставляти уривки текстів та ілюстрації до них, уміти керувати дослідницькою роботою своєї групи в класі, брати активну участь у колективній пізнавальній діяльності, писати твори за художніми текстами, картинами, скульптурними зображеннями, фотографіями.

381. **Захарова, В. А.** Формування моральних якостей старшокласників у процесі вивчення життєвого і творчого шляху письменника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Захарова Валентина Анатоліївна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Видавн. центр Сум. держ. пед. ун-ту ім. А. С. Макаренка, 2002. – 20 с. – Бібліогр.: с. 16–17 (9 назв).

Об'єкт дослідження – навчальний процес на уроках української літератури в 9–11 класах загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи, прийоми і засоби формування моральних якостей учнів старшого шкільного віку у процесі вивчення життєвого і творчого шляху письменника.

Мета дослідження полягає в теоретичній розробці та експериментальній перевірці системи роботи вчителя літератури, яка спрямована на активізацію процесу формування моральних якостей особистості старшокласників під час вивчення життєвого і творчого шляху письменника на уроках української літератури.

Наукова новизна дослідження полягає: а) у створенні експериментально апробованої системи роботи вчителя-словесника, спрямованої на активізацію процесу формування моральних якостей у старшокласників під час вивчення життєвого і творчого шляху письменників;

б) у визначенні критеріїв сформованості моральних якостей у старшокласників, в основу яких закладено опанування теоретичними знаннями про моральні якості особистості й рівень оволодіння практичними вміннями.

Практичне значення дослідження – у створенні та практичному впровадженні науково обгрунтованої системи роботи вчителя-словес-

ника, яка сприяє формуванню моральних якостей в учнів, становленню їхньої моральної свідомості.

Основні результати наукового пошуку

1. У цілому дослідження підтвердило наукову гіпотезу.

2. Вивчення і осмислення досліджуваної проблеми в педагогічній науці дало змогу стверджувати, що процес формування моральних якостей старшокласників на уроках літератури є одним з пріоритетних шляхів морального виховання учнів, що диктується естетичною природою предмета української літератури.

3. Вивчення стану досліджуваної проблеми в методиці викладання літератури засвідчило необхідність посиленого виховного впливу уроку літератури на особистість учня, систему його морально-естетичних цінностей.

4. Узгаляння педагогічного досвіду підтвердило доцільність обговорення на уроках літератури порушених у художніх творах моральних проблем і логічно вимагало підвищення теоретичних знань учителя в галузі етики та народної моралі, подальшого розвитку і вдосконалення його психолого-педагогічної майстерності та методичної вправності.

5. Експериментально було визначено етапи процесу формування моральних якостей учнів (просективіо-когнітивний, реалізаційний, корекційний) та умови, що сприяють успішному проведенню моральних ідей на уроці літератури (залучення старшокласників до роздумів на морально-етичні теми; введення учнів у навчально-виховні ситуації; чітке визначення життєвих позицій письменника та його літературних персонажів; підбір текстів етичного змісту).

6. Результати експериментально-дослідного навчання засвідчують, що використання пошукових та проблемних методів і прийомів роботи (свистична бесіда, диспут, проблемний виклад матеріалу) на уроках літератури забезпечують активізацію мислительної діяльності учнів, розвивають творчу уяву, формують моральні почуття та кращі якості характеру.

7. Виявлено, що осмислення й емоційне сприйняття моральних ідей, закладених в основу навчального матеріалу з літератури, відбувається в процесі оцінної діяльності учнів та аналізу морально-етичних ситуацій у творі.

8. У ході дослідження розроблено критерії рівнів сформованості моральних якостей старшокласників, які дали змогу підтвердити ефективність запропонованої методики.

382. **Коваленко, В. М.** Формування образного мислення в обдарованих учнів основної та старшої школи засобами художньої літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Коваленко Валентина Михайлівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Вид. від. Черкас. нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького, 2004. – 20 с. – Бібліогр.: с. 17 (11 назв).

Об'єкт дослідження – процес навчально-виховної роботи з обдарованими школярами в системі діяльності загальноосвітньої школи на уроках української літератури.

Предмет дослідження – методична система поетапного формування образного мислення обдарованих учнів основної і старшої школи в процесі ознайомлення з літературою рідного краю.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності методичної системи формування образного мислення в обдарованих учнів засобами художньої літератури, спрямованої на досягнення успішного творчого результату.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження: а) вперше створено й експериментально апробовано систему творчих вправ і завдань поетапного формування образного мислення обдарованих учнів засобами пошуку оригінальності художнього образу в процесі його сприймання і творення на матеріалі вивчення літератури рідного краю; б) відповідно до психолого-педагогічних і методичних особливостей літератури простежено динаміку розвитку образного мислення обдарованих школярів після настанов на пошук новизни художніх образів; визначено ефективність зустрічей з митцями рідного краю; в) відібрано оптимальні методи і прийоми активізації образного мислення учнів, спрямовані на пошук самобутніх художніх образів та ідей як показників якості художнього змісту твору; г) визначено критерії та рівні сформованості образного мислення схильних до творчості учнів.

Практичне значення роботи полягає в створенні та практичному впровадженні науково обґрунтованої системи роботи вчителя, яка сприяє підвищенню рівнів сформованості образного мислення та досвіду літературної творчості обдарованих учнів.

Основні результати наукового пошуку

1. У цілому дослідження підтвердило сформульовану гіпотезу.
2. Узагальнення педагогічного досвіду засвідчило, що в процесі формування вмінь і навичок схильних до літературної творчості учнів розуміти і творити новизну художнього образу особливу роль відіграють зустрічі з письменниками рідного краю та ознайомлення з їхньою творчістю, секретами літературно-творчої діяльності. Ця робота передбачає навчально-виховні ситуації для засвоєння і наслідування учнями художнього досвіду, а саме: вироблення у них навичок власної творчості через заперечення образів-стереотипів.
3. З'ясовано, що ефективним у реалізації мети дослідження виявилось застосування вчителями таких форм роботи, як: літературно-мистецькі гостини, уроки-творчості, творчі лабораторії.
4. Визначено основні етапи процесу формування образного мислення

обдарованих учнів (підготовчий, інкубаційний, власне творчий) та фактори, які безпосередньо впливають на цей процес (художня якість навчального матеріалу, творчий потенціал учителя та вміння його професійно активізувати у роботі з учнями).

5. Експериментальна робота засвідчила, що розроблена система творчих вправ і завдань на матеріалі творів письменників рідного краю ефективно впливає на якісні зміни в образному мисленні обдарованих школярів.

6. Педагогічний експеримент підтвердив, що використання методів та прийомів активізації образного мислення (свристична бесіда, живий приклад, настанова на пошук нових художніх образів) у роботі зі схильними до творчості учнями на уроках і в позакласній діяльності формують у їхній свідомості прагнення до успішної самореалізації шляхом подолання у мисленні стереотипів сприймання мистецтва слова.

7. У ході дослідження розроблено критерії рівнів сформованості образного мислення в обдарованих учнів, які дали змогу підтвердити ефективність запропонованої методики.

8. Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності вчителів літератури під час освоєння мистецтва слова на уроках і літературно-творчих гуртках не тільки в роботі з обдарованими учнями, а й у звичайних класах. Застосування запропонованої методики формування образного мислення дасть змогу і вчителям, і учням освоїти основні правила щодо літературної творчості, підвищити свій творчий потенціал та збагатити художній досвід приймання і творення образного слова.

9. Проблема формування образного мислення в літературно обдарованих учнів у процесі ознайомлення з творчістю письменників рідного краю не вичерпується результатами проведеного дослідження. Подальшого вивчення потребують: формування літературно-творчого досвіду старшокласників у процесі профільного навчання; питання психології літературної творчості в процесі роботи над текстом художнього твору, реалізація принципу наступності між початковою і основною школою в процесі виявлення учнів, схильних до літературної творчості.

383. **Коваль, В. О.** Патріотичне виховання учнів у процесі вивчення української літератури в старших класах загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання української літератури» / Коваль Валентина Олександрівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Алмі, 1999. – 16 с. – Бібліогр.: с. 14 (8 назв).

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес на уроках української літератури в 9–11 класах загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження – методика формування патріотичної вихованості учнів у процесі вивчення творів художньої літератури.

Мета дослідження – створити і науково обґрунтувати систему патріотичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в 9–11 класах.

Наукова новизна дослідження полягає в сучасному підході до патріотичного виховання у процесі вивчення української літератури, яке здійснюється на основі пізнання джерел української духовності, сформованості національної самосвідомості, власної національної гідності, вихованні особистісного національного «я», визначенні критеріїв патріотичної вихованості старших школярів, удосконаленні методики поетапного здійснення патріотичного виховання у процесі вивчення творів української літератури.

Теоретичне значення роботи полягає в науковому осмисленні механізму формування патріотичної вихованості під час вивчення творів української літератури.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що запропонована система уроків з питань патріотичного виховання у процесі вивчення української літератури в старших класах загальноосвітньої школи сприятиме громадянському становленню школярів, формуванню їх світогляду. Дослідження відкриває нові можливості удосконалення шкільних програм, підручників, посібників з літератури і дає у розпорядження словесника конкретну методику.

Основні результати наукового пошуку

У дослідженні обґрунтовано визначальні напрями і складники патріотичного виховання учнів як цілісної системи національного виховання.

В основу системи патріотичного виховання на уроках української літератури в старших класах потрібно покласти правдиве слово про свій народ, його споконвічне прагнення вибороти Українську державу. Творчі зусилля кожного вчителя повинні спрямовуватися на те, щоб підвищити виховний рівень сучасного уроку та його творчий потенціал, створити оптимальні можливості на уроці для розвитку самостійного творчого мислення школярів, активізації їх пізнавальної діяльності, спрямованих на формування патріотичних почуттів у процесі вивчення літератури. Тому патріотичне виховання має здійснюватись на основі проблемного вивчення текстів, їх системності, де домінантою є настанови до національного відродження. Якісна зміна у викладанні української літератури в школі сприятиме становленню і розвитку особистості вищого рівня, ніж покоління, виховані в душі радянського патріотизму, бо домінуватиме в почуттях і характерах старшокласників не космополітизм, а український патріотизм, національна свідомість і бажання жити і працювати задля розквіту Української держави.

У процесі патріотичного виховання засобами літератури повинні формуватися складники патріотичної вихованості, які ґрунтуються на житте-

вих стереотипах українського народу і узгоджуються з народними уявленнями про високі виміри морального, естетичного, етичного, духовного, гуманістичного, відображають національний менталітет.

Щоб художні твори посіли належне місце у формуванні складників вихованості патріотичних почуттів у старшокласників, на уроках української літератури необхідно моделювати ситуації, які сприятимуть розумінню школярами суспільно-політичних явищ, змальованих автором у творі; через мистецтво слова будити національну свідомість, протидіяти русифікації та асимілятивним процесам, які зсередини розкладають націю тощо.

Для досягнення навчальної, розвиваючої і виховної мети сьогоденних уроків літератури необхідно знання, ідеї, теорії, які подаються учням, розкривати в логічній послідовності і системі, супроводжувати обгрунтованими і переконливими літературними і літературознавчими фактами і аргументами. У нових підходах до навчання і виховання саме літературі повинна належати домінуюча роль у вихованні глибоких патріотичних почуттів.

Формування патріотичної вихованості у процесі вивчення творів української літератури в 9–11 класах залежить передусім від змісту викладеного вчителем матеріалу, тематики і проблематики твору, його ідейного багатства.

Вплив програмового матеріалу на процес формування патріотичної вихованості залежить і від правильного вибору методів, прийомів та форм роботи, які сприяють вирішенню пізнавальних і проблемних завдань: при цьому повинні використовуватися частково-пошукові і дослідницькі методи з метою розвитку творчої активності учнів.

Здійснення патріотичного виховання старших школярів має бути цілеспрямованим і систематичним як на уроках літератури, так і в позакласній виховній та гуртковій роботі.

Нові завдання формування патріота України вимагають посилення взаємозв'язку у вивченні літератури з етнопедагогікою, красзнавством, етнопсихологією і соціологією.

Для успішного здійснення патріотичного виховання школярів засобами художнього слова необхідні такі вміння й навички:

- визначати ідеї і проблеми художніх творів, зіставляти конкретно-історичне, морально-етичне і загальнолюдське в творах;
- сприймати патріотичні мотиви та емоційно-естетичний тон художнього твору;
- виявляти патріотичні позиції та світоглядні особливості письменника, літературного персонажа;
- самостійно аналізувати твір, виділяти основні патріотичні почуття героїв, їхні патріотичні вчинки та переконання;
- висловлювати власну думку про патріотичні мотиви твору, вмійти їх відстояти і аргументувати, вести дискусію, узагальнювати, робити висновки.

384. **Лаврусевич, Н. О.** Особливості викладання української новелістики 20–30-х років XX століття в старших класах загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Лаврусевич Надія Олексіївна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Інформ.-вид. від. Кам'янськ-Поділ. держ. пед. ун-ту, 2000. – 16 с. – Бібліогр.: с. 15 (6 назв).

Об'єкт дослідження – процес вивчення української літератури в одинадцятому класі загальноосвітньої школи.

Предмет – вивчення новелістики 20–30-х років XX століття на уроках української літератури в одинадцятому класі.

Мета полягає в науковому обґрунтуванні методичних підходів до сприймання і аналізу новели 20–30-х років XX століття учнями старших класів загальноосвітньої школи.

Наукова новизна дослідження полягає у створенні системи формування умінь аналізу української новели в 11 класі загальноосвітньої школи, в експериментальному доведенні доцільності і продуктивності використання історико-функціонального підходу до вивчення новели 20–30-х років XX століття, науковому обґрунтуванні шляхів засвоєння нових знань з теорії літератури.

Теоретичне значення роботи виявляється у розкритті специфіки вивчення творів новелістичного жанру, обґрунтуванні шляхів їх аналізу та підвищенні якості знань учнів.

Практичне значення дослідження – у впровадженні в практику роботи вчителя науково обґрунтованої експериментально перевіреної системи роботи з питань формування умінь аналізу новітньої новели. Наукові рекомендації і запропонована система методів і прийомів передбачають удосконалення шкільних програм і підручників. Результати дослідження можуть використовуватися у роботі із студентами педагогічних інститутів та університетів, а також під час перепідготовки вчителів. Значення дисертації визначається її спрямованістю на підвищення ефективності навчального процесу й удосконалення літературної освіти.

Основні результати наукового пошуку

1. Засвоєння старшокласниками новелістики 20–30-х років XX століття залежить насамперед від вдало підібраної і виваженої системи уроків та правильно обраних методів, прийомів та форм навчання, що розвивають активну розумову діяльність учнів, їхнє емоційне і творче сприймання.

2. Уміле використання на уроці лінгвостилістичного аналізу допоможе учням проникнути в тканину художнього твору, зрозуміти підтекст новели і авторську позицію.

Ефективність впровадження у методику аналізу новелістики 20–30-х років ХХ століття історико-функціонального аспекту значно розширює амплітуду сприймання творів малої спічної форми та є інструментом наближення твору до читачів і виховання в них гуманістичних поглядів і переконань, формування громадянської позиції.

У процесі експериментальної роботи підтвердилась думка, що підвищення рівня викладання новелістики в старших класах загальноосвітньої школи сприяє вихованню учнів і формуванню у них гуманістичного світосприймання.

385. **Лановик, Т. А.** Збагачення словникового запасу учнів 5–7 класів у процесі роботи над текстом художнього твору : авторсф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Лановик Тетяна Анатоліївна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Науковий світ, 2002. – 19 с. – Бібліогр.: с. 16 (4 назви).

Об'єкт дослідження – мовленнєвий розвиток учнів 5–7 класів у процесі вивчення української літератури.

Предмет дослідження – система роботи над збагаченням словникового запасу учнів 5–7 класів у процесі опрацювання тексту художнього твору.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні і практичній апробації методики збагачення словникового запасу молодших підлітків на уроках літератури під час роботи над художнім твором.

Наукова новизна дослідження полягає в розкритті форм і методів організації навчальної діяльності учнів над збагаченням словникового запасу в процесі роботи над текстом художнього твору; створенні ефективної системи роботи над текстом художнього твору, яка ґрунтується на виявленні невідомих слів, усвідомленні їх в контексті, застосуванні у своєму мовленні.

Практичне значення роботи полягає в науково осмисленій і обґрунтованій методиці збагачення словникового запасу учнів 5–7 класів, яка може бути використана безпосередньо у навчально-виховному процесі, для вдосконалення шкільних програм, підручників з української літератури. Укладено навчальний тлумачний словник за творами, які вивчаються в 5–7 класах.

Основні результати наукового пошуку

Збагачення словникового запасу можливе лише за умови правильної організації сприймання, усвідомлення і запам'ятовування нових слів.

На основі поставлених завдань і розробленої гіпотези доведено, що розширення лексики учнів є ефективнішим за пропонувану в дисертації методику, ніж за традиційною. Розроблена методика дає змогу кон-

статувати, що збагачення словника впливає на розвиток мовлення і мислення молодшого підлітка.

Практика збагачення словникового запасу учнів 5–7 класів виявила необхідність в укладанні тлумачного словника, який забезпечує розширення лексики на основі творів, які вивчаються учнями 5–7 класів за програмою з української літератури. До словника увійшли слова, значення яких учні зовсім не розуміють, а також ті, які, на перший погляд, здаються молодшим підліткам відомими, але вони не можуть пояснити їх значення. Тлумачний словник дає змогу учням повністю зрозуміти зміст прочитаних творів. Ним може скористатися і вчитель. До словника входять невідомі учням слова, відібрані з кожного твору, який вивчається. Тому, маючи перед собою всі незрозумілі дітям слова з тексту, вчитель без особливих труднощів підбере до кожного свій прийом пояснення і закріплення у мовленні учнів.

Зважаючи на вікові особливості учнів, розроблено методичну систему навчання, яка сприяє збагаченню їхнього словникового запасу на основі програмових творів, передбачає його поповнення під час вступних занять, розповіді про біографію письменника, усвідомлення значення нових слів у контексті після читання твору, з'ясування значення слова за допомогою укладеного словника, закріплення нових слів під час виразного читання, усного чи письмового, складання словосполучень та речень, переказування, написання твору, письмових відповідей на запитання, добору цитат та ін.

Збагачення словникового запасу молодших підлітків лише тоді ефективне, якщо воно здійснюється цілеспрямовано, систематично на кожному уроці. Учень тільки тоді знаходить незрозумілі слова в тексті і з'ясовує їх значення, якщо в нього є попередній досвід у виконанні завдань, сформовані певні вміння і навички.

Ефективність словникової роботи на уроці залежить від уміння молодшими підлітків знаходити незрозуміле слово в тексті та виробленої потреби з'ясовувати його значення за допомогою словника. Пояснення нових слів необхідно проводити не тільки під час читання тексту, але й після його опрацювання.

Експеримент підтвердив, що поповненню лексичного запасу учнів 5–7 класів сприяє розроблена система вправ, яка ґрунтується на виявленні невідомого слова в тексті, поясненні його значення, зіставленні з поясненням його у тлумачному у словнику. В учнів експериментальних класів запас слів став багатшим порівняно з контрольними. У 5-му класі запас слів в учнів зріс на 34%, у 6-му – на 33%, у 7-му – на 30%. Результати підсумкових робіт свідчать, що мету дослідження досягнуто: було теоретично обґрунтовано і практично апробовано методику збагачення

словникового запасу молодших підлітків на уроках літератури під час роботи над художнім твором. Висунуту гіпотезу підтверджено. У ході педагогічного експерименту в роботі над словом враховувалися вікові особливості учнів.

У ході дослідного навчання було встановлено, що розширення лексики позитивно впливає на весь процес її засвоєння. Анкетування вчителів, які викладають інші предмети, дало змогу констатувати, що учні опановують краще предмет, якщо мають відповідний словниковий запас.

Правильно проведена словникова робота дає змогу не тільки усвідомити зміст читаного тексту, але й сприяє аналізу всього твору взагалі.

386. **Лисенко, А. В.** Методика використання літературного краєзнавства в системі підвищення кваліфікації вчителів-словесників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Лисенко Алла Василівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К.: АСМІ, 2002. – 18 с. – Бібліогр.: с. 15–16 (15 назв).

Об'єктом дослідження є процес упровадження літературного краєзнавства в систему післядипломної освіти учителів-словесників.

Предметом – є методичне забезпечення впровадження літературного краєзнавства в структуру навчально-виховного процесу ІПО.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці методичного забезпечення впровадження літературного краєзнавства в навчально-виховний процес ІПО.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження виявляється насамперед у визначенні концептуальних та теоретико-методичних засад впровадження літературного краєзнавства в навчальний процес закладів післядипломної освіти, виявленні шляхів, психолого-педагогічних та теоретичних передумов розробки теорії та методики впровадження літературного краєзнавства в навчально-виховний процес ІПО; науковому обґрунтуванні ефективних методів, прийомів, форм та засобів навчання з літературного краєзнавства в системі післядипломної освіти.

Практичне значення дослідження полягає в експериментальній перевірці запропонованої моделі, доведенні можливості її впровадження в навчально-виховну систему регіональних ІПО, можливості використання одержаних результатів під час розробки навчальних курсів з літератури рідного краю, написанні підручників та методичних посібників.

Основні результати наукового пошуку

1. Дослідження у цілому підтвердило гіпотезу.
2. Результати вивчення стану досліджуваної проблеми засвідчили, що в науково-методичній літературі одностайно визнається необхідність упровадження літературного краєзнавства в навчально-виховний процес ІПО.

3. Упровадження в навчально-виховний процес ПО літературного краєзнавства потребує визначення критеріїв формування змісту літературного краєзнавства, якими є дотримання загально-педагогічних принципів науковості, системності, безперервності, комплексності, оптимізації, наступності і перспективності, цілеспрямованості, диференційованості, систематичності, доступності та ін., та специфічних для предмету дослідження критеріїв: ментальної спорідненості, культуровідповідності, варіативності, моделювання буттєвого простору письменника чи літературної традиції, єдності духовної та життєвої біографії, національної вкоріненості літератури, єдності формальних елементів з ідейним змістом, постійного оновлення матеріалів.

4. На підставі визначених критеріїв дослідженням доведено, що зміст літературного краєзнавства в структурі післядипломної педагогічної освіти складає систему з інваріантним та варіативним компонентами.

5. Вивчено, що важливим шляхом формування професійної компетенції для вчителя-словесника на основі діялісно-технологічного підходу є:

- володіння спеціальними (фаховими) знаннями;
- психолого-педагогічними знаннями;
- методичними знаннями.

6. На основі аналізу професійних знань педагогів та взаємодії учителя з учнем, тобто характеру його роботи обґрунтовано три рівні професійної компетентності педагогів: • низький; • середній; • високий.

7. Упровадження літературного краєзнавства у систему післядипломної освіти забезпечується сукупністю раціональних методів, прийомів, форм та засобів проведення навчально-виховних занять.

8. У процесі дослідження доведено, що літературне краєзнавство ефективно впливає на якість післядипломної освіти, якщо воно базується на варіативній моделі методичного забезпечення, що включає поєднання репродуктивних, творчих, словесних, наочних та практичних методів, прийомів та форм навчально-виховної діяльності.

9. Педагоги експериментальних груп продемонстрували вищий рівень професійної компетентності, більшу зацікавленість і наполегливість в набутті професійних умінь.

387. **Логвіненко, Н. М.** Вивчення фольклорних джерел творчості українських письменників на уроках української літератури в 10–11 класах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Логвіненко Наталя Михайлівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Науковий світ, 2009. – 20 с. – Бібліогр.: с. 17–19 (17 назв).

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес на уроках української літератури в 10–11 класах загальноосвітніх шкіл.

Предмет дослідження – методика вивчення фольклорних джерел творчості українських письменників на уроках літератури в старшій школі.

Мета дослідження полягає у створенні науково обгрунтованої та експериментально перевіреної методики вивчення фольклорних джерел творчості українських письменників, спрямованої на розуміння глибинної краси художнього слова, єдності форми і змісту літературного твору, творчої індивідуальності письменника, розкриття національного коріння їхніх творів; посилення впливу на емоційну сферу та інтелект учнів, створення найголовнішого підґрунтя для успішного розвитку їхнього духовного світу.

Наукова повнзна роботи полягає в тому, що вперше розроблено та експериментально перевірено методику вивчення фольклорних джерел творчості українських письменників на уроках літератури в 10–11 класах; визначено показники й рівні сформованості знань і умінь старшокласників аналізувати твір з погляду використаних у ньому фольклорних джерел; доведено практичну доцільність авторських моделей уроків із вивчення фольклорних джерел творчості українських письменників, серед яких – інтегровані уроки, уроки-подорожі, уроки-дослідження, уроки-зустрічі в літературних вітальнях; індивідуальна робота з учнями – учасниками Малої академії наук; узагальнено і систематизовано на основі розрізнених джерел відомості про фольклоризм творчості письменника як теоретико-літературне поняття, визначено методи, форми ефективного засвоєння знань з фольклористики й літературознавства; удосконалено методику роботи над розумінням глибинної краси художнього слова, гармонії форми й змісту літературного твору; подальшого розвитку набули методичні підходи до організації науково-дослідницької роботи старшокласників.

Практичне значення здобутих результатів полягає в підвищенні ефективності літературної освіти старшокласників, забезпеченні активної навчальної діяльності учнів на основі формування в них умінь і навичок самостійної роботи з художнім твором, підручником, критичними матеріалами, на основі розвитку їхніх творчих здібностей, наукового аналітичного мислення, посиленні впливу на емоційну сферу та інтелект учнів; у впровадженні в роботу вчителя-словесника науково обгрунтованої й експериментально перевіреної методики вивчення фольклорних джерел творчості українських письменників, використання її для вдосконалення шкільних програм і підручників; у створенні дидактичних засад підготовки майбутніх учителів до викладання літературно-фольклорних зв'язків на уроках української літератури.

Основні результати наукового пошуку

1. Усвідомленому розумінню проблеми фольклорних джерел творчості українських письменників сприяє засвоєння старшокласниками від-

повідних теоретичних знань з фольклористики і літературознавства, наявність сформованих умінь і навичок осмислювати проблему в контексті цілого, що поглиблює розуміння краси художнього слова, гармонії форми і змісту літературного твору, його національного спрямування.

2. Формування вмінь і навичок з'ясувати фольклорні джерела творчості українських письменників реалізувалися в уміннях спілкуватися з художнім твором: визначати проблематику прочитаного, основну тему, головний задум автора, провідну ідею та систему образів; визначати самотність художнього твору, усвідомлювати витоки художньо-естетичного світу майстрів слова; читати підтекст, «внутрішню суть думок і почуттів героїв художнього твору», коли відбувається його чуттєве сприйняття. Під час вивчення фольклорних джерел учні оволодівали вміннями виокремлювати фольклорний елемент, порівнювати усний об'єкт рецепції з авторським, коментувати його роль у контексті цілого, осмислювати національне й загальнолюдське у творі.

3. Застосування різних видів пошукової роботи як основи дослідно-експериментального навчання сприяло ефективному виробленню вмінь і навичок самостійної аналітичної роботи: відчувати – бачити – спостерігати – знаходити – розуміти – аналізувати – робити висновки з досліджуваної проблеми – виявляти особистісне ставлення до знайдених доказів – застосовувати здобуті знання в новій навчальній ситуації. Наступність етапів навчання обумовлювалась і забезпечувалась його змістом, системою самостійних завдань, що ускладнювались на кожному новому етапі. Проведення самостійних літературних досліджень сприяло активізації роботи учнів у підготовці й проведенні різних типів уроків, позаурочних заходів, у навчально-виховному процесі всієї школи. Впровадження розробленої методики в практику шкільного вивчення української літератури орієнтує вчителя на застосування таких методів навчання, що розвивають уміння самостійно вчитися, критично мислити, створюють умови для самопізнання та самореалізації особистості в різних видах творчої діяльності, розвивають необхідні для життєвого й професійного вибору вміння та навички; по-друге, допомагає розв'язати одне з основних завдань вивчення літератури в школі – формування національної свідомості громадян України засобами художнього слова.

388. **Машталер, Г. В.** Особливості вивчення української літератури в гімназіях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Машталер Галина Василівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Науковий світ, 2000. – 15 с. – Бібліогр.: с. 13 (6 назв).

Об'єкт дослідження – процес вивчення української літератури в гімназіях.

Предмет дослідження – особливості методики викладання української літератури в гімназіях.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити і практично перевірити систему форм і методів вивчення української літератури в гімназіях.

Наукова повизна дослідження полягає в обґрунтуванні й розробці методики використання системи форм і методів вивчення української літератури в гімназіях; у визначенні ефективності розробленої методики, що сприяє підвищенню якості викладання української літератури в школах нового типу.

Практичне значення полягає в експериментальній перевірці та впровадженні в практику науково обґрунтованої методики викладання української літератури в закладах нового типу.

Дослідження може бути використане у процесі підготовки вчителів-словесників.

Розроблені автором рекомендації і запропонована система методів і прийомів передбачають удосконалення гімназійних програм, підручників і методичних посібників.

Основні результати наукового пошуку

Пошуки сучасної форми для передачі нового змісту досліджено в дисертації на тему «Особливості вивчення української літератури в гімназії». Основну увагу звернено на методичні аспекти, нестандартне використання форм і методів навчання на уроках літератури в гімназіях. Найефективнішим результатом виявилось комплексне використання досліджених особливостей, оскільки дало цілісну картину співпраці вчителя і учнів.

Запропонована система роботи в гімназії спонукає учнів підходити до художнього твору як до мистецтва слова, враховувати жанрову специфіку та своєрідність поетичного голосу митця. Але слід зауважити, що істина завжди конкретна. Закономірно, що не можна створити такі універсальні форми роботи, методи навчальної діяльності вчителя й учнів, які годилися б для всіх умов функціонування педагогічного процесу. Результати експерименту підтвердили ефективність впровадженої у практику методики. Саме ці результати дають підставу говорити про доцільність широкого використання запропонованих підходів і прийомів роботи на уроках української літератури в гімназії.

З метою підвищення рівня знань учнів з української літератури важливо і необхідно процес вивчення предмета побудувати так, щоб домінуючою була самостійна робота учнів, тому що саме такий вид роботи виробляє уміння і навички усного і писемного мовлення, розвиває логічне й образне мислення, уяву і пам'ять. Основна мета цього виду роботи –

досягнення третього етапу (критично-творчого) у формуванні самостійності гімназиста, бо саме на цьому найвищому ступені самостійності учень навчається не тільки глибоко розуміти мету завдання і оволодіває методами його розв'язання, а й вчиться видозмінювати ці методи відповідно до змісту й характеру завдання. Знання учнів у гімназії все частіше визначаються й оцінюються в процесі аналітичної роботи над новими матеріалами, залежно від активності учнів, їхньої здатності самостійно сприймати матеріал, вести науково-дослідницьку роботу. Тому зростає вага методу самостійного вивчення літературного матеріалу, як на уроці, так і в процесі виконання домашнього завдання. Самостійна робота впливає із внутрішньої логіки навчального процесу, продиктована потребами розвитку особистості учнів. Репродуктивно-критичний та критично-творчий ступені розвитку самостійності гімназистів дають змогу оцінити об'єкт опрацювання, творчо застосувати здобуті знання, сформовані вміння й навички, створивши щось якісно нове. Завдяки самостійній роботі гімназистам доступний аналіз художнього твору з погляду специфіки літератури: тлумачення образу й образності та уявлення про естетичну природу слова у творі. В учнів формується багатий досвід читача, який є надійною і єдиною основою «бачення» літературних образів.

Варто систематично використовувати літературно-критичні статті під час вивчення творчості письменників, бо це розширює знання учнів про творчість митців, вчить чіткої композиції, яскраво вираженої послідовності викладу думок і доведень. Працюючи над критичними статтями, гімназисті ознайомлюються з основними рисами публіцистики різних авторів, глибиною, переконливістю, гостротою, влучністю висловлювання, афористичністю. А це формує в гімназистів вміння давати правильне тлумачення актуальних (важливих) проблем, розвиває критичне мислення.

Назріла потреба відмовитись від нав'язливих регламентацій щодо оцінки того чи іншого твору або творчої спадщини письменника. Необхідно подавати просто матеріал на певну тему, якомога більше інформації, вказувати найрізноманітніші джерела, викладати різні думки про твори і творчість. Літературно-критичні статті, вивчення яких запропоновано у дисертації, різні за формою, стилем (рецензія, наукова розвідка, нарис, спогад). Найістотнішим моментом під час вивчення літературної критики є ознайомлення та осмислення гімназистами творчого доробку українських критиків: Миколи Жулинського, Євгена Сверстюка, Івана Ільєнка, Михайла Наєнка, Дмитра Донцова, Василя Яременка, Віталія Коваля, Юрія Лаврінєнка, Юрія Шереха-Шевельова та багато інших із когорти української еліти. Їхній дослідницький літературознавчий доробок написаний доступною мовою, присвячений тим творам, які передбачені для вивчення гімназійною програмою.

Результати експерименту підтвердили необхідність проводити лінгвістичний аналіз творів прозових і віршованих (цілісний або елементи лінгвоаналізу). Це велика перевага над трафаретним переказуванням змісту твору, над композиційно-сюжетним і пообразним аналізом. Саме проведення лінгвістичного аналізу засвідчило новий, нетрадиційний підхід до аналізу художніх текстів із заглибленням у їхню структуру через внутрішню форму слова.

Гімназістам відкрилися нові можливості для текстологічного дослідження, вони побачили художній текст по-іншому, з середини, досліджували, як витворюється зміст за допомогою слова в тексті, адже словесно-художній твір становить діалектичну єдність трьох граней літературного твору: контексту слів, контексту художніх образів і контексту ідей, які виявляють саму природу літературного твору.

Лінгвістичний аналіз дав змогу учням осягнути глибину художнього твору, глибше зрозуміти ідейний задум письменника, розкрити смисловий діапазон художнього слова, лексичні засоби виразності, архітектоніку творів, виявити своєрідність добору і використання мовленнєвих засобів.

Досить ефективним в методиці викладання української літератури є залікова система контролю за вивченням окремих тем і оцінка знань учнів. Мета залікових занять – перевірити самостійне осмислення учнями літературного матеріалу на новому ґрунті, під новим кутом зору. Залікові заняття відзначаються різноманітністю методичних прийомів та форм.

Проаналізувавши результати дослідницько-експериментальної роботи, можемо стверджувати, що розроблена в дисертації система є педагогічно доцільною. Вона забезпечує досягнення головної мети – виявлення і розвиток здібностей обдарованих дітей, виховання творчої особистості, здійснює специфічне завдання – виховання художньої сприйнятливості, емоційної чутливості на художні цінності, формування художніх почуттів і смаків, сучасних поглядів та ідеалів.

389. Овдійчук, Л. М. Формування естетичних почуттів старшокласників на основі взаємодії мистецтв у процесі вивчення літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Овдійчук Лілія Миколаївна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Редакц.-видавн. центр «Теніс» Міжнар. екон.-гуманіт. ун-ту ім. акад. С. Дем'янука, 2005. – 20 с. – Бібліогр.: с. 17–18 (9 назв).

Об'єкт дисертаційного дослідження – процес формування естетичних почуттів старшокласників під час вивчення літератури.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи і прийоми формування естетичних почуттів учнів 9–11 класів на основі взаємодії мистецтв у процесі вивчення літератури.

Мета дослідження полягає у розробці науково обгрунтованої та експериментально перевіреної методики формування естетичних почуттів старшокласників на уроках літератури шляхом взаємодії суміжних мистецтв.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що: а) вперше теоретично обгрунтована методична система роботи з формування естетичних почуттів на основі взаємодії мистецтв у процесі вивчення літератури, а також доведена практична доцільність авторських видів уроків: комплексних, театральних, кіноуроків та уроків за «методом Чурльоніса» й можливості використання авторських таблиць: «Мистецькі аналогії до програми з української літератури. 9 клас», «Естетичні уподобання українських письменників» під час вивчення оглядових і монографічних тем; б) виявлено та обгрунтовано педагогічні та методичні умови ефективної роботи з формування естетичних почуттів учнів 9–11 класів: доцільний вибір методів, прийомів і форм роботи для забезпечення естетичного сприймання творів мистецтва, вид взаємодії мистецтв, опорні знання з різних предметів і формування загальнонавчальних умінь, словник естетичних емоцій; в) подальшого розвитку набули методи порівняння і зіставлення творів різних мистецтв як засіб створення проблемних ситуацій на уроці, плідних для інтелектуально-творчого розвитку та формування специфічних естетичних почуттів; г) удосконалено систему вивчення оглядових тем у 9–11 класів на основі взаємодії мистецтв за стильовою спорідненістю, спільністю тем, ідей, засобів зображення та особи письменника через естетичні уподобання на основі емоційно-змістового доповнення використовуваних мистецьких творів; д) визначено критерії сформованості естетичних почуттів старшокласників, які виявляють рівень опанування теоретичними знаннями про естетичні категорії і відповідні естетичні почуття та оволодіння практичними вміннями естетичного сприймання та переживання творів мистецтва.

Практичне значення дослідження полягає в упровадженні в навчально-виховний процес розробленої методичної системи формування естетичних почуттів учнів 9–11 класів у процесі вивчення літератури на основі взаємодії мистецтв за авторськими видами уроків й таблицями, ефективними методами, прийомами, формами роботи, які забезпечують засвоєння необхідних теоретичних знань з естетики та мистецтвознавства; розвивають сенсорні відчуття; допомагають виробити вміння виділяти естетичні сторони мистецького твору й практичні навички роботи з різними видами мистецьких творів; навчитися «естетично переживати» сприйняті мистецькі твори, збагатитися різними за характером естетичними емоціями.

Сформульовані положення, висновки, методичні рекомендації можуть бути використані вчителями у роботі над формуванням у старшокласників естетичних почуттів, під час читання лекцій для слухачів кур-

сів підвищення кваліфікації вчителів-словесників, у практиці викладання курсу методики української літератури у ВНЗ для студентів філологічних факультетів.

Основні результати наукового пошуку

1. Методика формування естетичних почуттів старшокласників на основі взаємодії мистецтв – це процес розвитку й удосконалення естетичного сприймання мистецьких творів, відповідної емоційної реакції та вміння передати словесними засобами духовно-естетичну насолоду.

2. Проведене дослідження підтвердило ефективність використання естетико-культурологічного компонента в навчанні та комплексного впливу всіх мистецтв на формування чуттєвої сфери.

3. У процесі застосування запропонованої методики ґрунтовно збагатилися знання учнів про естетико-філософські поняття: естетичні категорії та відповідні їм почуття, структурні елементи естетичної свідомості, а також про мистецтвознавчі, які відтворюють явище взаємодії мистецтв: живописна поезія, поетичний живопис, музична поезія, поетична музика, музичний живопис, архітектура – застигла музика; кіно, театр – синтетичне мистецтво; поетичне кіно.

4. Впровадження розробленої методичної системи забезпечило підвищення рівня сенсорної культури й естетичного сприймання на основі зіставлення творів різних мистецтв, активізувало інтелектуальну та емоційну сфери учнів (поєднання раціонального і почуттєвого у процесі сприймання), спонукало до осмислення власних почуттів у процесі аналізу естетичних почуттів письменника, образу-персонажа, вміння засобами слова передати духовно-чуттєву насолоду від творів мистецтва, користуючись при цьому словником естетичних емоцій.

5. Дослідження дає підстави стверджувати, що формування естетичних почуттів сприяє збагаченню естетичного досвіду та підвищенню рівня естетичної вихованості, а отже, естетичної свідомості особистості (смаків, ідеалів, уподобань).

6. Керування процесом формування естетичних почуттів учнів базувалося на розробці методики, якою враховано низку психолого-педагогічних умов: а) опору на принципи особистісно орієнтованого, проблемного і розвивального навчання; б) відбір естетично значущих мистецьких творів до програмового матеріалу з літератури; в) визначення оптимальних методів і прийомів вивчення літератури у взаємодії з різними видами мистецтв (демонстрування, порівняння, зіставлення творів різних мистецтв, вирішення проблемних ситуацій, дискусія, евристична бесіда, дослідницько-пошуковий метод, метод вивідних знань); г) урахування вікових можливостей естетичного сприймання та переживання мистецьких творів, формування на цій основі вміння дати естетичну оцінку твору і

своїм почуттям; д) методичне забезпечення: розробка авторських видів уроків, таблиць, створення навчально-методичних посібників і методичних рекомендацій для вчителів до вивчення оглядових і монографічних тем.

7. Результати експерименту свідчать, що критеріями сформованості естетичних почуттів старшокласників є: розуміння учнями естетико-філософських і мистецтвознавчих понять, володіння понятійним апаратом та інструментарієм естетичних емоцій; відчуття і розуміння піднесеного, прекрасного і потворного, трагічного і комічного у мистецьких творах; здатність естетично їх сприймати, аналізувати, оцінювати, розвиваючи творчу активність, що виявляється через художній опис духовно-естетичної насолоди; осмислення власних естетичних почуттів у процесі аналізу естетичних почуттів письменника, образу-персонажа.

8. Аналіз результатів експериментального дослідження дає підстави для рекомендацій щодо використання запропонованої методики у практичній роботі вчителів-словесників на уроках української літератури та про запровадження спецкурсу з методики викладання літератури у ВНЗ для студентів філологічних факультетів, інститутах післядипломної педагогічної освіти.

390. **Паламар, С. П.** Формування умінь аналізу художньої деталі літературного твору в учнів 5–7 класів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Паламар Світлана Павлівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Науковий світ, 2007. – 20 с. – Бібліогр.: с. 18–19 (8 назв).

Об'єктом дослідження є навчальний процес на уроках української літератури в 5–7 класах загальноосвітньої школи, а **предмет** дослідження – форми, методи та прийоми опрацювання художньої деталі літературного твору в 5–7 класах загальноосвітньої школи.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні, розробці та апробації методики формування вмінь учнів 5–7 класів аналізувати художню деталь літературного твору.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що: а) у дисертації вперше створено, науково обґрунтовано та експериментально перевірено систему роботи учнів 5–7 класів над художньою деталлю літературного твору; б) визначено показники і рівні сформованості вмінь учнів аналізувати художню деталь в спічному творі; в) обґрунтовано комплекс психолого-педагогічних умов, що забезпечують ефективність формування в учнів 5–7 класів умінь аналізу художніх деталей літературного твору; г) подальшого розвитку набула методика роботи над образністю художнього слова.

Практичне значення дослідження визначається його спрямованістю на підвищення рівня вивчення української літератури в школі. Запропонована для широкого практичного використання й апробована в умовах

шкільного викладання методика дає змогу не лише вдосконалити процес вивчення літературного твору, його глибшого засвоєння, а й сприяє ефективному формуванню читацьких умінь і навичок, розвитку творчого уявлення учнів, мислення, літературних здібностей школярів. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані для вдосконалення шкільних програм та підручників з української літератури, у практиці викладання предмета в школі, створенні методичних посібників тощо.

Основні результати наукового пошуку

1. Методика формування вмій аналізу художньої деталі літературного твору в учнів 5–7 класів сприяє вдосконаленню сучасного навчально-виховного процесу. Вона спрямована на розвиток образного мислення, особливістю якого є здатність сприймати конкретно-чуттєвий образ (художню деталь), на формування емоційно-оцінної ставлення до літературних героїв та особистісної оцінки художнього твору.

2. Реалізація пропонованої методики ґрунтується на здобутках психолого-педагогічної та літературознавчої науки, дидактичних і загально-методичних принципах вивчення літератури.

3. Ефективність роботи досягається шляхом дотримання низки психолого-педагогічних умов:

- добір яскравих, художньо досконалих творів для розв'язання порушеної проблеми;

- впровадження під час аналізу літературного твору методичної системи, яка передбачає практичне застосування учнями 5–7 класів знань про художню деталь, її особливості та роль у літературному тексті;

- застосування методів і прийомів роботи, що стимулюють пізнавальну активність і самостійність учнів: виразне та коментоване читання художнього тексту, усне малювання, постановка проблемних і проблемно-пошукових завдань, художній переказ, моделювання навчальних ситуацій, спрямованих на активізацію асоціативного мислення школярів з опорою на їхній життєвий досвід, самостійна робота учнів;

- продумана цілеспрямована система, поступове зменшення допомоги вчителя і збільшення учнівської самостійності в роботі над художньою деталлю літературного твору.

4. У процесі опрацювання художньої деталі літературного твору школярі поглиблюють знання про образні засоби художньої літератури й оволодівають такими вміннями:

- знаходити в літературному тексті художні деталі, класифікувати за їх значенням;

- коментувати значення художньої деталі в текстовому фрагменті;

- аналізувати текстові фрагменти та епізоди з урахуванням у них ролі художньої деталі для розкриття ідейно-художнього змісту твору;

- передавати авторське і висловлювати особистісне ставлення до зображуваного.

391. **Петриченко, Н. Г.** Методика використання епістолярних матеріалів у процесі вивчення української літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Петриченко Надія Григорівна; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Графіка, 2003. – 21 с. – Бібліогр.: с. 18 (7 назв).

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес на уроках української літератури в 5–11 класах загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження – методика використання епістолярної спадщини у процесі вивчення української літератури.

Мета дослідження полягає в теоретичній розробці й експериментальній перевірці методики роботи вчителя української літератури з епістолярними матеріалами.

Наукова повизна дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній апробації розробленої методики вивчення епістолярних матеріалів, яка базується на різноманітності форм і методів організації навчальної діяльності на уроках та в позакласній роботі.

Теоретичне значення дослідження полягає: а) у узагальненні досягнень літературознавчої науки щодо пізнавального й виховного потенціалу епістолярної спадщини; б) у визначенні критеріїв відбору епістолярних матеріалів для шкільного вивчення; в) у виявленні факторів, які впливають на ефективність використання епістолярних джерел у процесі вивчення літератури як мистецтва слова.

Практичне значення дослідження полягає: а) у створенні науково обґрунтованої методики використання епістолярних матеріалів на уроках української літератури та доцільності її впровадження в практику роботи шкіл України; б) у використанні теоретичних висновків для підвищення ефективності навчального процесу в загальноосвітній школі, розробки навчальних програм і підручників; в) у застосуванні основних теоретичних положень для дослідження проблеми використання епістолярних матеріалів на уроках зарубіжної літератури, української мови, інших предметів шкільного курсу.

Основні результати наукового пошуку

1. Використання епістолярної спадщини в загальноосвітній школі має велике пізнавальне й виховне значення. Будучи «дзеркалом» епохи й автора, лист дає змогу краще зрозуміти суспільно-політичні умови часу написання, відчуті душевні порухи письменника, проникнути в його творчу лабораторію, «скорочуючи» відстань між читачем і твором, розкриває задум, історію написання та побутування художніх полотен.

2. З'ясовано, що потенціал епістолярної спадщини в школі використовується не повністю. Причиною цього є відсутність методичних праць синтетичного характеру, в яких письменницький епістолярій розглядався б як цілісність, аналізувалися його можливості з огляду на вікові й індивідуальні особливості школярів, давалися рекомендації щодо використання на всіх етапах вивчення художнього твору.

3. Звернення до кореспонденцій майстрів слова виявилось ефективним за умови системного підходу: до засвоєння учнями змісту літературознавчих понять, вироблення практичних навичок роботи з листами, навчання на основі індивідуальної та групової пошукової діяльності, нерозривної єдності класної та позакласної роботи, залучення можливостей міжпредметних зв'язків, дотримання принципів наступності й перспективності, застосування активних форм і методів навчання, які сприяють формуванню особистісного ставлення до прочитаного (випереджувальні завдання, коментоване та повільне читання, диспут, проблемне навчання, пошукова робота тощо), використання листів на всіх етапах роботи над художнім твором.

4. Системоутворюючими факторами методики є автор і учень. Увага до творця епістолярію передбачає використання тих листів, у яких розкриваються особливості його духовного світу, погляди на себе, свою творчість, оцінка літературного процесу й суспільного життя, історія створення художніх полотен.

Водночас критеріями добору є не тільки пізнавальне й виховне значення епістолярних матеріалів, а й вимоги шкільної програми, вікові особливості школярів, що допомагає визначити напрям пошуку необхідних джерел, раціонально спланувати звернення до письменницького листування.

5. Ефективність використання епістолярної спадщини у навчально-виховному процесі визначається рівнем володіння учнями теоретичними поняттями, розумінням особливостей і значення епістолярного жанру для проникнення в творчий світ письменника та художнього твору, наявністю інтересу до проблеми, внутрішнього світу митця, його листування, розвитком мовлення школярів.

«Наближення» до автора сприяє кращому відчуттю й зрозумінню учнем його переживань, приклад самоаналізу, відкритий у листах майстра, спонукає школяра до заглиблення у власний духовний світ, а відтак відкриває шлях до самовиховання й самоосвіти.

5. Цілеспрямована й систематична робота з використання епістолярних матеріалів сприяє підвищенню зацікавленості школярів цією проблемою. Вони розглядають лист не тільки як засіб зв'язку, а й як можливість зрозуміти думки й почуття інших людей, а щодо письменницького епістолярію, – і духовну історію митця та його творчості.

502. **Привалова, С. П.** Вивчення мови художнього твору на уроках української літератури в старших класах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська література)» / Привалова Світлана Павлівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : РВВ Глухів. нац. пед. ун-ту ім. Олександра Довженка, 2010. – 21 с. – Бібліогр.: с. 17–18 (17 назв).

Об'єкт дослідження – навчальний процес на уроках української літератури в старшій школі.

Предмет дослідження – методика вивчення художнього твору учнями 9–11 класів на уроках української літератури.

Мета дослідження полягає у розробленні науково обгрунтованої та експериментально перевіреної системи роботи з вивчення мови художнього твору на уроках української літератури в старших класах школи.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

1) уперше науково обгрунтовано, розроблено й експериментально перевірено методику вивчення мови художнього твору старшокласниками на уроках української літератури;

2) узагальнено і систематизовано на основі різних джерел відомості про мову художнього твору як складову літературознавчого і мовно-стилістичного аналізу;

3) обгрунтовано комплекс психолого-педагогічних і методичних умов ефективної роботи щодо аналізу мови художнього твору учнями 9–11 класів;

4) удосконалено методику літературознавчого аналізу художнього твору;

5) подальшого розвитку набула проблема аналізу мовностилістичних засобів у художньому творі.

Практичне значення дослідження полягає в підвищенні ефективності літературної освіти старшокласників, запровадженні в навчально-виховний процес, зокрема в практику роботи вчителів-словесників, науково обгрунтованої й експериментально перевіреної методики вивчення мови художнього твору старшокласниками на уроках української літератури.

Розв'язання цієї проблеми сприятиме підвищенню ефективності літературної освіти старшокласників, зокрема проведенню літературознавчого аналізу у єдності змісту і форми, формуванню всебічно розвинутої творчої особистості.

Основні результати наукового пошуку

1. Узявено, що засвоєння відповідних теоретичних знань з літературознавства і мовознавства, усвідомлене сприймання і розуміння старшокласниками понять «літературна мова», «мова художньої літератури», «мовителіна мова» та ін. сприяє формуванню у них умінь аналізувати мову художнього твору.

2. Визначено, що врахування вікових особливостей і рівня літературної освіти учнів дає змогу здійснити ґрунтовний літературознавчий аналіз художнього твору в єдності змісту і форми.

3. Результати дослідного навчання дають підстави стверджувати, що розроблена методика вивчення мови художнього твору в старших класах на уроках української літератури сприяє значному підвищенню рівня сформованості умінь і навичок старшокласників аналізувати мову художніх творів.

4. Пріоритетними визначено такі методи і прийоми: розповідь з елементами бесіди, самостійна робота учнів (написання повідомлень, рефератів, складання схем-опор, таблиць, кросвордів), бесіда (репродуктивна й евристична), проблемно-пошуковий метод (створення проблемних ситуацій, проблемно-пошукові завдання), творче читання й коментування, робота з епіграфом уроку та ін.

5. Експериментально доведено, що впровадження розробленої методики у практику роботи школи активізує самостійну роботу учнів з художнім текстом, сприяє розвитку їхніх літературних здібностей, зацікавленого ставлення до літератури як словесного виду мистецтва і одного із шляхів духовного збагачення.

6. Результати дослідження, одержані в експериментальних і контрольних класах, підтвердили ефективність розробленої методики вивчення мови художнього твору в старших класах на уроках української літератури: в ЕК роботи високого і достатнього рівнів (72%) значно переважають такі роботи в КК (32%).

7. Подальшого розвитку набула проблема аналізу мовностилістичних засобів у художньому творі.

Матеріали дослідження можуть бути науково-методичною основою для подальшого вдосконалення процесу вивчення української літератури в старшій школі. Основні положення дослідження можуть увійти до спецкурсу «Вивчення мови художнього твору в старшій школі» для студентів-філологів у вищих навчальних закладах, учителів-словесників в Інститутах післядипломної педагогічної освіти.

393. Прокопова, О. П. Методика вивчення української казки з опорою на розкриття її космогонічного походження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Проконова Ольга Петрівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Вид. ПП Зволейко Д. Г., 2007. – 20 с. – Бібліогр.: с. 18 (6 назв).

Об'єктом дослідження є процес вивчення українських народних казок у 2–4-х класах початкової і 5-му класі основної школи.

Предмет дослідження – форми і методи роботи над засвоєнням змісту казки через розуміння її космогонічного коріння в 2–4-х класах початкової і 5-му класі основної школи.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати методіку роботи над казкою через усвідомлення і розуміння її космогонічного змісту.

Наукова повизна і теоретичне значення дослідження: а) вперше створено й експериментально перевірено систему роботи над вивченням казки з опорою на її космогонічне походження; б) науково обґрунтовано використання активних методичних технологій під час засвоєння змісту казки, усвідомлення походження її героїв, символів, рослин тощо; в) удосконалено форми і методи навчання, зважаючи на принцип наступності під час опрацювання казок у початковій та основній школі; подальшого розвитку набули такі методи і прийоми роботи на уроці, як художнє та коментоване читання з метою формування космогонічних понять в учнів 2–5 класів.

Практичне значення дослідження полягає у впровадженні запропонованої методичної системи вивчення змісту казки через усвідомлення її космогонічності в навчально-виховний процес початкової й основної школи, можливостях використання її для вдосконалення шкільних програм і підручників.

Основні результати наукового пошуку

1. Дослідження науково-теоретичних засад з проблеми дало змогу з'ясувати місце та роль космогонічних знань у вивченні казки, розкрити поняття «космогонія», «космогонічність у казках», обґрунтувати психолого-педагогічні та методичні умови розвитку в учнів 2–5-х класів умінь аналізувати казку через призму космогонії.

2. У роботі переконливо обґрунтовано, що космогонічне значення – це вміння пояснювати та трактувати походження слів, символіку чисел, фантастичних речей, образів.

3. Експериментальна робота засвідчила, що розроблена система аналізу казки з використанням космогонічних знань ефективно впливає на якісні зміни в образному мисленні школярів і сприяє кращому засвоєнню фольклору.

4. Дослідження дає підстави стверджувати, що космогонічні знання, одержані в основній школі, є міцною основою засвоєння та аналізу творів у старших класах.

5. Керування процесом оволодіння творчими знаннями базується на розробці методіки, якою враховано низку психолого-педагогічних умов:

- опори на принципи особистісно зорієнтованого навчання та наступності;
- визначення оптимальних методів і прийомів вивчення казки (переказування, читання в особах, театралізація, створення малюнків, гра);
- урахування вікових можливостей космогонічного розуміння;

• методичне забезпечення: розробка авторських уроків з вивчення казки, таблиці, малюнки, створення навчально-методичних посібників і методичних рекомендацій для вчителів.

6. Аналіз результатів експериментального дослідження дає підстави для рекомендацій щодо використання запропонованої методики у практичній роботі вчителів початкових класів та вчителів-словесників на уроках читання у 2–4-х класах та на уроках української літератури в 5-му класі.

394. Скиба, О. В. Методика викладання фольклору в класах з поглибленим вивченням української літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Скиба Ольга Володимирівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Знання, 2000. – 16 с. – Бібліогр.: с. 15–17 (19 назв).

Об'єкт дослідження – процес вивчення фольклору на уроках української літератури у 5–11 класах шкіл нового типу, а предмет – форми і методи поглибленого вивчення фольклору на уроках української літератури у школах нового типу.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику поглибленого вивчення фольклору на уроках української літератури в 5–11 класах шкіл нового типу.

Наукова новизна дослідження полягає в розробці ефективної методики поглибленого вивчення фольклору на уроках української літератури в 5–11 класах шкіл нового типу, яка ґрунтується на блочній системі опрацювання усної народної творчості.

Практичне значення дослідження полягає у розробці конкретних методичних рекомендацій, спрямованих на докорінне поліпшення вивчення фольклору на уроках української літератури; у можливості використання одержаних результатів у навчально-виховному процесі, у розробці варіантних навчальних планів шкільних програм, підручників та навчально-методичних посібників, під час створення фольклорних збірників і довідників; на лекційних і практичних заняттях зі студентами філологами, у масовій вузівській та шкільній практиці.

Основні результати наукового пошуку

Проблема поглибленого вивчення фольклору є надзвичайно актуальною на нинішньому етапі розвитку освіти в Україні. Опанування цих невичерпних споконвічних духовних надбань свого народу, ознайомлення з його героїчною і трагічною історією сприяє формуванню з учнів національної свідомості, виробленню морально-естетичної поведінки, вихованню загальнолюдських цінностей, таких як доброга, милосердя, совісність, правдивість, справедливість, розвиває увагу, збагачує новими знаннями про невмирущі духовні скарби наших предків, допомагає ґрунтовніше пізнати риси українського менталітету.

Принципового значення у розв'язанні порушеної проблеми набувають такі положення, як забезпечення літературної освіченості учнів 5–11 класів, цілісність емоційного і раціонального пізнання явищ усної народної творчості з опорою на зображувально-виражальні художні засоби, розширення знань учнів про фольклорні жанри, які не вивчалися у попередніх класах: стрілецькі, повстанські пісні, табірний жанр фольклору, різновиди казкової прози, билиці, бувальщини тощо.

Найефективнішими в поглибленому вивченні усної народної творчості є такі методи та прийоми: спостереження і робота над різноманітними жанрами українського фольклору, бесіда за творами різних жанрів на морально-естетичні теми, виразне читання творів із використанням усіх його засобів, поєднання різних шляхів аналізу усної народної творчості, усне малювання, єдність лінгвістичного й літературознавчого підходів до аналізу тексту.

Результати експериментального дослідження проблеми довели необхідність застосування блочного вивчення народної творчості, яке ґрунтується на дидактичних принципах доступності, наступності і перспективності. Така система роботи значно полегшує сприймання учнями фольклорного матеріалу.

У ході експерименту виявлено ефективність поєднання різноманітних підходів до навчального процесу в школах нового типу, що дають змогу вчителю комплексно розв'язувати завдання виховної, навчальної та наукової роботи.

У дослідженні розроблено систему міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків, що є необхідним компонентом шкільної літературної освіти. Пропонований системний підхід до поглибленого вивчення фольклору впроваджено в роботу шкіл нового типу через методичні посібники та програми.

Досліджено й експериментально перевірено шляхи ефективного поглибленого вивчення фольклору у процесі органічного зв'язку навчання і практики, де значну увагу приділено повторенню, систематизації та узагальненню знань учнів про усну народну творчість, організації роботи з фольклорного краєзнавства.

Диференційований підхід до системи практичних завдань, що полягає у сукупності взаємозумовлених компонентів аналітичного, репродуктивного і творчого характеру, передбачає розширення знань учнів про фольклорні жанри, розвиток аналітичного мислення, вміння відчувати красу слова, відрізнати його барви та відтінки, духовне збагачення шкільної молоді.

Дослідження виявило такі методичні закономірності: повноцінне засвоєння учнями знань про специфічні риси фольклору, його особливості та жанри, основні художні засоби буде ефективним тоді, коли навчання і

виховання підпорядковувати духовній меті, викликати в учнів роздуми, переживання; збирання фольклору з російськомовному регіоні позитивно впливає на виховання в учнів поваги до української мови, культури свого народу; естетичний підхід до вивчення фольклору сприяє гармонійному розвитку особистості.

395. Снегір'ова, В. В. Вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною в 5–11 класах загальноосвітньої школи (на матеріалі творів малої літературної форми) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Снегір'ова Валентина Василівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Поліграф Центр, 2001. – 18 с. – Бібліогр.: с. 15–16 (9 назв).

Об'єкт дослідження – навчальний процес на уроках української літератури в 5–11 класах загальноосвітньої школи.

Предмет – зміст, методи, прийоми навчальної діяльності, спрямованої на вивчення творів малої форми української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичній апробації методичної системи вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною в 5–11 класах загальноосвітньої школи на матеріалі творів малої форми.

Наукова новизна: а) розроблено методичну систему вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною в 5–11 класах загальноосвітньої школи на матеріалі творів малої форми; б) вперше відповідно до психолого-педагогічних особливостей взаємозв'язаного вивчення української та зарубіжної літератур простежено динаміку розвитку міжпредметних умінь учнів середніх і старших класів.

Теоретичне значення полягає в науковому обґрунтуванні системи використання міжпредметних зв'язків української та зарубіжної літератур, у розробці методики формування спеціальних (компаративістичних) умінь.

Практичне значення дослідження полягає у впровадженні розробленої методичної системи в навчально-виховний процес, можливостях використання її для вдосконалення шкільних програм і підручників.

Основні результати наукового пошуку

1. Вивчення творів малої форми української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною в 5–11 класах загальноосвітньої школи сприяє вдосконаленню навчально-виховного процесу.

2. Реалізація міжпредметних зв'язків двох літературних курсів ґрунтується на здобутках компаративістики, дидактичних, загально-методичних і специфічних для взаємозв'язаного вивчення літератур принципів.

3. Ефективність роботи забезпечується дотриманням таких психолого-педагогічних умов:

- здійснення міжпредметних зв'язків на змістовому і методичному рівнях;
- урахування вікових можливостей навчально-пізнавальної діяльності учнів, а також особливостей їхнього читачького сприймання;
- поетапне ускладнення системи творчих завдань.

4. Результативність вивчення творів малої форми української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною залежить від уміння вчителя добирати важливий за змістом матеріал, визначати оптимальні методи, прийоми, види і форми роботи над художніми творами, створювати навчальні ситуації, спрямовані на активізацію асоціативного мислення учнів. Пріоритетне місце в системі займають методи творчого читання, евристичний, дослідницький, прийом компаративного аналізу художніх творів, інтегровані форми навчання.

5. Компаративний аналіз літературних творів стимулює інтелектуальні процеси: образне й абстрактне мислення, асоціативність, фантазію, відтворюючу і творчу уяву, а відтак активізує особистісні якості школяра як естетичного суб'єкта, його готовність до творчого сприймання і самостійної оцінки літературних явищ.

6. Вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною вимагає певної системи, оскільки випадкове й епізодичне залучення творів інонаціональних літератур не вносить суттєвих впливів у навчально-виховний процес. Експериментальна перевірка розробленої методики підтвердила висунуту гіпотезу про те, що лише системний підхід до реалізації міжпредметних зв'язків двох літературних курсів допомагає учням глибше і усвідомленіше сприймати такі теоретико-літературні поняття, як зміст, форма, художні образи, образні аналогії, мандрівні сюжети, вічні образи, переклад, переспів, загальнолюдські ідеали, національні риси, індивідуальний стиль тощо.

7. У процесі взаємозв'язаного вивчення творів малої форми української та зарубіжної літератури учні одержують відомості про компаративістичні поняття та оволодівають спеціальними, компаративістичними вміннями, основними серед яких є такі:

- зіставляти літературні твори на рівні теми, ідеї, проблематики, системи образів, сюжету, композиції, тропів;
- вбачати фольклорні та літературні аналогії;
- виділяти загальнолюдське і національно своєрідне у творах;
- складати план порівняльної характеристики і порівняльну характеристику образів-персонажів;
- аргументувати факти типологічних і генетичних зв'язків;
- будувати усну відповідь з елементами порівняння;
- писати твори з елементами порівняння.

Оволодінню визначеними вміннями сприяє введення в шкільну практику елементів історико-типологічного та історико-генетичного зіставлення літературних явищ.

Результати дослідження дають можливість висунути такі рекомендації:

- ввести до шкільних програм з української та зарубіжної літературу рубрику «Міжлітературні зв'язки», в якій відобразити можливі аспекти розгляду контактів двох споріднених предметів;

- включити сформульовані в дослідженні компаративістичні вміння до програмних критеріїв оцінювання;

- в підручники з української та зарубіжної літератури увести статті з елементами компаративного аналізу творів, дидактичні завдання, що сприяють формуванню міжпредметних умінь учнів.

396. **Соловйова, Н. М.** Формування в учнів основної школи умінь здійснювати психологічну характеристику героїв-персонажів літературного твору: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.02 / Н. М. Соловйова. – Кам'янець-Подільський, 2011. – 19 с.

Об'єкт дослідження – навчальний процес на уроках української літератури в основній школі.

Предмет дослідження – методика формування вмінь учнів 5–9 класів здійснювати психологічну характеристику героїв-персонажів художнього твору.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності методів і прийомів формування вмінь учнів здійснювати психологічну характеристику героїв художнього твору під час вивчення української літератури в основній школі.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- уперше науково обґрунтовано й визначено теоретичні засади методики формування вмінь учнів основної школи здійснювати психологічну характеристику героїв-персонажів літературного твору;

- удосконалено методику вивчення художнього твору на основі сформованих умінь учнів; уточнено й конкретизовано педагогічну сутність поняття «психологічна характеристика»;

- подальшого розвитку набула сукупність науково методичних закономірностей формування вмінь учнів 5–9 класів здійснення психологічної характеристики персонажів під час вивчення художніх творів.

Практичне значення дослідження полягає у створенні й запровадженні пропонованої методики формування вмінь учнів 5–9 класів здійснювати психологічну характеристику під час вивчення української літератури в роботу загальноосвітніх навчальних закладів України; у застосуванні основних положень дисертації для дослідження проблеми підвищення рівня сформованості вмінь учнів здійснювати психологічний аналіз героїв-персонажів літературного твору; у можливості використання теоретико-методичних висновків з метою вдосконалення навчально-виховного процесу, створення методичних посібників з української літе-

ратури під час читання лекцій на курсах підвищення кваліфікації вчителів-словесників.

Основні результати наукового пошуку

1. Сформованість умінь здійснювати психологічну характеристику героїв-персонажів художнього твору розглядається як один з істотних критеріїв досягнення загальної мети шкільної літературної освіти.

2. Розроблена методика формування в учнів 5–9 класів умінь здійснювати психологічну характеристику героїв-персонажів художнього твору забезпечувалася дотриманням низки психолого-педагогічних умов: збагачення учнів теоретичними знаннями, володіння психологічним понятійним апаратом, необхідним для здійснення психологічної характеристики в процесі аналізу художнього твору, логічним поєднанням репродуктивних і пошуково-дослідницьких видів навчальної діяльності, яка передбачає як індивідуальне, так і групове виконання навчальних завдань; урахуванням вікових особливостей учнів, їхнього читацького досвіду.

3. Дослідно-експериментальне навчання підтвердило, що аналіз образів-персонажів, зокрема здійснення їхньої психологічної характеристики в процесі аналізу художнього твору, ґрунтується на врахуванні механізму літературно-художнього сприймання учнів і має у своїй структурі такий ключовий момент, як здійснення психологічної характеристики образів-персонажів, що є істотним фактором повноцінного сприйняття художнього твору.

Важливим інструментом для орієнтування вчителя-словесника в процесі формування в учнів умінь здійснювати психологічну характеристику персонажів є рівні художньо-образного мислення, розроблені в методичній науці, які визначаються аналітичним характером засвоєння змісту літературного твору, образів-персонажів, умінням здійснювати їхню психологічну характеристику, давати власну оцінку прочитаному, що в системі визначає рівень і характер сформованості найголовнішого вміння учня – сприймати твір як художньо-естетичну цілісність в усій глибині поставлених проблем, у єдності зображення людини в світовому просторі й виваженого ставлення до неї.

4. Розроблена методика підтвердила здатність учнів основної школи здійснювати психологічну характеристику героя-персонажа в процесі аналізу художнього твору як необхідну умову його глибокого розуміння, формування відповідних умінь. Це, зокрема, уміння використовувати складові психологічної характеристики героя під час аналізу літературного твору, здатність віднаходити психологічні чинники для розуміння поведінкових виявів героя-персонажа, уміння образно мислити і художньо уявляти образ-персонаж, зображений у різних обставинах; уміння переносити здобуті знання в нові ситуації, володіти навичками усного і писемного мовлення.

5. Експериментально-дослідне навчання виявило безпосередній вплив естетичної підготовки учнів, їхньої начитаності на рівень сформованості умінь здійснювати психологічну характеристику героїв-персонажів у процесі аналізу літературного твору.

6. Результати експериментально-дослідного навчання підтвердили ефективність розробленої методики, яка забезпечується рівнем сформованості психоаналітичних умінь учнів 5–9 класів у процесі роботи над характеристикою образів-персонажів художнього твору. Достовірність результатів зумовлена розробленими критеріями.

7. Аналіз здобутих результатів дає підстави для висновку, що представлена експериментальна методика забезпечує підвищення рівня сформованості умінь учнів здійснювати психологічну характеристику героїв-персонажів у процесі роботи над художнім твором.

Проведена експериментально-дослідна робота засвідчила зростання рівня літературної компетентності особистості.

Здійснене дослідження не претендує на вичерпний розгляд усіх аспектів порушеної проблеми. Перспективним напрямом подальшої дослідної роботи може стати теоретичне обґрунтування і створення методики здійснювати психологічну характеристику образів-персонажів у старшій школі в умовах профільного навчання.

397. **Фасоля, А. М.** Формування духовного світу особистості у процесі вивчення української літератури (9–11 класи) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Фасоля Анатолій Миколайович ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Знання, 2000. – 18 с. – Бібліогр.: с. 16 (9 назв).

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес на уроках української літератури в 9–11 класах загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження – процес формування духовного світу особистості школяра під час вивчення української літератури.

Мета дослідження полягає в теоретичній розробці й експериментальній перевірці системи роботи учителя-словесника, спрямованої на активізацію процесу формування духовного світу особистості засобами літератури.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що розроблено критерії визначення рівня сформованості духовного світу особистості; з'ясовано змістову сутність процесу формування духовного світу особистості школяра засобами літератури; виявлено найважливіші умови активізації процесу формування духовного світу особистості засобами художньої літератури; розроблено й експериментально перевірено науково обґрунтовану методичну систему формування духовного світу особистості засобами літератури.

Теоретичне значення дослідження полягає у розробці критеріїв розвитку духовного світу школяра; у визначенні теоретичних умов форму-

вання духовного світу особистості засобами літератури; у створенні науково обґрунтованої методичної системи формування духовного світу особистості у процесі вивчення української літератури.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання теоретичних висновків для вдосконалення навчально-виховного процесу, розробки методики вивчення предметів шкільного курсу, укладання програм української та зарубіжної літератур, спецкурсів вищих навчальних закладів, курсів перепідготовки учителів-словесників; у застосуванні основних положень дисертації для дослідження проблем формування духовного світу особистості засобами літератури в школах національних меншин у доцільності впровадження апробованої системи в практику роботи шкіл України.

Основні результати наукового пошуку

1. Створено науково обґрунтовану методичну систему формування духовного світу особистості у процесі вивчення української літератури у старших класах загальноосвітньої школи, необхідними умовами реалізації якої є: розгляд художнього твору, і процесу формування духовного світу загалом і засобами літератури зокрема як системно організованої цілісності; особистісної орієнтації навчально-виховного процесу на уроках літератури; широкого застосування активних форм і методів роботи над художнім твором; залучення в ході аналізу художнього твору, образу-персонажа сучасних ідей філософії, соціології, психології, педагогіки, методики щодо проблеми формування духовного світу особистості загалом і засобами мистецтва зокрема, широкого використання результатів літературознавчих досліджень.

2. Формування духовного світу особистості школяра засобами української літератури відбувається через проникнення в духовний світ автора та його героїв, обов'язковою умовою чого є вироблення в учнів умінь і навичок аналізу духовного світу письменника та образу-персонажа, самоаналізу.

3. Оволодіння прийомами і методами самоаналізу, проникнення в духовний світ письменника та його героїв дозволяє співвіднести себе і героїв художніх творів та їх автора із сформованим узагальненим образом українця і українським національним ідеалом. Вивчення української літератури дає особистості матеріал для створення узагальненого образу українця та українського національного ідеалу. Прагнення наслідувати улюбленого героя чи ідеал, виховати в собі всі кращі його риси включає механізм волі-самовиховання стає рушійною силою змін у духовному світі особистості.

398. **Федоренко, Т. М.** Формування умінь композиційного аналізу художнього твору в учнів загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Методика ви-

кладання (української літератури)» / Федоренко Тетяна Миколаївна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : ДОД УДПУ ім. М. П. Драгоманова, 1995. – 23 с. – Бібліогр.: с. 21–22 (9 назв).

Об'єкт дослідження – процес вивчення української літератури в середній загальноосвітній школі.

Предмет дослідження – методика формування в учнів умінь композиційного аналізу як одного з шляхів підвищення ефективності вивчення художніх творів.

Мета дослідження полягала в науковому обґрунтуванні методики композиційного аналізу і виробленні в учнів навчальних умінь аналізувати художній твір.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що: а) розроблена система формування умінь композиційного аналізу художнього твору в учнів загальноосвітньої школи; б) експериментально доведена доцільність, продуктивність вивчення спічних творів композиційним шляхом; в) науково обґрунтовані шляхи засвоєння теоретико-літературних понять.

Практичне значення дослідження полягає в упровадженні в практику роботи вчителя науково обґрунтованої і експериментально перевіреної системи роботи з питань формування умінь композиційного аналізу спічних творів. Розроблені автором рекомендації і пропонується система методів і прийомів передбачають удосконалення шкільних програм, підручників і методичних посібників.

Опубліковані дисертантом основні положення дослідження, рекомендації використовуються учителями в практичній роботі. Значення дисертації визначається її спрямованістю на підвищення ефективності навчального процесу і удосконалення літературної освіти в школах України.

Основні результати наукового пошуку

Система роботи у процесі реалізації якої формувалися композиційні вміння показала, що учні глибоко засвоїли матеріал, і не лише ідейний зміст, а й усвідомили всі компоненти, які складають художню форму, тобто таємниці художньої майстерності.

Формування композиційних умінь під час вивчення спічних творів мав важливе теоретичне і практичне значення для підвищення ефективності літературної освіти, інтелектуального розвитку учнів. Експериментально-дослідна робота показала, що учні навіть із середніми здібностями зможуть досить добре оволодіти вміннями композиційного аналізу.

Учні одержали уявлення, як розглядати композицію на всіх рівнях. Розроблена нами методика і орієнтовна система уроків сприяла формуванню умінь визначати, композиційну функцію портрета, пейзажу, діалогу, ліричного відступу.

Експериментальне дослідження позитивно вплинуло на вироблення в учнів умінь аналізувати образ-персонаж, епізод, а також встановлювати причинно-наслідкові зв'язки всіх сцен, картин, характеризувати героїв твору.

Учні експериментальних класів краще, ніж контрольних, розуміються в особливостях композиції, уявляють залежність між нею і авторською думкою.

Маючи сформовані вміння, учні легко переносять композиційну методику вивчення в нову ситуацію, сприймають і оцінюють невідомі раніше художні твори. Запропонований композиційний аналіз і сформовані вміння визначати структурні елементи твору дали можливість школярам охопити не лише зміст, а й форму, вивчити кожен елемент, компонент, кожен найдрібнішу структуру і деталь художнього твору.

Старшокласники за запропонованою системою здатні самостійно аналізувати твір.

Апробація підтвердила необхідність упровадження запропонованого шляху вивчення художніх творів у методику викладання літератури, оскільки це істотно розширює коло знань і умінь учнів, дає можливість ефективніше вивчити матеріал програмової літератури.

399. **Халін, В. В.** Розвиток художнього сприймання епічного твору студентам філологічного факультету в процесі вивчення української літератури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Халін Валерій Володимирович; Ін-т педагогіки АПН України. – К.: Вид-во Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка, 2006. – 19 с. – Бібліогр.: с. 15–16 (8 назв).

Об'єкт дослідження – процес вивчення української літератури у вищому навчальному закладі.

Предмет дослідження – методика формування та розвитку художнього сприймання епічного твору студентами філологічних факультетів у процесі вивчення української літератури.

Мета дослідження – теоретично розробити науково обґрунтовану та експериментально перевірену методику роботи з розвитку художнього сприймання епічного твору студентами філологічних факультетів у процесі вивчення української літератури у вищому навчальному закладі.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження: а) уперше розроблено й експериментально перевірено методику розвитку художнього сприймання епічних творів студентами філологічних факультетів у процесі вивчення української літератури; б) науково обґрунтовано процес розвитку художнього сприймання епічних творів студентами-філологами під час вивчення української літератури; в) подальшого розвитку набула система закономірностей, що стосуються характеру розвитку художнього сприймання студентів-філологів під час вивчення

української літератури; г) удосконалено систему вивчення епічних творів; д) визначено критерії, психолого-педагогічні закономірності і теоретично обгрунтовано форми і методи роботи, які забезпечують ефективність розвитку художнього сприймання епічних творів літератури студентами філологічного факультету ВНЗ.

Практичне значення роботи полягає у визначенні рівнів сформованості художнього сприймання, критеріїв їх оцінки, в обгрунтуванні і створенні системи завдань і видів робіт, спрямованих на розвиток художнього сприймання студентів-філологів, в експериментальній перевірці пропонованої методики. Матеріали дослідження можуть бути використані викладачами вищої школи під час вивчення епічних творів у процесі викладання курсу української літератури.

Основні результати наукового пошуку

1. Дослідження проблеми розвитку художнього сприймання епічного твору студентами філологічних факультетів у процесі вивчення української літератури підтверджує, що для забезпечення належної якості фахової підготовки майбутнього вчителя-філолога в організації викладання літератури у ВНЗ повинні враховуватись закономірності формування художнього сприймання літературного твору як мистецтва слова.

2. У процесі проведеного експерименту науково обгрунтовано і доведено обумовленість розвитку художнього сприймання загальним розвитком студента, розумінням ним сутності художньої літератури як мистецтва слова, її художньо-естетичної специфіки, системою знань з теорії літератури в цілому.

3. Встановлено, що формування художнього сприймання епічного твору студентами філологічного факультету є комплексною проблемою і має своєю основою розвиненість психологічних особливостей реципієнта, сформованість операцій мислення і уяви, що включає високий ступінь розвитку спостережливості, відтворюючої та творчої уяви, емоційно-образної пам'яті, здатності до співпереживання, емоційності, здатності до образної конкретизації і образного узагальнення.

4. Доведено, що розвиток цих психологічних особливостей у процесі підготовки вчителя-філолога у ВНЗ потребує при читанні лекцій і проведенні практичних робіт з української літератури та методики її викладання врахування структури художнього сприймання літературного твору як складної єдності, найважливішими компонентами якої є:

- сила емоційної реакції;
- чіткість розуміння смислу;
- конкретизація художніх образів в уяві читача, бачення тексту;
- усвідомлення автора як творця тексту, почуття естетичної форми.

5. У дослідженні розроблено систему вимог до організації занять, побудованих на основі врахування структури художнього сприймання студентів і спрямованих на подальший розвиток цього сприймання.

6. Встановлено, що процес формування вмінь виробляти відповідні настанови в учнів на заняттях з методики викладання літератури має позитивний вплив не тільки на методичний рівень студентів, але й забезпечує більш глибоке усвідомлення психолого-педагогічних та літературознавчих знань, робить активним і глибшим їх власне художнє сприймання творів літератури.

Цим самим підтверджено тісний зв'язок історико-літературних курсів у ВНЗ з вивченням курсу методики викладання літератури в школі, де студент навчається інтерпретувати своє розуміння художнього твору на рівні, доступному для сприймання учнів відповідного класу середньої школи, навчас їх сприймати і розуміти художній твір.

7. Доведено, що система літературознавчих, лінгвістичних та психолого-педагогічних дисциплін, яка вивчається на філологічному факультеті ВНЗ, у своїй єдності забезпечує належний розвиток художнього сприймання студентів за умови, що в процесі вивчення предметів названих циклів увага викладачів і студентів зосереджується на:

- здійсненні єдності науково-теоретичних знань майбутніх учителів з їх суб'єктивно-емоційним розвитком;
- виконанні завдань, спрямованих на розвиток відтворюючої і творчої уяви, розумінні взаємозв'язку слова і образу, зображенні і вираженні в художньому творі тексту і підтексту;
- глибокій увазі до слова, його відтінків у тексті;
- формуванні здатності сприймати духовну конкретність, яка виражається різними за своєю структурою засобами та образами;
- виконанні завдань, що ведуть від констатувального рівня сприймання змісту твору до його аналітичного осмислення і від аналітичного до естетичного рівня сприймання твору в єдності змісту і форми;
- осмисленні сюжетно-композиційної основи епічного твору, його образів як засобу вираження відкритої автором духовної правди людського буття.

8. У дослідженні розроблено критерії, що визначають якість і глибину художнього сприймання студентів-філологів, на основі яких перевірено ефективність пропонованої методики.

Теоретичне та практичне вивчення проблеми формування художнього сприймання епічного твору студентами філологічних факультетів у цілому підтвердило наукову гіпотезу дослідження.

400. **Черній, В. С.** Виховання культури людських взаємин в учнів 5–8-х класів у процесі вивчення художньої літератури : автореф. дис. на

здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Черній Валентина Степанівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Волинські обереги, 2003. – 20 с. – Бібліогр. : с. 17 (4 назви).

Об'єкт дослідження – процес виховання культури людських взаємин в учнів середнього шкільного віку.

Предмет дослідження – методика використання художніх творів на уроках літератури в 5–8-х класах з метою виховання в школярів культури людських взаємин.

Мета дослідження полягає у створенні науково обгрунтованої та експериментально перевіреної методики використання художніх творів як засобу виховання культури людських взаємин в учнів основної школи.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає у створенні науково обгрунтованої системи виховання культури людських взаємин в учнів середнього шкільного віку в процесі вивчення творів української літератури, у виявленні тенденцій і напрямів удосконалення педагогічної технології виховання культури людських взаємин.

Практичне значення дослідження: розроблено методичну систему формування культури взаємин в учнів у процесі вивчення художніх творів, сформульовані положення, висновки та методичні рекомендації можуть бути використані вчителями–практиками у роботі над вихованням культури людських взаємин в учнів на уроках української літератури.

Основні результати наукового пошуку

Виховання культури людських взаємин в учнів 5–8-х класів у процесі вивчення української літератури сприяє вдосконаленню навчально-виховного процесу.

Ефективність роботи забезпечується дотриманням ряду психолого-педагогічних умов, основними серед яких є:

- здійснення виховного процесу на змістовому й методичному рівнях;
- урахування вікових та індивідуальних можливостей навчально-пізнавальної діяльності учнів 5–8-х класів, а також особливостей їхнього читачького сприймання; розвиток емоційно-чуттєвої сфери читача з опорою на досвід та знання особистості;
- поетапне ускладнення системи творчих завдань.

Результативність виховання культури людських взаємин у процесі вивчення творів української літератури залежить від уміння вчителя добирати важливий за змістом матеріал уроку, позакласного заходу, визначати оптимальні методи, прийоми, види і форми роботи над художніми творами, створювати навчальні ситуації, спрямовані на активізацію асоціативного мислення учнів. Пріоритетне місце в системі займають методи дискусійного характеру, виразного читання, свристичний та інтегровані форми навчання.

Виховання культури людських взаємин у процесі вивчення художніх творів стимулює інтелектуальні процеси: образне й абстрактне мислення, асоціативність, фантазію, творчу уяву, а відтак активізує особистісні якості школяра як естетичного суб'єкта, його готовність до творчого сприймання і самостійної оцінки взаємин літературних героїв.

Вивчення творів української літератури носитиме виховний характер лише за умов наявності певної системи, оскільки випадковий й епізодичний розгляд питань виховного характеру не вносить істотних впливів у навчально-виховний процес. Експериментальна перевірка розробленої методики підтвердила висунуту гіпотезу про те, що лише системний підхід до виховання культури людських взаємин під час вивчення творів художньої літератури забезпечить її ефективність.

401. Шульженко, В. Г. Формування духовних потреб підлітків на літературно-краєзнавчому матеріалі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Шульженко Валентина Григорівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Ротапринт НГПІ ім. Н. В. Гоголя, 1994. – 18 с. – Бібліогр.: с. 17–18 (10 назв).

Об'єктом дослідження є процес духовного становлення учнів-підлітків в умовах активного використання в навчально-виховному процесі літературно-краєзнавчих матеріалів.

Предмет дослідження склали змістовна і процесуальна сторони формування духовних потреб учнів підліткового віку на основі прилучення їх до культурної, літературної спадщини рідного краю.

Мета дослідження полягала у визначенні, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній апробації педагогічних умов, які забезпечують формування духовних потреб підлітків у процесі засвоєння ними літературно-краєзнавчих матеріалів.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає у визначенні поняття духовно-патріотичної потреби та передумов її формування у підлітків, уточненні духовноформуючих можливостей літературно-краєзнавчого матеріалу: у визначенні критеріїв і рівнів сформованості духовно-патріотичної сфери учнів підліткового віку, виявленні педагогічних умов формування духовних потреб на основі прилучення підлітків до літературної, культурної історії рідного краю.

Практичне значення виконаної роботи полягає в розробці рекомендацій вчителям та класним керівникам щодо добору краєзнавчих матеріалів та включення їх у навчально-виховний процес з метою активізації духовного становлення підлітків.

Основні результати наукового пошуку

1. Добираючи літературно-краєзнавчі матеріали, необхідно виходити з естетичного, художнього їх значення: зниження рівня оцінки провокує

звертання до другорядних фактів і явищ, чим викликається зворотній ефект, «анти установка» – згасання уваги і позитивних емоцій, зниження інтересу до матеріалу, повне його несприйняття.

2. У навчально-виховній роботі слід уникати невинновданого зміщення акцентів у бік краєзнавства, оскільки при всій значущості краєзнавчих матеріалів перенасичення ними звужує духовноформуючі горизонти особистості.

3. У формуючому процесі на кожному з його етапів одне з чільних місць мусить належати яскравому і змістовному слову учителя, позаяк ефективність духовних впливів у великій мірі залежить від того, наскільки емоційно, образно в слові учителя буде розкритий духовно-моральний зміст, передане патріотичне звучання явищ духовної культури рідного краю.

4. Досягненню стану «вживання» в зміст і глибокого осмислення його підлітками сприятимуть проблемний виклад матеріалу, створення ситуацій фіксації уваги на моментах якісного духовного стрибка у свідомості, залучення учнів до активного творчого освоєння духовного спадку оточеного краю і своїх безпосередніх предків.

402. Шуляр, В. І. Підготовка майбутнього вчителя літератури до конструкторсько-технологічної професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Шуляр Василь Іванович ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : РВВ МДУ, 2004. – 20 с. – Бібліогр.: с. 17–18 (17 назв).

Об'єкт дослідження – підготовчо-планувальна діяльність сучасного вчителя літератури.

Предмет дослідження – процес формування конструкторсько-технологічної компетентності майбутнього вчителя літератури на філологічних факультетах ВНЗ.

Мета дослідження полягає в розробці науково обґрунтованої технології, моделі формування конструкторсько-технологічної компетентності у програмно-планувальній діяльності майбутнього вчителя літератури та з'ясування умов, за яких вона буде ефективною.

Наукова новизна дослідження: а) вперше визначено комплекс педагогічних умов і розроблено методику підготовки майбутнього вчителя літератури до конструкторсько-технологічної діяльності; б) уточнено сутність професійної та конструкторсько-технологічної компетентності в діяльності вчителя літератури; в) подальшого розвитку набула теоретична модель учителя літератури за гуманістично зорієнтованою парадигмою освіти: «учень – читач → автор – літературний твір (підручник) → учитель – фасилітатор → читач-учень» в умовах технологізації освіти.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження виявляється насамперед у визначенні концептуальних та теоретико-методичних засад

підготовки майбутнього вчителя-словесника до конструкторсько-технологічної діяльності; науковому обґрунтуванні педагогічних умов, методів і форм у системі підготовки студентів до професійної планувальної діяльності на технологічній основі.

Практичне значення дослідження визначається його спрямованістю на підвищення ефективності підготовчої (конструкторсько-технологічної) діяльності вчителя літератури, контекстне виконання фахових обов'язків, розробку технології формування конструкторсько-технологічної компетентності в діяльності вчителя літератури, оновлення й уточнення змісту навчальних планів і програм, підготовку науково-методичних матеріалів, рекомендацій для викладачів, учителів, керівників освітніх закладів із вирішення проблеми.

Основні результати наукового пошуку

Особливістю проведеного дослідження щодо формування технологічної компетентності та в підготовці засобів (продуктів діяльності) є особистісна та професійна спрямованість. Теоретично обґрунтовано і перевірено запропоновану загальну структуру моделі формування конструкторсько-технологічної компетентності та комплекс засобів, продуктів проєктно-конструкторської діяльності на підготовчому етапі планування, розроблених відповідно до описаної технології.

Експериментом доведено, що формування конструкторсько-технологічної компетентності в діяльності майбутнього вчителя літератури базується на:

- методологічних основах теорії діяльності, системності та цілісності;
- принципах гуманізації, демократизації, системності, персоніфікації, технологічності;
- сутнісних характеристиках і критеріях професійної компетентності та кращості в підготовці майбутнього вчителя;
- основних психолого-педагогічних закономірностях, які забезпечують ефективність процесу професійної підготовки спеціалістів;
- ідеях інтеграції та диференціації, багаторівневості, операційності у формуванні професійності вчителя;
- загальній структурі та моделі формування особистості вчителя літератури та його технологічної компетентності.

Важливими умовами успішного формування конструкторсько-технологічної компетентності майбутнього вчителя літератури є:

- проєктування освітнього та літературно-мистецького простору відповідно до логіки стратегічного, тактичного, технологічного та технічного цілеутворення як способів інноваційної діяльності майбутнього філолога;

- структурно-цільова, комплексна організація планування навчально-го процесу як засіб формування суб'єктивної концептуальної моделі компетентностей у професійній діяльності вчителя літератури;

- формування нової позиції студента, який здатний до безперервного саморозвитку, суб'єкт – суб'єктної взаємодії під час навчального процесу в умовах «учень – читач → автор – художній твір (підручник) → учитель – фасилітатор → читач – учень»;

- використання систем інваріантних технологічних засобів для створення проєктно-конструкторського продукту;

- виконання конструкторсько-технологічних функцій, операцій і дій, які забезпечать формування майбутнього вчителя літератури в контексті загальної і професійно-фахової культури.

Розроблена система засобів, методів і форм організації формування конструкторсько-технологічної компетентності майбутнього вчителя літератури піддавалась експериментальній перевірці і корекції відповідно до завдань, етапів і методів дослідження.

Критерієм сформованості проєктно-конструкторських умінь виступає конкретний продукт, система засобів. У нашому дослідженні це програмно-тематичний комплекс планування вивчення літератури, який розглядається у широкому та вузькому значеннях. У широкому – як компоненти системи управління, то утворюють її моделі компетентції: у вузькому – як продукт, засіб, розроблений на основі виконання майбутнім учителем літератури технологічних функцій, операцій і дій (прогнозування, проєктування, конструювання, моделювання, планування).

Відповідно до технології підготовка засобів планування вивчення курсу літератури передбачає наявність таких етапів проєктно-конструкторської діяльності вчителя-філолога: підготовка (вибір аналога); розроблення (проєктування та конструювання конкретної моделі, засобу); контроль і корекція (експертиза та оцінка підготовленого технологічного проєкту, моделі). У дослідженні відповідно до моделі формування конструкторсько-технологічної компетентності майбутнього вчителя літератури розроблено та експериментально перевірено програмно-тематичний комплекс планування вивчення курсу літератури (ЛТКП), що складався з проєктно-конструкторських моделей курсу (ПКМК), літературної теми (ЛКМТ), моделі уроку (ПКМУ), траєкторії літературного розвитку учня-читача (ТЛРЧ) та гіпотетично ідеальної моделі випускника, які стали основою до побудови змісту і форми комплексного посібниково-хрестоматійного довідника з літератури для учня-читача (ПХДЧ).

Науково обґрунтовано та експериментально доведено, що застосування комплексу планування, розробленого відповідно до операційності проєктно-конструкторської діяльності, дає змогу підвищити рівень компетентнос-

ті майбутнього вчителя літератури, яка здійснюється в системі, диференційовано, з урахуванням особистісних компетенцій педагога на технологічній основі. Глибина, повнота, ґрунтовність, відтворюваність, гарантованість результату проектно-конструкторської діяльності майбутнього вчителя літератури свідчать про ефективність запропонованої технології.

Окрім цього, виявлено, що комплекс планування та його складові сприяють підвищенню пізнавальної активності учнів. Це відбувається завдяки змінам у їхній мотиваційній сфері, забезпечення процесуально-операційних дій. Створення особистісного вибору, варіантів можливостей для співпраці, контролю, ситуації успіху в одержанні гарантованих результатів сприяють багатовекторній співпраці (учень – читач → автор – художній твір (підручник) → учитель – фасилітатор → читач – учень).

403. Яценко, Т. О. Родинне виховання учнів 5–8 класів у процесі вивчення української літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Яценко Таміла Олексіївна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Арт-Прес, 2003. – 20 с. – Бібліогр.: с. 17–18 (17 назв).

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес на уроках української літератури в 5–8 класах загальноосвітньої школи.

Предмет – методика родинного виховання учнів 5–8 класів засобами художнього слова.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні й апробації методичної системи, спрямованої на засвоєння учнями цінностей родинних виховних традицій у процесі аналізу творів української літератури про родину.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає у науковому обґрунтуванні методичної системи родинного виховання учнів 5–8 класів на уроках української літератури; визначенні ефективних педагогічних умов засвоєння учнями цінностей родинних виховних традицій, відображених у художніх творах; у розробці методики формування вмінь аналізувати художній твір у родинознавчому аспекті.

Практичне значення результатів дослідження полягає у впровадженні в навчально-виховний процес методичної системи, яка сприяє свідомому засвоєнню учнями цінностей родинних виховних традицій під час аналізу творів української літератури, використання її для вдосконалення шкільних програм і підручників.

Основні результати наукового пошуку

1. Реалізація розробленої методики родинного виховання учнів-підлітків у процесі вивчення української літератури передбачає такі взаємопов'язані етапи: стимулювально-мотиваційний – розвиток інтересу та емоційно-ціннісного ставлення до українського родинознавства, накопичення необхідних знань про родинні виховні традиції та цінності, формування усві-

домленої потреби в оволодінні ними, виховання переконаності у пріоритетній ролі родини в процесі формування характеру, світогляду особистості; операційно-діяльнісний – створення умов для глибокого інтелектуально-емоційного засвоєння виховного змісту творів про родину та формування практичних умінь їх аналізу в контексті цінностей родинних виховних традицій; контрольо-оцінний – самостійний аналіз (удосконалення практичних умінь) художніх творів (текстових фрагментів) у родинознавчому аспекті, стимулювання учнів застосовувати здобуті знання для оцінки сучасних життєвих ситуацій.

2. Експериментальна методика сприяє поглибленню знань учнів про родинні виховні традиції й оволодінню вміннями аналізувати художній текст у родинознавчому аспекті, а саме: характеризувати образи-персонажі літературного твору з умотивуванням їхніх вчинків та поведінки в різних обставинах відповідно до цінностей традиційного родинного виховання; аргументувати власні судження з приводу прочитаного твору на рівні усвідомлення цінностей родинних виховних традицій; виражати особистісне ставлення до літературних героїв як вияв переконаності в значущості цінностей традиційного родинного виховання.

3. Формування вмінь аналізувати художні твори в контексті традиційного родинного виховання забезпечується акцентуванням вчителів-словесників на виховному потенціалі української родинної педагогіки, актуалізацією родинного досвіду школярів, специфічними прийомами роботи над художнім текстом (поглиблене коментування уривків у контексті цінностей традиційного родинного виховання, використання прийому допоміжних завдань і запитань, що спрямовують мислительну діяльність учнів у родинознавчому напрямку, складання усної характеристики образів у контексті цінностей родинних виховних традицій тощо), які активізували особистісні якості школяра як естетичного суб'єкта, його готовність до творчого сприймання і самостійної оцінки літературних та життєвих явищ. Сформованість в учнів 5–8 класів умінь аналізувати вчинки літературних героїв у контексті цінностей родинних виховних традицій має важливе значення для саморозвитку підростаючої особистості, формування її світогляду та моральної вихованості, допомагає виробити родинний виховний ідеал і керуватися ним у власних сімейних відносинах.

РОЗДІЛ IV

ЮВІЛЕЙНІ ВІТАННЯ

Шановна Ніло Йосипівно!

Від президії Академії педагогічних наук України і від мене особисто прийміть щирі й сердечні вітання з Вашим ювілсеєм.

Українська наукова і освітянська спільнота знає Вас як талановитого вченого, працелюбну, щирю, високопрофесійну людину і чарівну жінку.

Бажаю Вам міцного здоров'я, родинного затишку і здійснення всіх задумів і планів.

З повагою
Президент АПН України
Василь Кремень
02.01.2010 р.

Цими зимовими днями доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України, заслужений діяч науки і техніки України **Ніла Йосипівна Волошина** відзначила свій славний ювілей.

Шановна Ніло Йосипівно!

Президентська рада Української асоціації викладачів зарубіжної літератури та усі 16 тисяч її членів щиро вітають Вас із цією знаменною датою. Для всіх нас Ви є уособленням сучасного Вченого, національно свідомого й духовно багатого. Ваші численні монографії, підручники, посібники, програми, статті присвячені різноманітним проблемам, але пердовсім вони спрямовані на виховання високих почуттів у людині: сильної волі, доброго серця, чистої совісті – якостей, які є основою Вашого характеру.

Досліджуючи актуальні, стратегічні проблеми методики літератури, Ви послідовно дотримуєтеся принципу взаємозв'язаного вивчення української та зарубіжної літератур. Під Вашим керівництвом успішно захищено понад чотири десятки докторських і кандидатських дисертацій, зокрема й за спеціальністю «Теорія та методика навчання (зарубіжна література)». Крім того, Ваші мудрі поради й принципова підтримка запам'яталися багатьом аспірантам і здобувачам, які захищалися в спеціалізованій вченій раді Інституту педагогіки АПН України. Тож і несуть вони у своїх серцях теплоту вдячності до Вас.

Упродовж багаторічної освітянської діяльності Ваше натхненне слово запалоє вогник пізнання в очах учнів і студентів, надихає на творчі здобутки учителів, методистів, науковців.

Наша асоціація є всукраїнським фаховим об'єднанням учителів-словесників, тож підтримуючи постійні контакти з усіма без винятку регіонами України, ми повсякчас пересвідчуємося у Вашому високому авторитеті поміж освітян усієї України: Вас знають, люблять і шанують як на Луганщині, так і на Буковині, як на Сіверщині, так і в Криму.

Тож зичимо Вам, дорога Ніло Йосипівно, подальших успіхів у Вашій плідній діяльності на благо людей і в ім'я України, міцного здоров'я, нових творчих звершень і многих літ у достатку й радості.

З глибокою повагою від імені Президентської ради й усіх членів Асоціації

президент УАВЗЛЮ
учений секретар

І. Ковбасенко
Г. В. Бітківська

Вітасмо з ювілеєм!

У ці чудові новорічні і різдвяні свята відзначає свій славний ювілей Людина великої і щедрої душі. Вчений, педагог найвищої кваліфікації, член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, головний редактор журналу «Українська література в загальноосвітній школі» **Ніла Йосипівна Волошина**.

Говорячи про ювілей Ніли Йосипівни, хочеться дібрати особливо теплі слова, тому що людина ця – особлива. Господь Бог щедро наділив Нілу Йосипівну талантами. Вона обдарована особистістю, талановитий вчений, мудрий керівник. Але в першу чергу Господь дарував їй чуйну душу, щире і добре серце, яке ніколи не буває байдужим до людей, і до щедрот якого так тягнуться люди. Наша дружба і співпраця з Нілою Йосипівною тривають не один рік. Ми пишаємося тим, що вона член нашої редакційної ради, постійний автор численних науково-методичних публікацій, наш помічник і порадник.

Вражає її творча енергія, неймовірна працездатність, талант усе встигати і усьому дати лад. Творчий доробок Ніли Йосипівни величезний – 300 наукових праць, серед яких підручники, навчально-методичні посібники, монографії, програми для загальноосвітньої школи, сотні статей у фахових виданнях і збірниках наукових праць! Під її керівництвом за-

хистили дисертації 39 кандидатів і 4 доктори наук, які пишаються тим, що долучилися до наукової школи Н. Й. Волошиної.

Ніла Йосипівна у постійному творчому пошуку, сповнена нових задумів у царині методичної науки, підручникотворення, виступає з доповідями на міжнародних конференціях, семінарах, багато спілкується з учителями. До її думки дослухаються всі освітяни України.

Мудрий керівник, талановитий вчений, справжній учитель і наставник, винятково доброзичлива і чуйна людина – такою є Ніла Йосипівна Волошина. Головна її нагорода – щира повага і шана людей, з якими її зводила доля на життєвому шляху.

Щиро і сердечно вітаємо Вас, дорога Ніло Йосипівно, з ювілеєм! Від усього серця зичимо міцного здоров'я, сили духу, творчої наснаги для нових звершень у Вашій багатогранній діяльності. Хай сторицею віддасться Вам за усе те добро та благо, яке Ви даруєте людям. Хай у родині Вам завжди буде тепло і затишно.

Колектив редакції журналу «ЗЛ»

Незабуття і завжди люба Ніло Йосипівно!

Закувала зозуля в саду –
Сповістила про радісну дату.
Хай дарує серцю весну
Ювілею урочисте свято.
Усміхається щастям життя
У безмежжі краси і любові,
І хай довгі, прекрасні літа
Квітнуть, наче троянди чудові!
Хай ромашки Думанського поля
Прилетять метелицею в дім
І кожному з нас нагадають:
Де коріння наше й отчий дім.
Здоров'я Вам і многіє літа.

З любов'ю й повагою до Вас
перша учениця Людмила (Тупальська) Лятюк
зі своєю родиною
02.01.2010 р.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

У покажчику наведено прізвища всіх осіб, причетних до створення опублікованих праць Н. Й. Волошиної, літературу про неї та персоналії. Після кожної позиції у круглих дужках подаються ідентифікуючі знаки: співавтор (співавт.), укладач (уклад.), упорядник (упоряд.), редактор (ред.), автор рецензій (рец.) та інші. Без позначок наведено позиції, під якими виступають автори творів.

- Авраменко О. М. 337
Аврамчук О. Н. 82, 88, 93, 100, 109, 115, 121, 128, 137, 145, 159, 162, 170, 177 (ред.)
Артемова Л. В. 258, 280, 293, 302, 316, 332 (ред.)
Атаманчук П. С. 333 (ред.)
- Бабенко К. П. 364
Бабійчук Т. В. 19 (перс.), 365
Багрянний І. 322, 339 (перс.)
Базиль Л. 29
Байбара Т. М. 356, 359 (ред.)
Бандура О. М. 61, 69, 84, 85, 86, 90, 91, 96, 112, 118, 119, 124, 125, 127, 133, 139, 140, 146, 148, 165, 166, 167, 178, 183, 184, 195, 196, 208, 214, 226, 232, 233, 243, 261, 266, 279, 296; 92 (рец.); 1, 306 (перс.)
Басанець П. О. 136 (худож.)
Березівська Л. Д. 10
Бслясв О. М. 82, 88, 93, 100, 109, 115, 121, 128, 137, 145, 159, 162, 170, 177 (ред.)
Бібік Н. М. 9, 16, 224, 260, 317, 334, 347, 357 (ред.)
Бійчук Г. Л. 14 (перс.); 366
Білоус Н. В. 36 (перс.); 367
Білоус Н. М. 368
Бойчук Г. 220
Болгов В. В. 47 (упоряд.)
Бондар В. І. 224 (ред.)
- Бондаренко Л. Г. 26, 369
Братко В. О. 9, 16 (перс.)
Бугайов О. І. 9, 224, 260 (ред.)
Будак В. Д. 13 (ред.)
Бунич-Ремизов Б. Б. 78 (рец.)
Бурда М. І. 9, 230, 357 (ред.); 19, 21, 36 (відп. за вст.)
- Варзацка Л. О. 16 (перс.)
Васін Ю. Г. 258, 280, 293, 302, 316, 332 (ред.)
Вашуленко М. С. 6, 8 (упоряд.); 303, 356, 359 (ред.)
Вітковський Л. І. 136 (худож.)
Восвода Ю. П. 99 (худож.)
Воронцов Г. А. 370
- Гальонка О. А. 126, 261
Герасимов С. А. 107 (перс.)
Гладишев В. В. 30, 360
Гоголь Н. В. 15 (перс.); 371
Голобородько Я. 31
Головченко Н. 32
Гончар Олесь 82, 88, 93, 100, 109, 115, 121, 128, 137, 145, 159, 162, 170, 177 (ред.)
Горда М. С. 240 (перс.); 372
Гордісно О. А. 373
Градовський А. В. 33, 277, 297, 361, 374
Гречинская В. С. 113 (ред.); 163, 306 (перс.)

Гриневич В. Й. 375

Джибадзе Георги 52 (перс.)

Дзевєрін І. О. 132 (ред.)

Дзюба І. М. 325 (перс.)

Дига Н. В. 18 (перс.); 376

Довженко О. 114 (перс.)

Домашенко Т. 301 (перс.)

Дорофєєва Н. І. 163, 164, 171

Драчук Л. І. 377

Дятленко Т. І. 378

Жила С. О. 35, 272, 277, 291, 297,
362, 379

Жуковський А. Б. 102 (худож.)

Журецький Я. І. 13 (уклад.)

Жученко Г. М. 329 (перс.)

Завальнюк О. М. 12 (ред.)

Захарова В. А. 11 (перс.); 380

Івакін Г. Ю. 17

Іваненко О. І. 146

Іваницька Г. М. 54

Калмановський Б. М. 92 (перс.)

Кальницький М. Б. 17

Каньоса П. С. 303 (ред.)

Квятковський Е. В. 106 (перс.)

Кислашко О. 315, 343 (перс.)

Клочек Г. Д. 277

Кобзарь Б. С. 108 (перс.)

Коваленко В. М. 381

Коваль В. О. 382

Котлярєвський І. 352 (перс.)

Коцюбинський М. 114 (перс.)

Кремень В. Г. 341 (ред.)

Крюков В. С. 99 (худож.)

Курок О. І. 258, 280, 293, 302,
316, 332 (ред.); 344 (упоряд.)

Куцевол О. М. 344 (упоряд.)

Лаврусевич Н. О. 383

Лановик Т. А. 11 (перс.); 384

Лашко К. М. 206 (ред.)

Легкий М. П. 152, 157 (ред.)

Лисенко А. В. 11 (перс.); 385

Лихачев Б. Т. 108 (перс.)

Логвіненко Н. 37, 220, 263, 277,
297, 337, 386; 36 (перс.)

Луговий В. І. 19, 21, 36 (відп. за
вип.)

Ляшенко О. І. 11, 14 (упоряд.); 15,
18 (відп. за вип.)

Магєра М. Н. 216, 340 (перс.)

Мадзгон В. М. 16, 150, 206, 224,
230, 282, 304, 317, 318, 334, 347,
348, 357 (ред.)

Мазуркевич О. Р. (А. Р.) 52, 106,
107 (рец.); 56, 61; 64, 69, 85, 91,
96, 112, 113; 154 (ред.); 274, 275,
306 (перс.)

Мартиненко В. О. 200, 251

Машталєр Г. В. 387

Мірошніченко Л. Ф. 346 (ред.)

Можарівська В. 23

Морєнець П. Г. 67, 71, 74, 79, 83,
89, 95, 102, 116; 130, 147

Надаїнова Т. Б. 331 (перс.)

Никитенко А. І. 150

Надїйчук Л. М. 39, 388

Огіснко І. І. 326 (перс.)

Одинець І. В. 19 (перс.); 297, 321

Олійник Б. 114 (перс.)

Опря Т. М. 24 (упоряд.)

Осьмачка Т. 237 (перс.)

Павленко Ю. В. 17

Павличко Д. 114 (перс.)

Павлік І. С. 13 (уклад.)

Падалка Н. І. 56, 61; 62, 64, 69;
306 (перс.)

Паламар С. П. 19 (перс.); 37, 389

Паламарчук В. Ф. 153, 155, 156,
158 (упоряд.)

Пасічник Є. А. 160, 175, 179, 180;
298 (перс.)

Петриченко Н. Г. 14 (перс.); 390

Полонська Т. К. 6, 8, 11, 14, 15
(упоряд.); 19 (перс.)

Попова Л. Н. 54

Привалова С. П. 391

Прокопова О. П. 19 (перс.); 392

Прокопчук В. С. 24 (відп. за вит.)

Рибалко К. 181, 186, 193, 205,
213, 223, 229, 241, 259, 281, 294
(ред.)

Рогозинський В. 285, 324

Савченко О. Я. 15, 18, (відп. за
вит.); 24 (упоряд.); 103, 141, 142,
149, 173, 185, 197, 209, 227, 234,
244; 24 (перс.)

Свідер П. 342 (перс.)

Семенов О. 46

Семенюк Г. Ф. 323 (перс.)

Сиверська-Лихошва В. 45

Симакова А. Л. 163, 164, 171.

Ситченко А. Л. 363

Сімакова Л. А. 249, 251

Скиба О. В. 393

Скорський М. 237 (перс.)

Скрипченко Н. Ф. 103, 141, 142,
149, 173, 179, 180, 185, 197, 209,
227, 234, 244

Скуба Л. П. 338 (перс.)

Славутич Я. 350 (перс.)

Снегір'ова В. В. 394

Сокіл Т. Г. 184 (ред.)

Сокол В. И. 78 (худож.)

Старовойт Л. В. 13 (уклад.)

Степанишин Б. І. 288 (перс.)

Сторчак К. М. 306 (перс.)

Тимошенко Ю. 33

Тичина П. 114 (перс.)

Ткаченко Н. С. 67, 71, 74, 79, 83,
89, 95, 102, 116, 130, 147

Фасоля А. М. 249, 395

Федоренко Т. М. 396

Філінюк А. Г. 12

Українка Леся 353 (перс.)

Халін В. В. 18 (перс.); 313, 397

Храмов Ю. О. 17 (ред.)

Хропко П. П. 179, 200

Цимбалюк В. І. 267

Чабанов А. И. 150

Черній В. С. 398

Чупринін В. В. 178 (худож.)

Шевченко З. О. 85, 91, 96, 112,
139, 249; 9 (перс.)

Шинкарук Н. 122, 144

Шульженко В. Г. 399

Шуляр В. І. 13, 48, 400; 330
(перс.)

Ярмаченко М. Д. 2, 16, 152, 153,
155, 156, 157, 158, 189, 317 (ред.)

Яценко Т. О. 14 (перс.); 263, 401

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК НАЗВ ПРАЦЬ Н. Й. ВОЛОШИНОЇ

- Багрянний Іван (Іван Павлович Лозов'ягін) 1906–1963 **322**
Бандура Олександра Михайлівна **132, 264**
Бандурі Олександрі Михайлівні – 80 **198**
Без права вибору **297**
- Вагомий здобуток методичної науки **215**
Вивчення літератури в школі – високу якість і ефективність **64**
Вивчення біографії письменника в єдності з його творчістю **265, 351**
Вивчення казки «Хоробрі з Найхоробріших» Миколи Магери в 5-му класі **216**
Вивчення літератури і мови в школі – на рівень вимог сучасності **72**
Вивчення поеми «Енеїда» І. Котляревського у взаємозв'язках з образотворчим мистецтвом **352**
Вивчення української літератури в новому навчальному році **245**
Вивчення української літератури в 5-му класі **194**
Вивчення фольклорних творів у середніх класах **133**
Вивчення художнього твору **266**
Використання образотворчого мистецтва на уроках літератури в умовах профільного навчання (на матеріалі «Лісової пісні» Лесі Українки) **353**
Виховання естетичного ставлення до праці на уроках позакласного читання **111**
Виховання естетичного ставлення до праці на уроках читання **59**
Виховання красою праці **60**
Виховання національної самосвідомості особистості у процесі вивчення творчості Івана Багряного **199**
Виховання почуття прекрасного на уроках читання **57**
Виховання учнів засобами художнього слова **187**
Вісник Глухівського державного педагогічного університету **258, 280, 293, 302, 316, 332, 345 (ред.)**
Воспитание чувства красоты **52 (рец.)**
Вчитель літератури. Письменники про вчителів та їх працю **246**
- Головне – висока якість знань, формування комуністичного світогляду учнів : до серп. нарад учителів **53**
Грані особистості Ніли Волошиної **39**
- Грані творчості : кн. для вчителя **158 (ред.)**
- «Давайте ще раз повіримо...» **285**
Державні стандарти базової і повної середньої освіти учнів з української та зарубіжної літератур **286**

Державний стандарт загальної середньої освіти України. Словесність : [проект] **200**

Дивослово **181, 186, 193, 205, 213, 223, 229, 241, 259, 281, 294** (ред.)

Диференційована система творчих робіт учнів **247**

Довідка про рівень і якість знань, умінь та навичок з української мови учнів шкіл Української РСР за підсумками 1979/80 навчального року **77**

Екзаменаційні білети з української літератури **248**

Естетичне виховання засобами художньої літератури **63**

Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури **110**

Ефективність уроку в кабінеті літератури та наукова організація праці учнів **267**

Євшан-зілля **238** (упоряд.)

Жайвір **239** (упоряд.)

Життя святих Руси-України **343** (рец.)

З вірою в дитину **122**

З новими успіхами – назустріч ХХVІ з'їзду КПРС **80**

З теоретичних засад естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова **188**

За високу якість знань, глибокі комуністичні переконання **75**

За новими програмами **54**

Завжди в строю **123**

Завжди по-партійному **69**

Збірник наукових праць **303, 333** (ред.)

Зв'язок уроків з іншими формами літературних занять **268**

Зміст і структура літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі **269**

Зміст і технології шкільної освіти : матеріали звіт. наук. конф., 25–26 берез. 2003 р. **282** (ред.)

Зміст і технології шкільної освіти : матеріали звіт. наук. конф., 30–31 берез. 2005 р. **304** (ред.)

Зустрічі без прощань **306**

Ідейна спрямованість естетичного виховання в позакласній роботі з літератури **58**

Інститут педагогіки, 80 **317** (ред.)

Інститут педагогіки: погляд через роки... : (до 75-річчя від дня заснування Укр. НДІ педагогіки) **260** (ред.)

«Інститут філології – це частина мого життя **323** (ред.)

Інституту педагогіки АПН України – **75 235**

Класики зарубешної літератури **78**

Книжка. Твір. Читання : Дитячий дискурс **346** (ред.)

- Комуністична ідейність – джерело творчої праці вчителя літератури **61**
Концепція літературної освіти **179**
Концепція літературної освіти. Проект **180**
Концепція літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі : проект **249, 250, 251**
«Красою художнього слова виховуються національні і загально-людські якості громадян України» **324**
Критерії оцінювання і система обліку знань, умінь і навичок школярів **270**
Крокуймо до успіхів разом **307**
Культурологічні підходи до підручникотворення **308**
- Лабораторія літературної освіти **252**
Лабораторія методики літератури **189**
Літературна освіта в період перебудови **134**
Літературні екскурсії як засіб патріотичного й естетичного виховання **65**
Літературно-творческое развитие учащихся в процессе изучения украинской литературы **70**
Літературное образование **150**
Літературное образование и воспитание на рубежах десятой пятилетки **73**
Літературу в школі – на якісно новий рівень! **104**
Людина і труд **136** (*упоряд.*)
- Методика вивчення читацьких інтересів **271**
Методика літератури на порозі нового тисячоліття **210**
Методика літератури : проблеми, пошуки, здобутки, перспективи **217**
Методичні рекомендації до роботи за програмою з української літератури в 4 класі на 1986/87 навчальний рік Голов. упр. шкіл М-ва освіти УРСР, НДІ педагогіки УРСР **117**
Ми с. Були. І будем Ми! : Виховання національної самосвідомості учнів засобами художньої літератури **263; 283** (*ред.*)
Могутнє джерело ідейного гарту **84**
- На рівень програмних накреслень партії **85**
На тернистих шляхах націй і народностей **201**
На уровень новых требований жизни **76**
На шляхах апробації проекту програми з літератури **143**
Називаю Вас своїм Учителем **26**
Наочні посібники і засоби їх демонстрування **272**
Наукові засади підручника з літератури **218**
Наукові і прикладні функції методики літератури **287**
Наукові основи методики літератури **261** (*ред.*)
Національне виховання під час роботи з підручником у 5–6 класах **354**
Національний мислитель нашого часу. Іван Михайлович Дзюба **325**

Наша спеціалізація – методика літератури **190**
Невимовна втрата **338**
Незабутні зустрічі. До 80-річчя Інституту педагогіки АПН України **309**
Незабутній Іван Багряний : (Іван Павлович Лозов'ягін) 1906–1963 **339**
Новаторські форми занять **273**

О жанровых особенностях учебника по литературе **90**
О курсе «Литературы народов СССР» в школах Украины **151**
Об изменениях в учебных программах и технология изучения литературы **236**
Образ чоловіка і жінки у підручниках і в дитячій літературі **94**
«Образу хліба вклонімося. Сиріч – людині...» **114** (уклад.)
Огіснко Іван Іванович **326**
Олімпіада юних філологів України **160**
Опыт организации школьных выставок в целях воспитания учащихся **50**
Організація творчої діяльності учнів на уроках літератури **152**
Орієнтовне планування навчального матеріалу з української літератури для 5–11-х класів **219**
Орієнтовне планування програмового матеріалу з української літератури для 5–8 класів загальноосвітньої школи **168**
Орієнтоване планування програмового матеріалу з української літератури для 5–11 класів загальноосвітньої школи **174**
Орієнтовний календарно-тематичний план з української літератури для 4 класу загальноосвітньої середньої школи на 1986/87 навчальний рік (для шкіл з російською мовою навчання) **118**
Орієнтовний календарно-тематичний план з української літератури для 4 класу на 1986/87 навчальний рік (для шкіл з українською мовою навчання) **119**
Орієнтовний календарно-тематичний план з української літератури для 5 класу на 1987/88 навчальний рік (для шкіл з російською мовою навчання) **124**
Орієнтовний календарно-тематичний план з української літератури для 5 класу на 1987/88 навчальний рік (для шкіл з українською мовою навчання) **125**
Основи християнської моралі **315** (ред.)
Особливості компаративного вивчення шкільного курсу літератури **253**

Пам'яті вченого : [Пасічник Євген Андрійович] **298**
Пам'яті Вченого : [Степанишин Борис Ількович] **288**
Пам'яті письменника, учителя, громадянина : [біографія М. Н. Магери] **340**
Педагогічна наука – перебудові школи : матеріали наук. конф. НДІ педагогіки Української РСР **157** (ред.)
Педагогічна наука: пошуки, здобутки, завдання : матеріали звіт. наук. конф., 22–24 квіт. 1997 р. **206** (ред.)
Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. **356, 359** (ред.)
Переможець суперфіналу конкурсу «Учитель України – 91» **161**

- Перспективні педагогічні технології у практичній діяльності вчителя-словесника **310**
- Перспективні педагогічні технології у практичній діяльності вчителя-філолога **191, 327**
- Перспективи шкільної літературної освіти **175**
- Перший академік в галузі методики літератури : [до 90-річчя від дня народж. Олександра Мазуркевича] **274**
- Перший в Україні доктор педагогічних наук з методики літератури : [до 90-річчя від дня народж. Олександра Мазуркевича] **275**
- Письменник, педагог і патріот. Микола Никанорович Магера **328**
- Підвищувати виховну роль літератури **62**
- Підносити якість навчання і виховання учнів : [аналіз якості знань, умінь і навичок учнів з укр. та рос. л-р й мов] **51**
- Підручникотворення на порозі третього тисячоліття **311**
- Підсумки вивчення якості знань і формування комуністичного світогляду учнів в процесі викладання української і російської літератур **56**
- Поговоримо про тип підручника **86**
- Позакласна робота з літератури й естетичне виховання учнів **55**
- Позакласне читання і його складові частини **276**
- Поради вчителям до проведення передекзаменаційних консультацій **220**
- Посилити комуністичне виховання учнів засобами літератури **112**
- Посібник до комплексу картин «Людина і труд» (за творами української літератури, які навчаються у 4–7-х класах середніх шкіл) **129**
- «Потуга слова полонила світ». Яр Славутич (Григорій Михайлович Жученко) **329**
- Принцип наступності у навчанні учнів виразного читання в початковій і основній школі **355**
- Про вивчення української мови і літератури в загальноосвітніх школах у 1997–1998 навчальному році **202**
- Про викладання української літератури в 1998/99 навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах **211**
- Про викладання української літератури в 1999–2000 н. р. у загальноосвітніх навчальних закладах **221**
- Про державні стандарти базової і повної середньої освіти учнів з української та зарубіжної літератур **289**
- Проблеми сучасного підручника **224, 230, 318, 334, 347, 357 (ред.)**
- Програма з української літератури для 4 класу на 1986/87 навчальний рік (85/68 год) **120**
- Програма з української мови для шкіл (класів) з поглибленим вивченням української мови. 8–11 класи **138**
- Програма спрямовує, вирішує учитель **96**
- Програми для загальноосвітніх навчальних закладів з українською і російською мовами навчання. Українська література. 5–11 кл. **232**

- Програми середньої загальноосвітньої школи. Українська література для шкіл з українською і російською мовами навчання: 4 – 10 кл. **101**
- Проект програми для середньої загальноосвітньої школи з українською і російською мовами навчання. Українська література 5–12-ті класи **254**
- Проект програм для шкіл і класів з поглибленим вивченням української літератури. 8–11 класи **139**
- Проект програм середньої загальноосвітньої школи. Українська література (5–11 кл.) **140**
- Проект програми з української літератури для 12-річної школи **277**
- Психологічні й вікові особливості учня-читача **299**
- Психолого-педагогічна наука і суспільна ідеологія : матеріали методол. семінару АПН України, 12 листоп. 1998 р. **207**
- Рекомендації щодо викладання української мови в новому 1999–2000 навчальному році **222**
- [Рецензія] **92, 106, 107, 108, 344** (рец.)
- Рецензія на науково-навчальний посібник Т. Б. Надайнової «Мистецтво викладання літератури в школі» **331** (рец.)
- Робота за картинною в IV класі **81**
- Робота за картиннами пейзажного жанру в IV класі **87**
- Роботу словесників – на рівень вимог ювілейного року **91**
- Робота учнів з довідниковою літературою **255**
- Робочий зошит з української літератури для 8-го класу **214**
- Розвиток усного і писемного мовлення на уроках літератури **256**
- Розвиток читачьких інтересів у процесі вивчення художньої літератури **97**
- Русская литература : проб. доп. материал к учеб.-хрестоматиям для 5–6 кл. сред. шк. **163, 171**
- Русская литература : проб. доп. материал к учеб.-хрестоматиям для 7–8 кл. сред. шк. **164**
- Світ Ніли Йосипівни Волошиної **35**
- Сила слова **126**
- Систематизація і узагальнення знань – надійний резерв інтенсифікації процесу навчання математиці **153**
- Сім новорічних запитань **290**
- Славний нащадок козацького роду Яр Славутич **350**
- «Слово дивом зросло...» **301** (рец.)
- Слово і образ **99** (упоряд.)
- Слова про ювіляра **30**
- Слово шире, емоційне, правдиве : з досвіду **203**
- Спогади про незабутніх **312**
- Стратегії управління закладами освіти в умовах формування інформаційного суспільства **348** (ред.)

Сучасний урок літератури як дзеркало інтелектуального багатства і педагогічної культури вчителя 278
Сходження на вершину науки 313

Творча діяльність учнів на уроці літератури 154
Твори споріднених галузей мистецтва на уроках літератури 257, 291
Творчі уроки літератури рідного краю 240 (ред.)
Теоретичні і методичні засади естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в середній школі 182
Теорія і практика естетичного виховання учнів засобами художньої літератури 192
Трагедія розтерзаної національної душі 237 (рец.)
Три проекти програми 144

Удосконалювати процес навчання української мови 105
Українська література 341
Українська література : зб. тест. завдань 337
Українська література : орієнт. планув. навч. матеріалу для 5–11-х кл. 176
Українська література в загальноосвітній школі 225, 231, 242, 262, 284, 295, 305, 319, 336, 349, 358 (ред.)
Українська література в новому навчальному 169
Українська література в новому навчальному році 212
Українська література напередодні реформування освіти 228
Українська література : орієнтовне планування навчального матеріалу для 5–11 кл. 172
Українська література : підруч. для 4 кл. 67, 71, 74, 79, 89, 95, 102, 116, 130
Українська література : підруч. для 4 кл. школи слабозорих 83
Українська література : підруч. для 5 кл. : пробний 146
Українська література : підруч. для 5 кл. 147, 165, 166, 178 195, 233, 320
Українська література : підруч. для 5 кл. шк. слабозорих 183
Українська література : підруч. для 6 кл. : експерим. вид. 321; 335 (ред.)
Українська література : проб. підруч. для 8 кл. 148, 196
Українська література : підруч. для 8 кл. 167, 184, 208, 226, 243, 296
Українська мова і література в школі 82, 88, 93, 100, 109, 115, 121, 128, 137, 145, 159, 162, 170, 177 (ред.)
«Урок літератури в умовах 12-річної школи : 5–9 класи» 330 (рец.)
Уроки виразного читання у 5 класі 127
Уроки внеклассного чтения по советской литературе 113
Уроки духовного оновлення 155
Уроки позакласного читання 98
Уроки позакласного читання у старших класах 131
Учитель від Бога 300
Учні – творці уроку 156

Чарівне джерело поезії 49

IV Всесоюзні педагогічні читання 66

Читанка : підруч. для 3 кл. 103

Читанка : підруч. для 4-го кл. чотириріч. почат. шк. 141, 244

Читанка : підруч. для 4-го кл. шк. слабозорих 149, 209

Читанка : підруч. для 4-го кл. чотириріч. і 3-го кл. триріч. почат. шкіл 173, 185, 197, 227, 234

Читання в 4 класі чотирирічної початкової школи 142

Чотири програми на вибір 135

Шевченко і зарубіжна література 292

Шевченко і зарубіжні літератури (до ювілею Великого Кобзаря) 204

Шляхи аналізу художніх творів і вимоги до нього 279

Эстетическое воспитание учащихся в процессе изучения украинской литературы (на примерах трудового и боевых подвигов советских людей) 68

Ювілей професора: Свідеру Полікарпу – 85 342

Якість освіти і перспективні педагогічні технології 314

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- АМН України** – Академія медичних наук України
АПН України – Академія педагогічних наук України
ВНЗ – вищий навчальний заклад
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського
ІПО – інститут післядипломної освіти
НАН України – Національна академія наук України
НАПН України – Національна академія педагогічних наук України
НДІ – науково-дослідний інститут
НДІП України – Науково-дослідний інститут педагогіки України
НДІП УРСР – Науково-дослідний інститут педагогіки Української Радянської Соціалістичної Республіки
НИИ педагогики – Научно-исследовательский институт педагогики
УРЕ – Українська радянська енциклопедія
ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти

Батьки
Н. Й. Волоши-
ної (перед
війною):
мама – Марія
Миколаївна
Волошина,
тато – Йосип
Данилович
Волошин

Мама Волошина
Марія Миколаївна,
її сестра Шпидюк
Федонія з дочкою
Женею. 1941 р.

Тато Волошин Йосип Данилович.
Загинув у перші дні війни

Мама Марія,
бабуня Мслапія

Другокласниця
Волошина
Ніла Йосипівна

Сини директора школи, друзі дитинства – Анатолій, Вільям, Валентин Білоуси.
м. Кам'янець-Подільський.
1954 р.

Ніто Григорчук
Петро Лаврентійович, Григорчук
Марія Миколаївна, Волошина
Ніла Йосипівна

Ніла
Йосипівна –
студентка пед-
училища.
1957 р.

Батьки Н. Й. Волошної:
мама – Марія Миколаївна
і вітчим – Петро Лаврентійович
Григорчук

Ніла
Йосипівна
у
с. Велике
Залісся

Чоловік Костецький Іларіон.
Мама Григорчук Марія

Н. Й. Волошина з чоловіком
І. В. Костецьким.
м. Кам'янець-Подільський.
1960 р.

Ніла Йосипівна
з сином Володимиром. 1962 р.

Син
Костецький
Володимир
Іларіонович.
1965 р.

На стадіоні під час концерту.
1965 рік

З сином Володимиром
на могилі
Великого Кобзаря.
м. Канів. 1967 р.

Син
Володимир
у дитячому
садку

З сином Володимиром.
1973 р.

Подружка –
вчителька
Можарівська
Валентина Вікторівна.
Біля пам'ятника
загиблим воїнам
за Київ

Онука Оленка зі своїми
батьками
на випускному вечорі.
2002 р.

Мама,
син та онука
Ніли Йосипівни

Н. Й. Волошина
на виставці освітніх
досягнень. 2000 р.

Ніла
Йосипівна
з мамою
Марією
Миколаївною

Н. Й. Волошина
із сином
Володимиром

А. Г. Філінок,
Н. Й. Волоши-
на, П. С. Кан-
ньоса під час
обговорення
науково-
практичних
розробок.
2003 р.

Виступ
Н. Й. Волошиної
на Всеукраїнській
науково-методичній
конференції.
м. Житомир.
2004 р.

2005 р.

Під час захисту докторської
дисертації В. В. Гладисєва.
Ніна Йосипівна
з матюю Володимира
Володимировича
Ельзою Михайлівною

Виставка Академії педагогічних наук України.
Н. Й. Волошина серед учасників заходу. 2007 р.

Н. Й. Волошина
з С. О. Жилою у музеї в Батурині.
2009 р.

На ювілеї подруги –
професора Г. П. Ткачук.
2009 р.

Н. Й. Волошина
у колі колег
під час обговорення
концепції створення
підручників нового
покоління

Н. Й. Волошина серед учасників конференції з обговорення
Концепції літературної освіти. м. Глухів

ЗМІСТ

Від упорядників	4
РОЗДІЛ I. Життєвий і творчий шлях Ніли Йосипівни Волошиної ...	7
1.1. Статті про життєвий і творчий шлях Н. Й. Волошиної	7
<i>Наталія Логвіненко, Світлана Паламар. Учителю! Перед іменем твоїм</i>	7
<i>Світлана Жила. Світ Ніли Йосипівни Волошиної</i>	10
<i>Лілія Овдійчук. Грані особистості Ніли Волошиної</i>	12
<i>Володимир Гладішев. Слово про ювіляра</i>	14
<i>Лідія Бондаренко. Називаю Вас своїм Учителем</i>	15
<i>Ніна Головченко. Уроки Ніли Волошиної</i>	16
<i>Валентина Сиверська-Лихошва. Яка вона, філософія життя Ніли Волошиної?</i>	17
<i>Анатолій Градовський, Юрій Тимошенко. Науковий портрет Н. Й. Волошиної</i>	19
<i>Олена Семенов. Секрет феномена наукового керівника</i>	23
<i>Василь Іванович Шуляр. Наукова школа професора Ніли Волошиної як культурологічно-освітній простір (науково-публіцистичний диттих)</i>	26
<i>Людмила Базиль. Роль особистості вченого у формуванні літературознавчої компетентності словесника</i>	35
1.2. Основні дати життя та діяльності Н. Й. Волошиної	43
1.3. Нагороди і відзнаки	43
1.4. Література про життєвий і творчий шлях вченого	44
РОЗДІЛ II. Хронологічний показчик праць Н. Й. Волошиної	51
РОЗДІЛ III. Наукова школа вченого	75
3.1. Доктори педагогічних наук	75
3.2. Кандидати педагогічних наук	96
РОЗДІЛ IV. Ювілейні вітання	174
4.1. Іменний показчик	177
4.2. Алфавітний показчик назв праць Н. Й. Волошиної	181
4.3. Список скорочень	189
РОЗДІЛ V. Життєвий і творчий шлях Ніли Йосипівни Волошиної у світлинах	191

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НІЛА ЙОСИПІВНА ВОЛОШИНА

Бібліографічний покажчик

Видано коштами аспірантів Н. Й. Волошиної

Укладачі:

Павленко Тетяна Степанівна
Кирий Світлана Василівна
Бондаренко Вікторія Володимирівна

Науковий рецензент

Логвіненко Наталія Михайлівна

Науковий редактор

Рогова Павла Іванівна

Бібліографічний редактор

Пономаренко Лариса Олександрівна

Літературний редактор

Зозуля Світлана Миколаївна

Верстання

Косянчук Сергій Володимирович

Підписано до друку 23.12.2010 р.

Формат 60x84 1/16

Гарнітура Times New Roman. Папір офс. Друк офс.

Ум. друк. арк. 11,63. Обл.-вид. арк. 12,21.

Тираж 300 прим.

Зам. № 4247

ТОВ «Задруга». 04080, м. Київ, вул. Фрунзе, 86.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
вигоновників і розповсюджувачів видавничої продукції:
серія ДК №2000 від 03.11.2004 р.